

KUUSAMOLAISNUORTEN PUHEKIELI JA SEN TIEDOSTAMINEN

Suomen kielen

pro gradu -tutkielma

Oulun yliopisto

toukokuu 2013

Iina Luosujärvi

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkielman aihe ja sen valinta	1
1.2. Kuusamo ja Kuusamon murre	2
1.3. Aineisto ja informantit	3
1.4. Tavoite, metodit ja tutkimusongelmat	5
1.5. Tarkekirjoitus	6
2. TEOREETTINEN TAUSTA	7
2.1. Sosiolingvistinen variaationtutkimus	7
2.2. Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia	9
3. JÄLKITAVUJEN A-LOPPUISET VOKAALIYHTYMÄT	12
3.1. <i>eA</i> -yhtymän vastineet	12
3.1.1. <i>eA</i> -yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan	12
3.1.2. <i>eA</i> -yhtymän vastineet haastatteluissa	13
3.1.3. <i>eA</i> -yhtymän vastineet kirjoitelmissa	16
3.1.4. Tulosten vertailua	18
3.2. <i>iA</i> -yhtymän vastineet	19
3.2.1. <i>iA</i> -yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan	19
3.2.2. <i>iA</i> -yhtymän vastineet haastatteluissa	19
3.2.3. <i>iA</i> -yhtymän vastineet kirjoitelmissa ja tulosten vertailua	21
3.3. <i>OA</i> -yhtymän vastineet	22
3.3.1. <i>OA</i> -yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan	22
3.3.2. <i>OA</i> -yhtymän vastineet haastatteluissa	23
3.3.3. <i>OA</i> -yhtymän vastineet kirjoitelmissa	25
3.3.4. Tulosten vertailua	26
3.4. <i>UA</i> -yhtymän vastineet	27
3.4.1. <i>UA</i> -yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan	27
3.4.2. <i>UA</i> -yhtymän vastineet haastatteluissa	28
3.4.3. <i>UA</i> -yhtymän vastineet kirjoitelmissa	30
3.4.4. Tulosten vertailua	31

4. <i>ts</i>-YHTYMÄN VASTINEET	32
4.1. <i>ts</i> -yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan	32
4.2. <i>ts</i> -yhtymän vastineet haastatteluissa	34
4.3. <i>ts</i> -yhtymän vastineet kirjoitelmissa	40
4.4. Tulosten vertailua	44
5. SVAAVOKAALI	45
5.1. Svaavokaali tähänastisen tutkimuksen mukaan	45
5.2. Svaavokaali haastatteluissa	47
5.3. Svaavokaali kirjoitelmissa	56
5.4. Tulosten vertailua	61
6. GEMINAATIOT	63
6.1. Yleisgeminaatio	63
6.1.1. Yleisgeminaatio tähänastisen tutkimuksen mukaan	63
6.1.2. Yleisgeminaatio haastatteluissa	64
6.1.3. Yleisgeminaatio kirjoitelmissa	67
6.1.4. Tulosten vertailua	69
6.2. Erikoisgeminaatio	71
6.2.1. Erikoisgeminaatio tähänastisen tutkimuksen mukaan	71
6.2.2. Erikoisgeminaatio haastatteluissa	72
6.2.3. Erikoisgeminaatio kirjoitelmissa ja tulosten vertailua	75
7. PÄÄTÄNTÖ	77
LÄHTEET	81
LIITTEET	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe ja sen valinta

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani kuusamolaisnuorten puhekieltä ja sen tiedostamista. Metodeiltaan tutkielmani on sosiolingvististä variaation tutkimusta ja kansandialektologiaa. Tutkielmani tavoitteena on ensinnäkin selvittää haastatteluaineiston avulla, millaisia puhekielen piirteitä nuorten kuusamolaisten puheessa esiintyy: ovatko ne esimerkiksi alkuperäisiä Kuusamon murteen mukaisia muotoja vai vaikkapa nykypuhekielen mukaisia. Toisena tavoitteenani on tutkia sitä, millaisia kielenpiirteitä nuoret itse pitävät puheeseensa kuuluvina. Tätä tutkin nuorten kirjoittamien puhekielisten kirjoitelmien avulla. Nauhoitettua ja kirjoitettua aineistoani vertailemalla selvitän, miten hyvin nuorten käsitys heidän omasta puhekielestään vastaa todellisuutta.

Olen itse asunut Kuusamossa nuoruudessani seitsemän vuoden ajan, mutta en koe olevani kuusamolainen. Kiinnostuin aiheesta, kun toimin syksyllä 2010 yläkoulun äidinkielenopettajan sijaisena Kuusamossa. Kun kuuntelin oppilaitteni puhetta, huomasin heidän kielessään sekä joitain vanhoja kuusamolaisuuksia että vaikutteita yleispuhekielestä ja myös Oulun seudun murteesta. Tämä onkin yleinen trendi nuorten suomenpuhujien puheessa: saman puhujan kielessä voi esiintyä sekä oman asuinpaikkakunnan vanhoja murrepiirteitä, nykypuhekielessä yleistyneitä piirteitä että yleiskielen piirteitä (Mantila 2008: 65). Nuoret eivät käytä yhtä paljon alueellisesti leimaavia piirteitä kuin heitä vanhemmat, mutta murteiden häviämisestä tai varsinkaan koko Suomen kattavasta yhteisestä puhekielestä ei silti voida puhua (Lappalainen 2001: 92).

Minua kiinnostaa tutkia, huomaavatko lukiolaiset erilaisia ja erityyppisiä puhekielen piirteitä omassa puheessaan. Kun opetin syksyllä 2010 murteita yhdeksäsluokkalaisten oppilaille, monet eivät itse asiassa pitäneet omaa puhettaan lainkaan murteena. Kun käsitelimme murteita oppitunneilla, eräs oppilas kommentoi: ”Olisi hauskaa asua jossain, missä kuulisi puhuttavan murteita, kun ei niitä Kuusamossa kuule”. Minulle, joka olin asunut muuallakin ennen Kuusamoon muuttoa, tämä käsitys tuli täytenä yllätyksenä. Jo silloin,

kun yläkouluikäisenä muutin Kuusamoon, kiinnitin huomiota paikkakunnan vahvaan murteeseen.

1.2. Kuusamo ja Kuusamon murre

Kuusamo sijaitsee Koillismaalla Oulun läänin koillisosassa. Kuusamon kunta on perustettu vuonna 1868, ja kaupunki siitä tuli vuoden 2000 alussa. Vuoden 2010 lopussa Kuusamon väkiluku oli noin 16 500 henkeä. Naapurikuntia ovat Taivalkoski, Suomussalmi, Posio ja Salla. Kaupunkikeskuksen etäisyys Oulusta on 217 km, Rovaniemeltä 195 km ja Kajaanista 245 km. Lentomatka Helsingistä Kuusamoon kestää tunnin ja automatka Oulusta Kuusamoon 2,5 tuntia. Kuusamon pääelinkeinoja ovat matkailu ja metsäteollisuus. Kuusamon luonto on monipuolinen ja rikas, minkä ansiosta Kuusamo onkin tunnettu ja arvostettu matkailukaupunki. Tärkeitä turistikohteita ovat esimerkiksi Rukatunturi ja Oulangan kansallispuisto. Kuusamossa käy vuodessa yli miljoona matkailijaa, joista noin 80 prosenttia on suomalaisia ja 20 prosenttia ulkomaalaisia. (Kuusamon kaupungin kotisivut.)

Murteeltaan Kuusamo kuuluu savolaismurteiden Kainuun ryhmään, tarkemmin määriteltynä Koillismaan murteisiin. Nimitystä Kainuun murteet on alettu käyttää vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kainuun ja Koillismaan murteet eroavat toisistaan oikeastaan vain sillä tavalla, että Koillismaalla pohjalaismurteet ovat vaikuttaneet murteeseen enemmän kuin Kainuussa. (Räisänen 1972: 11.)

Alpo Räisäsen (1998: 198, 202) mukaan Kainuun ja Koillismaan murteita leimaa sananmuotojen täyteläisyys. Sitä lisäävät esimerkiksi svaavokaalit, yleis- ja erikoisgeminaatio sekä se seikka, että äänneiden katoa on hyvin vähän. Kainuun ja Koillismaan murteet ovat kuitenkin erkaantuneet sydänsavosta jo varhain. Tähän on vaikuttanut Räisäsen mukaan se, että Kainuuseen muuttaneet savolaiset kuuluivat Pohjanmaan lääniin, eikä Savoön päin siten ollut hallinnollisia yhteyksiä. Hallinnolliseksi ja taloudelliseksi keskuksiksi tuli Oulu, ja sen prestiisiasema onkin jo pitkään vaikuttanut Kainuun ja Koillismaan murteisiin.

Kuusamolaispuhujat ovat hakeneet prestiisiä jo 1960-luvulta lähtien, jolloin juuri Oulun seudun murre sai prestiisiaseman. Kuusamolaiset eivät vielä nykyäänkään halua leimautua maalaisiksi, minkä vuoksi heidän asenteensa kotimurrettaan kohtaan on kielteinen. Kuusamolaispuhujat luopuvat helposti alkuperäisestä murrevariantistaan ja hakevat prestiisiä – tosin nykyään prestiisin hakusuunta voi olla toinen kuin 1960-luvulla. (Zaman-Zadeh 1995: 88.)

1.3. Aineisto ja informantit

Keräsin aineistoni tammikuussa 2012 Kuusamon lukiolla. Informanttien hankinnassa minua auttoi yksi koulun äidinkielenopettajista. Kysyin häneltä sähköpostitse loppuvuodesta 2011, löytyisikö Kuusamon lukiolaisten joukosta halukkaita nuoria osallistumaan tutkimukseeni. Sain tarvitsemani kaksitoista informanttia parissa päivässä. Heistä puolet on tyttöjä ja puolet poikia. Tutkimukseeni osallistuneet nuoret ovat syntyneet vuosina 1993–1995. Keräsin koko aineistoni kolmen koulupäivän aikana. Osa informanteista teki ensin kirjallisen osuuden, osaa haastattelin ensin.

Kirjallinen aineistoni koostuu informanttien kirjoittamista puhekielisistä kirjoitelmista. Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi vapaamuotoisen kirjoitelman, sillä en halunnut liikaa ohjata informanttien ajattelua antamalla valmiita vastausvaihtoehtoja kyselylomakkeen muodossa. Samasta syystä vapaamuotoiseen kirjoitelmaan on päätynyt esimerkiksi Seija Makkonen (1997: 7). Nuorten piti kirjoittaa antamistani aiheista omalla puhekielellään. Kirjoitelmat tehtiin tietokoneella, mikä on mielestäni käsin kirjoittamista parempi menetelmä nopeutensa vuoksi. Saamani kirjoitelmat ovat pituudeltaan noin yhden–kahden sivun mittaisia. Merkkimääriltään niissä on suuriakin eroja. Lyhimät tekstit ovat noin 2 000 merkin mittaisia, kun pisimmässä tekstissä on jopa yli 6 000 merkkiä.

Kun ohjeistin informantteja kirjoitelman tekemiseen, painotin vielä suullisesti, että nuoret kirjoittaisivat jokaisen sanan juuri kuin he itse sen lausuisivat. En siis hakenut tietoisesti Kuusamon murteen piirteitä tai nykypuhekielen piirteitä. Aikaa kirjoittamiseen kului puolesta tunnista tuntiin. Kymmenen informanteistani teki kirjoitelmansa samaan aikaan Kuusamon lukion atk-luokassa. Kahdelle informanteista

yhteiseksi sovittu kirjoitusaika ei käynyt, joten heille annoin ohjeet erikseen ja pyysin heitä tekemään kirjoitelman omalla ajallaan.

Suullisen aineistoni keräsin haastatteleamalla jokaista informanttiani noin 30 minuutin ajan. Haastattelut nauhoitettiin Kuusamon lukion tiloissa ja tallennusvälineenä käytettiin Edirool-nauhuria. Pyrin tekemään haastatteluista epämuodollisia jutustelutilanteita, jotta nuoret puhuisivat mahdollisimman luontevasti. Kyselin informanteiltani esimerkiksi heidän koulunkäyntiinsä, harrastuksiinsa ja kuusamolaisuuteensa liittyviä asioita. Haastattelut onnistuivat mielestäni kohtalaisen hyvin. Sain nauhoitettua kaikilta tarvitsemani puoli tuntia. Osa haastateltavistani oli hyvinkin puheliaita ja omaaloitteisia, osaa täytyi johdatella hieman enemmän.

Olen antanut informanteilleni yksinkertaiset koodit, jotka koostuvat sukupuolesta ja numerosta 1–6. P tarkoittaa poikaa ja T tyttöä. Numerot valitsin sen perusteella, missä järjestyksessä haastattelin informanttiani: P1 on siis ensimmäinen poika, jota haastattelin, ja T6 on viimeiseksi haastattelemani tyttö. Numerojärjestystä voi pitää satunnaisena, sillä haastattelut sovittiin kunkin informantin omaan aikatauluun ja lukujärjestykseen sopivaksi.

Jokainen kielenoppaani täytti myös taustatietolomakkeen, jossa kysyttiin esimerkiksi sitä, ovatko he ja heidän vanhempansa Kuusamosta kotoisin. Kysyin myös, mihin nuoret haluaisivat lukion jälkeen suunnata, ja haluaisivatko he asua Kuusamossa myös aikuisiällä. Kaikki yhtä lukuun ottamatta ovat asuneet koko ikänsä Kuusamossa; yksi informanttini (P3) on asunut elämänsä viisi ensimmäistä vuotta pääkaupunkiseudulla. Hänen vanhempansa ovat kuitenkin kotoisin Kuusamosta.

Kahdestatoista informantista kuusi ilmoitti, että myös heidän vanhempansa ovat kotoisin Kuusamosta. Lopuista viiden informantin vanhemmista jompikumpi on kotoisin Kuusamosta, toinen muualta. Lisäksi yhden informantin vanhemmat ovat molemmat kotoisin Taivalkoskelta eli Kuusamon naapurikunnasta, samalta murrealueelta.

Kotiseutuunsa selkeästi sitoutuneiksi informanteistani osoittautuvat P1 ja T4. He haluavat asua Kuusamossa myös aikuisiällä, mikäli se on mahdollista. Kolme

informanttia (P3, P5 ja T5) ilmoittavat, että eivät halua asua Kuusamossa aikuisina. Loput seitsemän informanttiani eivät osaa sanoa, haluavatko he asua Kuusamossa vai jossain muualla.

1.4. Tavoite, metodit ja tutkimusongelmat

Tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisia puhekielen piirteitä nuorten kuusamolaisten puheessa esiintyy. Tätä selvitän nauhoitetun aineiston avulla. Keskityn tutkimaan muutamia valitsemiani puhekielen piirteitä. Toisena tavoitteenani on tutkia kuusamolaisten nuorten puhekielen tiedostamista. Selvitän, miten hyvin nuorten käsitys heidän omasta puhekielestään vastaa todellisuutta. Tätä tutkin nuorten kirjoittamien puhekielisten kirjoitelmien avulla. Tutkin, millaisia piirteitä kirjoitelmissa esiintyy, ja vertaan niitä nauhoitetussa aineistossa esiintyviin piirteisiin. Samalla vertailen, eroavatko tyttöjen ja poikien puhe tai sen tiedostaminen toisistaan.

Minua kiinnostaa se, mitä eri kielenpiirteiden variantteja informanttini käyttävät niin puheessaan kuin kirjoitelmissa: alkuperäisiä kuusamolaisuuksia vai muita muotoja. Tutkittavia kielenpiirteitä ovat 1) jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien vastineet (*eA*, *iA*, *OA* ja *UA*), 2) *ts*-yhtymän vastineet, 3) svaavokaali sekä 4) yleis- ja erikoisgemiaatiot. Oletan, että aineistostani löytyy sekä Kuusamon murteeseen kuuluvia kielenpiirteitä että nykypuhekieleen kuuluvia piirteitä.

Tutkimukseni on lähestymistavaltaan empiirinen ja induktiivinen, sillä siinä pyritään löytämään säännönmukaisuuksia yksittäistapausten pohjalta (Valli 2001: 9, 105). Tutkimuksessani yhdistyvät kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen tutkimus. Kvantitatiivisuutta työssäni esiintyy, kun lasken, kuinka monta prosenttia jokaisen kielenpiirteen kutakin varianttia on käytetty. Toisaalta tarkastelen löytämiäni tuloksia kvalitatiivisesti ja pohdin esimerkiksi, mistä ne voivat johtua. Pääosittain lähestymistapani on kuitenkin kvalitatiivinen, sillä useimmiten kielenpiirteitä ei esiinny aineistossani niin paljoa, että tuloksia voitaisiin pitää tilastollisesti luotettavina. Kvantitatiivinen tarkastelu onkin mukana tukemassa laadullista tarkastelua.

1.5. Tarkekirjoitus

Litteroiduissa aineistoesimerkeissä käytän pääosin Terho Itkosen *Nimestäjän oppaassa* (1964: 42–51) annettuja ohjeita. Joiltain osin olen kuitenkin yksinkertaistanut litterointiperiaatteita. Sovellan karkeistustani Mantilan (2010: 30–34) ja osittain Makkosen (1997: 15) esimerkkien mukaisesti:

1. Pitkää vokaalia merkitsen kahdella vokaalimerkillä.
2. Erisnimissä käytän isoa alkukirjainta.
3. *ü*:tä merkitsen *y*:llä.
4. Kahden vokaalin välisen tavunrajan merkitsen, mikäli se on tutkittavan piirteen kannalta olennainen, esim. *kauhe₁a* vrt. diftongiutunut *kauhhea*.
5. *ŋ*-äännettä merkitsen normaaliortografian mukaisesti *n*:llä ja geminaattaa *ng*:llä.
6. Svaavokaalin merkitsen aina lyhyen vokaalin veroiseksi paitsi *lj*- ja *rj*-yhtymissä, joissa merkitsen niitä ylilyhyellä *ř*:llä.
7. Siirtymä-äänteissä en huomioi väliasteita, vaan merkinä on joko yksittäiskonsonantti tai geminaatta.
8. Erikoisgeminaatioissa käytän tavanomaista neliportaista asteikkoa (*tekee*, *tekee*, *te^hkee*, *te^hkee*).
9. Redusoitunutta loppu-*n*:ää en merkitse erikseen, vaan sen merkki on *n*.
10. Laryngaaliklusiilin merkki on '.

2. TEOREETTINEN TAUSTA

2.1. Sosiolingvistinen variaationtutkimus

Sosiolingvistiikka on kielitieteen osa-alue, joka on kiinnostunut kielestä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Siinä tutkitaan kieltä ja kieliyhteisöjä. Sosiolingvistiikka on läheisessä yhteydessä yhteiskuntatieteisiin, kuten sosiaalipsykologiaan, antropologiaan ja sosiologiaan. (Trudgill 1983: 32.) Sosiolingvistiikka syntyi Yhdysvalloissa 1960-luvulla, ja sen kehittymiseen vaikutti suuresti William Labov. Sosiolingvistiikka oli alusta asti empiirinen eli havaintoa korostava tutkimusala. Sosiolingvistien keskeisimpiä huomioita aiempaan kielentutkimukseen verrattuna oli se seikka, että kielenmuotojen vaihtelu ei ole kaoottista vaan järjestelmällistä – kielellä siis on sosiaalinen rakenne. Tämä vaihtelu on kytköksissä kieltä käyttävään yhteisöön. (Nieminen 1999: 1–3.)

Sosiolingvistiikassa tutkitaan kielen sosiaalisuutta: sitä, miten ihmiset käyttävät kieltä erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa. Ihmiset paljastavat itsestään hyvin paljon mitä tavallisimmissa kielenkäyttötilanteissa. (Chambers 2003: 2.) Sosiolingvistit ovat kiinnostuneita siitä, miten tavalliset ihmiset käyttävät kieltä jokapäiväisessä elämässään, ja toisaalta myös siitä, miten kieli muuttuu (Trudgill 1983: 33). Suomessa sosiolingvistiikka elää nykyään nousukautta (Lappalainen & Vaattovaara 2005: 98).

Nieminen (1999: 5) on määritellyt sosiolingvistiikalle kolme tutkimuskohdetta. Ensimmäinen näistä on sen selvittäminen, miten yhteisö vaikuttaa sen käyttämään kieleen. Toisaalta asetelma voidaan kääntää toisinpäin ja selvittää, miten kieli vaikuttaa yhteisöön: tutkia kieltä osana yhteisöä, sen luovana ja rakentavana tekijänä. Kolmanneksi tutkimuskohteeksi Nieminen nimeää variaation eli kielen vaihtelun.

Yleensä sosiolingvistiikassa on keskitytty juuri puhutun kielen ja sen vaihtelun eli variaation tutkimiseen. Metodiikka on moninaista: tutkimusmenetelminä on käytetty esimerkiksi dialektologiaa eli murteentutkimusta, diskurssianalyysia ja keskustelunanalyysia. (Nuolijärvi 2008: 16.) Suomessa 2000-luvun alku on ollut sosiolingvistisen tutkimuksen uutta aikaa. Koska ensimmäisten sosiolingvistien aineistojen keruusta on kulunut jo riittävän pitkä aika, on kielen muuttumista voitu alkaa seurata reaaliaikaisin menetelmin. Tällaisia tutkimuksia onkin viime vuosina tehty

paljon. Tämän lisäksi tutkimuksen aineistona on enenevässä määrin käytetty keskusteluaineistoja, ei enää pelkästään haastatteluja. (Vaattovaara 2009: 21–23.)

Variaationtutkimus on siis osa sosiolingvististä tutkimusta. Chambersin (2003: xvii) mukaan sitä pidetään sosiolingvistiikan tärkeimpänä ja keskeisimpänä tutkimuskohteena. Nuolijärvi (2008: 16) puolestaan toteaa, että usein sosiolingvististä variaationtutkimusta on pidetty jopa sosiolingvistiikan synonyymina. Sosiolingvistinen variaationtutkimus eroaa lähtökohdiltaan perinteisestä dialektologiasta eli murteentutkimuksesta. Vanhastaan murteentutkijat ovat ajatelleet, että jokaisella pitäjällä on oma, vaihtelematon murteensa. Sosiolingvistit puolestaan lähtevät siitä ajatuksesta, että eri-ikäisten ja eri sosiaaliryhmiä edustavien miesten ja naisten puhe vaihtelee. Niinpä sosiolingvistisen variaationtutkimuksen tutkimustehtävänä on selvittää tämän vaihtelun säännönmukaisuutta. Tämä tapahtuu etsimällä korrelaatiota kielellisten muuttujien ja taustamuuttujien (joita Suomessa ovat olleet yleensä ikä, sukupuoli ja koulutustausta tai sosiaaliryhmä) välillä. (Mustanoja 2011: 55.)

Myös suomalaisessa sosiolingvistisessä tutkimusperinteessä suurin osa tutkimuksesta on ollut juuri variaationtutkimusta. Tutkimus on ollut pohjaltaan dialektologista, ja se on kohdistunut kaupunkien ja maaseudun nykypuhekieleen. Dialektologian läheisyyden vuoksi historiallinen näkökulma on perinteisesti ollut tärkeä variaationtutkimukselle. (Hurta 1999: 53, 68.) Dialektologien ja sosiolingvistien metodit ovatkin melko samanlaisia. Tyypillistä on, että aineistona käytetään nauhoitettuja haastatteluja, joista sitten tarkastellaan tiettyjä kielenpiirteitä. Kun dialektologiassa pyritään selittämään murrepiirteiden syntyä ja levikkiä, sosiolingvistisessä variaationtutkimuksessa analysoidaan piirteiden variaatiota ja kielen muuttumista. (Mustanoja 2011: 56.) Suomalaisessa sosiolingvistiikassa on perinteisesti keskitytty tutkimaan lähinnä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 130).

Variaationtutkimuksen läheisyydestä dialektologiaan on koitunut joitain ongelmia. On ajateltu, että käytännön tasolla kielen vaihtelu olisi vain häiriötila ja että todellisuudessa olisi olemassa jonkinlaisia vaihteluttomia, puhtaita murteita. Tutkijat ovat siis tavallaan pitäneet prototyyppisiä kansanmurteina muuttumattomampina kuin ne ovat todellisuudessa dialektologienkaan mielestä olleet. On jopa esitetty näkemyksiä, joiden

mukaan tulevaisuudessa suomen kieli olisi suhteellisen vaihtelematonta (Hurtta 1999: 55, 71); tosin nykytutkijat eivät taida enää tätä väitettä allekirjoittaa.

Parin viime vuosikymmenen aikana variaation tutkimuksen näkökulmat ovat laajentuneet (Lappalainen 2004a: 614). Uudemmissa tutkimuksissa keskeinen lähtökohta on se, että kielessä ilmenevä vaihtelu ei ole sattumanvaraista. Eri-ikäisten, eri sukupuolten ja eri sosiaaliryhmien puhe on systemaattisella tavalla erilaista. (Lappalainen 2004b: 267).

2.2. Kansanlingvistiikka ja kansandialektologia

Kansanlingvistiikka on sociolingvistiikan osa-alue. Siinä pyritään pääsemään käsiksi kielenpuhujien kielitietoisuuteen: siihen, mitä kielestä havaitaan ja siihen, millaisia käsityksiä ja asenteita näihin havaintoihin liittyy. (Vaattovaara 2005: 473.) Näiden käsitysten, havaintojen ja asenteiden tutkiminen on tarpeen, kun halutaan selvittää kielellistä variaatiota, kielen muutosta ja niiden syitä (Vaattovaara 2009: 26–27). Tärkeää kansanlingvistisen tutkimuksen kannalta on jo se, millaisiin piirteisiin tavalliset kielenkäyttäjät kiinnittävät huomiota (Palander 2001: 150). Sekä dialektologit että sociolingvistit ovat kiinnostuneita kansanlingvistisestä lähestymistavasta. Siksi kansanlingvistiikka sijoittuu tutkimusalana näiden kahden välimaastoon. (Vaattovaara 2009: 27.)

Kansanlingvistinen tutkimussuuntaus alkoi 1980-luvulla. Sen tutkimuskohteina ovat maallikoiden, siis ei-lingvistien, havainnot kielestä ja variaatiosta. Suuntauksen on vakiinnuttanut Dennis Preston. Lähtökohtana kansanlingvistiikassa on se, että kielentutkija ei asetu tavallisen kielenpuhujan kielinäkemyksen yläpuolelle. Tavallisten kielenkäyttäjien näkemykset ovat kansanlingvistiikan tutkijoille tärkeitä huolimatta niiden epätieteellisyydestä. (Lappalainen & Vaattovaara 2005: 101–102.)

Kansanlingvistiikan kiinnostus tavallisten kielenkäyttäjien havaintoihin johtuu nimenomaan siitä seikasta, että maallikot tietävät kielestä eri asioita kuin lingvistit. Tavallinen kielenkäyttäjä, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta, ei tiedä puhekielen variaatiosta samalla tavalla kuin lingvisti. Toki maallikoilla on paljon tietoa kielestä ja

sen variaatiosta, mutta he puhuvat siitä eri tavalla kuin kielitieteilijät. Yleistä on esimerkiksi se, että kielenkäyttäjät pitävät yleiskieltä jonkinlaisena ideaalikielenä ja murteita vähempiarvoisina. Maallikot eivät myöskään erota kieltä ja sen puhujia toisistaan, vaan tietyn murteen puhujiin liitetään tiettyjä ominaisuuksia. Näitä kieliaseiteita tutkitaan kansanlingvistiisessä kieliassenetutkimuksessa. (Vaattovaara 2009: 30–31.) Palanderin (2001: 151) mukaan kansanlingvistiikka saattaa paljastaa yhteyksiä kielen ja esimerkiksi etnisten stereotyyppien välillä. Kielimuoto, jonka kuulemme, saattaa hänen mukaansa vaikuttaa siihen, millainen mielikuva meillä on kyseisen kielimuodon puhujista.

Suomeen kansanlingvistiikan toi juuri Marjatta Palander *Virittäjässä* julkaistuilla kirja-arvosteluillaan. Suomessa kansanlingvistiikka on tähän asti painottunut kansandialektologiaan; varsinkin itämurteita on tutkittu paljon. (Vaattovaara 2009: 27.) Kansandialektologia on osa kansanlingvistiikkaa. Siinä missä kansanlingvistiikka tutkii ei-lingvistien kielihavaintoja laajemminkin, keskittyy kansandialektologia tarkastelemaan tavallisten kielenkäyttäjien murrehavaintoja. (Palander 2001: 147.)

Kansandialektologiassa tutkittavia asioita on useita. Tutkijat selvittävät esimerkiksi sitä, mitä tavalliset kielenkäyttäjät ajattelevat ja uskovat kielestä ja sen variaatiosta. Lisäksi mielenkiinnon kohteena on se, mistä nämä ajatukset ja uskomukset ovat peräisin. Kielitieteilijöiden ja maallikoiden käsitykset puhekielen variaatiosta esimerkiksi alueittain tarkasteltuna voivat vaihdella. (Preston 1999: xxv.) Suomessakin tämänkaltainen, juuri Prestonin ideoista kumpuava tutkimus on yleistynyt 1990-luvun lopusta ja 2000-luvun alusta alkaen (Nupponen 2011: 5).

Motivaattorina kansandialektologiseen tutkimukseen on se, että tavallisten kielenpuhujien havainnot kielivät puhekieleen ja sen eri piirteisiin kohdistuvista arvoista ja asenteista. Maallikot voivat esimerkiksi pitää joitain murrepiirteitä tärkeinä ja väheksyä joitain muita piirteitä. Kiinnostavaa on myös se, että kielenkäyttäjien käsitykset heidän omasta puhekielestään vaihtelevat. Kielenkäyttäjä voi siis luulla puhuvansa eri tavalla kuin todellisuudessa puhuu. (Lappalainen 2008: 78–79.)

Maallikoiden murrehavaintojen tutkimisessa käytetään monenlaisia menetelmiä. Varsinkin vanhemmissa tutkimuksissa on esimerkiksi kysely informanteilta, missä

heidän mielestään puhutaan samanlaista murretta kuin mitä he itse puhuvat. Alueiden lisäksi on voitu kysyä kunkin alueen murteille tyypillisistä piirteistä. Toisaalta murrekäsityksiä on tutkittu myös teettämällä murrekäännöksiä: maallikot ovat siis kääntäneet yleiskielisiä tekstejä murteelle. Lisäksi informantteja on pyydetty etsimään kuunnelluista tai luetuista murrenäytteistä tyypillisiä murteellisuuksia. Yksi menetelmä on laittaa maallikot kirjoittamaan murrekirjoitelmia. Tällaiset kouluaineen tapaiset kirjoitelmat, joita itsekin käytän metodinani, jäävät käännöstehtävien ja murteiden spontaanin kuvailun välimaastoon. Tutkija ei voi etukäteen määritellä, mitä piirteitä kirjoitelmissa esiintyy. Toisaalta voi kuitenkin olettaa, että kirjoitelmaan sisältyy muitakin kuin kaikkein tyypillisimpinä pidettyjä murrepiirteitä. Kirjoitelmien heikkous käytettynä menetelmänä on, että maallikoiden voi olla hankala kirjoittaa murretta. Siksi tutkijan on suhtauduttava varauksella siihen, että jonkin piirteen esiintymättömyys kielisi sen huonosta tiedostamisesta. (Nupponen 2011: 30–32.)

3. JÄLKITAVUJEN *A*-LOPPUISET VOKAALIYHTYMÄT

Kaikkien jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumisen on yleistynyt puhekielen piirre. Tällä tarkoitetaan, että se leviää sekä maantieteellisesti että sosiaalisesti. Mantilan mukaan monoftongiutuminen yleistyy nopeammin naisten kielessä, mikä onkin tyypillistä leviämisvaiheessa oleville piirteille. (Mantila 2004: 326–327.) Nykypuhekielessä *eA* ja *OA* pyrkivät usein monoftongiutumaan nuorten kielessä. Sen sijaan *iA*- ja *UA*-yhtymien monoftongiutuneet variantit eivät leviä uusille alueille yhtä helposti. (Lappalainen 2001: 77, 81, 83.)

3.1. *eA*-yhtymän vastineet

3.1.1. *eA*-yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan

Vanhassa Kuusamon murteessa *eA*-yhtymän vastineet ovat muotoa *korkea*, *pimeä* tai geminoituneet ja diftongiutuneet *kork(k)ea*, *pimmeä* (Kettunen 1999: kartta 191). Räisänen (1972: 225) puolestaan toteaa, että Koillismaalla *eA*-yhtymän vastineiden edustus on kirjavaa, ja mahdollisia ovat muodot *lähte(j)ä*, *lähti(j)ä*, *lähtie* ja *lähtää*.

Minna Zaman-Zadeh on tutkinut lisensiaatintyössään *eA*-yhtymän vastineita Kuusamon nykypuhekielessä. Nykypuhekielessä yleistynyt *ee*-variantti on hänen aineistossaan nuorten puhujien yleisin vastine. Toiseksi yleisin on murteenmukainen, diftongiutunut *eA*, ja yleiskielen *e_lA* on vasta kolmannella sijalla nuorten kielessä. Oulun seudun murteen mukaista *i(j)A*-varianttiakin käytetään, mutta sen osuus nuorten puhujien puheessa jää marginaaliseksi. (Zaman-Zadeh 1995: 29.)

Toinen vertailukohteeni on Pirkko Partasen pro gradu -tutkielma. Partanen tarkastelee jälkitavujen *A*-loppuisia vokaaliyhtymiä Koillismaalta Ouluun muuttaneiden nuorten kielessä. Hänen aineistossaan *e_lA*- ja *ee*-variantit ovat tasavertaisia: kumpikin saa noin 45 prosentin edustuksen. Kolmanneksi yleisin variantti on oululainen *i_lA* kahdeksan prosentin edustuksella. Koillismaan murteen mukainen, diftongiutunut variantti esiintyy Partasen aineistossa vain kerran. (Partanen 2009: 20.)

3.1.2. *eA*-yhtymän vastineet haastatteluissa

Vokaaliyhtymän ja diftongin eroa on vaikea kuulla auditiivisesti. Koillismaan murteessa diftongiutumisen on tapahtunut yleis- tai erikoisgeminaation jäljessä. Niinpä olen aineistossani tulkinnut diftongiutuneiksi sellaiset *eA*-esiintymät, jotka ovat yleis- tai erikoisgeminaation jäljessä: *kauhhean*. Geminoitumattomat tapaukset (*kauhean*) lasken vokaaliyhtymiksi.

Aineistoni haastatteluissa informanttini käyttävät *eA*-yhtymän vastineita yhteensä 351 kertaa. Esiintymien määrä ei jakaudu tasaisesti sukupuolten kesken, sillä tytöillä *eA*-yhtymällisiä sanoja on yhteensä 223 kappaletta, kun pojilla niitä on vain 129. Tytöt olivatkin haastattelutilanteissa ylipäättään keskimääräisesti puheliaampia. Taulukossa 1 on nähtävissä, miten eri vastineet jakautuvat määrällisesti, prosentuaalisesti ja sukupuolittain.

TAULUKKO 1. *eA*-yhtymän vastineet haastatteluissa.

	<i>eA</i>	<i>eA</i> , %	<i>e_ɕA</i>	<i>e_ɕA</i> , %	<i>ee</i>	<i>ee</i> , %	<i>iA</i>	<i>iA</i> , %	Yht.
Pojat	4	3,1	46	35,7	73	56,6	6	4,7	129
Tytöt	0	0,0	43	19,3	179	80,3	1	0,4	223
Yht.	4	1,1	89	25,3	252	71,6	7	2,0	352

Aineistoni perusteella näyttää siltä, että nykypuhekielessä yleistyvä *ee*-variantti on Kuusamossakin jo selkeästi yleisin nuorten käyttämä *eA*-yhtymän vastine. Yhteensä se saa peräti 71,6 prosentin kannatuksen. Kukaan informanteistani ei tosin käytä pelkästään *ee*-varianttia puheessaan. Toiseksi yleisin on yleiskielinen *e_ɕA*, jota nuoret käyttävät 25,3 prosentissa kaikista esiintymistä. Oulun murteen mukainen *iA*-variantti on kuusamolaisnuorilla jo harvinainen: sen kannatus jää kuudella esiintymällä 2,0 prosenttiin. Kaikista harvinaisin on kuitenkin murteenmukainen, diftongiutunut *eA*. Sen esiintyvyys on vain 1,1 prosenttia.

Kaikki aineistoni diftongiutuneet *eA*-tapaukset ovat poikien tuottamia. Koko aineistossa näitä tapauksia esiintyy vain neljä kappaletta, mikä on 3,1 prosenttia kaikista poikien

tuottamista *eA*-yhtymän vastineista. Esiintymät vaikuttavat melko satunnaisilta. Ainoastaan P2 käyttää tätä varianttia kahdesti, P3 ja P4 vain kerran.

- (1) - - *tää ei oos semmonen kauhhean koulumainen* - - (P2)
- (2) *Sitä ov vähäv vaikka arvioija.* (P2)
- (3) - - *sittem mä ajattelin hakkea, jonnekki* - - (P3)
- (4) - - *se että liikkuminen on niin kauhhean rajotettua* - - (P4)

Poikien haastatteluissa *ee*-variantti on yleisin 56,6 prosentin edustuksella, ja yleisin *eA*-yhtymän vastine se on neljän poikainformantin puheessa. Tytöt suosivat puheessaan *ee*-varianttia vielä huomattavasti useammin kuin pojat. Jopa neljä viidesosaa eli 80,3 prosenttia heidän *eA*-yhtymistään on monoftongiutuneita. Tytöistä eniten *ee*-varianttia suosii T1, jolla yhtä lukuunottamatta kaikki 37 *eA*-yhtymän vastinetta ovat monoftongiutuneita. Kaikilla muillakin tyttöinformanteilla *ee* on yleisin käytetty vastine.

Zaman-Zadeh (1995: 73–76) on havainnut, että Kuusamon puhekielessä jälkitavun *eA*-yhtymä monoftongiutuu usein yleisgemiaation jäljessä; tämä vie tilaa diftongiutumiselta, joka sekin on tapahtunut geminaatan jälkeen. Omassa aineistossani *ee*-varianttia esiintyy sekä geminaatan jälkeen että geminoitumattomana. Kaikista 252 monoftongiutuneesta tapauksesta kuitenkin ainoastaan 41 kappaletta on sellaisia, joissa yleisgemiaatio on mahdollinen. Niistä informanttini käyttävät yleisgemiaatiota 18 tapauksessa, joten geminoitumisella ja monoftongiutumiselta vaikuttaa olevan jonkin verran korrelaatiota. Pojilla yleisgemiaation mahdollistavia *ee*-tapauksia on huomattavasti vähemmän – kuusi kappaletta – mutta niistä viisi esiintyy geminoituneena; tytöillä mahdollisia tapauksia on 35, joista geminaatio toteutuu 13 tapauksessa.

Esimerkkejä *ee*-variantin käytöstä:

- (5) - - *yötön yö ja, ei oop pimnee* - - (P1)
- (6) - - *uus rakennus ja kaikkee nii ei ook keretty ees tuhotav vielä mittää.* (P3)
- (7) - - *emminä kauhheen hyvä siinä ollu.* (P5)

(8) - - *parin kuukauvem päästä mä oon niinku jo päässyt tästä, hirveen nopeesti, kerkee' ajatteleen. (T1)*

(9) *Oommää miettiny että ois ihan kivvaa lähteej jonnekki - - (T2)*

(10) - - *mää haluan niim paljon sinnet teatterikorkeekouluun - - (T4)*

(11) - - *puhhuu niih hirvveen huonosti' englantia - - (T4)*

e_ɹA-variantti puolestaan saa pojilla 35,7 prosentin kannatuksen. Se on yleisin vaihtoehto P2:n ja P4:n puheessa, mutta hekin käyttävät myös monoftongiutunutta muotoa. Tyttöjen haastatteluissa *e_ɹA*-variantin esiintyvyys on 19,3 prosenttia. Esimerkeistä 12–13 voi huomata, kuinka *e_ɹA* ja *ee* esiintyvät informanttieni puheessa usein vuorotellen.

(12) - - *kouluj jäläkeen nii ei kehtaah hirveestiv väsyttää' ihteään. (P4)*

(13) - - *junttisakkia joka ei niinkum mulle iskek kauheen hyvin, mää oov vähän niinku silleen erillainen, etten tunne' itteään kuusamolaiseksi sillä tavalla. (P6)*

(14) - - *leikin siellä puhelimella ja keksin kaikke_ɹa muuta mutta - - (P4)*

(15) - - *liian korke_ɹa älykkyydosamäärä tähän työhön. (P2)*

(16) - - *ei voi' enää sormilla laske_ɹa, nii - - (T5)*

iA-varianttia esiintyy enemmän poikien kuin tyttöjen puheessa. Pojillakin se jää harvinaiseksi 4,7 prosentin edustuksella. Pojista *iA*-varianttia käyttävät satunnaisesti P1, P2, P4 ja P5 – heistä P2 ja P4 kaksi kertaa, muut yhden kerran. Tyttöjen aineistosta *iA*-variantista löytyy vain yksi esiintymä T3:lta. Siinäkin kyse voi ehkä olla lipsahduksesta – onko kyseessä *kaikki*-sanon monikon partitiivi, mutta *tämmöstä*-sanaan tulikin vahingossa monikon sijaan yksikkö (ks. esimerkki 21)?

(17) - - *joulukuussa ku (sillon), on niim pimiä - - (P1)*

(18) - - *ne ei kiinnostan niin kauhiastim mutta kyllä mää niitä voisin tehäk kummiski. (P2)*

(19) - - *koko ajan saapi, rannek kipiänä kirjottaas sielä kuk kauheella vauhilla minuutissa kaahataan koko kokous - - (P4)*

(20) - - *ainaki niinkun nopiammim pääsis joka paikkaan. (P5)*

(21) - - *niitä slangisanoja just hirveestij ja, kaikkia tämmöstä - - (T3)*

Zaman-Zadeh (1995: 31) toteaa, että hänen aineistossaan monoftongiutuminen on yleisempää sanoissa *hirveä*, *kauhea* ja *oikeastaan* kuin muissa sanoissa. Myös omassa aineistossani *ee*-variantti esiintyy usein juuri *hirvee*, *kauhee*, *oikeastaan* -muodoissa. Itse asiassa kaikista 252 monoftongiutuneesta esiintymästä jopa yli puolet, 140 kappaletta, on *hirvee*, *kauhee* ja *oikeastaan* -esiintymiä. Joillakin informanteista monoftongiutunut variantti on kiteytynyt juuri näihin sanoihin, vaikka puhuja muuten käyttäisi *eA*-varianttia. Tästä on viitteitä ainakin T3:lla, joka käyttää *ee*-varianttia jo mainitsemieni sanojen lisäksi myös muodoissa *kaikkee* ja *lukee*, mutta ei muissa *eA*-tapauksissa. T6 käyttää *ee*-varianttia ainoastaan muodoissa *kauhee* ja *kaikkee*; muissa sanoissa hän käyttää säännöllisesti *eA*-varianttia. Esimerkit 22–26 kuvaavat T3:n ja T6:n eri varianttien käyttöä:

(22) - - ei välttämättä haluais lähte_eäv vielä kotoa poisa - - (T3)

(23) - - no onhan siellä aina välillä mukava käyvväj jotaim mäke_eäki laskemassa pulkkamäke_eä - - (T3)

(24) - - että ei niiltä hirveestiv voiv vielä vaatia. (T3)

(25) - - kottii ja syö välipalaa ja heti pittää lähte_eä, reenaamaaj - - (T6)

(26) - - siellä ei ook kauheena muita, taloja - - (T6)

3.1.3. *eA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa

TAULUKKO 2. *eA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa.

	<i>eA</i>	<i>eA</i> , %	<i>ee</i>	<i>ee</i> , %	<i>iA</i>	<i>iA</i> , %	Yht.
Pojat	25	67,6	10	27,0	2	5,4	37
Tytöt	7	19,0	27	73,0	3	8,1	37
Yht.	32	43,2	37	50,0	5	6,8	74

Myös kirjoitetun aineistoni perusteella noudatan samaa raakaa jakotapaa kuin haastatteluissa: tulkitsemisen informanttieni tuottamat *eA*-varianttiset sanat diftongeiksi geminaatan jäljessä, muulloin vokaaliyhtymiksi. Informanttieni kirjoitelmissa ei kuitenkaan esiinny lainkaan yleis- tai erikoisgeminaation jälkeisiä *eA*-tapauksia. Kuusamolaisnuoret eivät siis tunnu tiedostavan murteenmukaisen, diftongiutuneen *eA*-

variantin olemassaoloa lainkaan. Toisaalta ero yleiskielisen ja murteenmukaisen variantin välillä on vain tavunraja, joten informanttini voivat kenties pitääkin tavunrajan säilyttäneitä *eA*-yhtymää murteenmukaisena.

Jos *eA*-yhtymän vastineiden tiedostamista tarkastellaan kokonaisuutena, siis tyttöjä ja poikia yhdessä, yleiskielen mukainen *eA* ja yleispuhekielinen *ee* vaikuttavat olevan melko tasaisesti tiedostettuja. Kirjoitelmissaan nuoret käyttävät *eA*-varianttia 43,2 prosentissa kaikista tapauksista, ja *ee* on hieman yleisempi saaden tasan 50 prosentin kannatuksen. Sukupuolten väliset erot ovat kuitenkin suuria. Poikien kirjoitelmissa esiintyvistä *eA*-yhtymän vastineista *eA*-variantti esiintyy 67,6 prosentissa, kun taas tytöillä *eA* saa vain 19 prosentin kannatuksen. Tytöillä yleispuhekielinen, leviämässä oleva *ee*-variantti on 73 prosentin esiintyvyydellä ylivoimaisesti yleinen variantti; pojilla monoftongiutunut variantti esiintyy vain 27,0 prosentissa.

Suurimmassa osassa tekstejä esiintyy sekaisin variantteja *eA* ja *ee*. Monoftongiutuneista varianteista moni esiintyy sanoissa *hirveä*, *oikea* tai *kauhea*. Voi siis olla, että kuusamolaisnuoret käyttävät näitä sananmuotoja kiteytyneesti. Informanteistani kaksi, T2 ja T6, eivät käytä kirjoitelmissaan lainkaan murteenmukaista *eA*-vastinetta – toisaalta T6:n tekstissä esiintyy ylipäättään vain yksi *eA*-yhtymällinen sana.

(27) - - *niin mun piti lähtee sieltä jo siinä puolen aikoihin.* (T2)

(28) - - *ei se kyllä oo ees kauhee juttu* - - (T2)

(29) *Koulujen koot ei oo hirveen isot* - - (T6)

(30) - - *pimeimpänä aikana täällä on niin niin hyvinkin pimeää.* (P1)

(31) *Joulun aika on täällä hirveetä menoa* - - (P1)

(32) *laitan niihin kolmea eri ainetta aina aamulla* - - (T3)

(33) *Meillä on oikeestaa aivan joka kerta koulussa, se tietty pöytä* - - (T3)

(34) - - *ei varmaankaan eroa kauheesti muitten pikku kaupunkien elämästä.* (P5)

(35) *Täältä on vaikee lähteäkkää mihinkää ku kaikki paikat on nii kaukana.* (P5)

Informanttini mieltävät *iA*-variantin omassa kielenkäytössään varsin marginaaliseksi. Sen prosenttiosuus on 6,8 prosenttia. Mielenkiintoista on, että tytöillä *iA*-vastine on prosentuaalisesti hieman yleisempi (8,1 prosenttia) kuin pojilla (5,4 prosenttia). Pojista

ainoastaan yksi informantti, P4, käyttää *iA*-varianttia, ja tytöistäkin vain kaksi. Kenenkään kirjoitelmassa *iA* ei kuitenkaan ole ainoa *eA*-yhtymän vastine.

Alla on esimerkkejä *iA*-variantin käytöstä. Esimerkissä 37 olen tulkinut *kerkiää*-verbin nimenomaan *keretä*-verbin *iA*:lliseksi muodoksi. Yleisempi muoto on *keritä* (KS 2008: s.v. *keretä*), jolloin *kerkiää* olisi yleiskielen mukainen jälkitavun *iA*-yhtymä. Informantti T2 käyttää kuitenkin myöhemmin tekstissään ilmaisuja *en kerenny sinne* ja *kerkeen*, joten hänen idiolektissaan juuri *keretä* vaikuttaa olevan tyypillisempi.

(36) - - *ni eteneminen ei ollu mitenkää erityisen nopiaa.* (P4)

(37) - - *niin piti syyä äkkiä että kerkiää sinne.* (T2)

(38) *Kylymä tuuli ja pimiää.* (T4)

(39) - - *joku eräkauppa tai sitte jonkinlainen tärkiä virka joka matkailufirmasta tai jostain pikkukaupasta - -* (T4)

3.1.4. Tulosten vertailua

Nauhoitettua ja kirjoitettua aineistoani vertailtaessa voidaan päätellä, että informanttini eivät tiedosta *ee*-variantin olemassaoloa puheessaan niin usein kuin se todella esiintyy. Kirjoitelmissa *ee*-vastineen esiintyvyys on 50 prosenttia, kun taas haastatteluissa se esiintyy 71,6 prosentissa tapauksista. *iA*-variantti puolestaan on kirjoitelmissa lievästi yliedustettu (6,8 prosenttia) siihen nähden, että haastatteluissa se esiintyy vain 2,0 prosentissa kaikista tapauksista. Varsinkin pojat mieltävät käyttävänsä *eA*-vastinetta huomattavasti useammin kuin he todellisuudessa tekevät: kirjoitelmissa *eA*:n prosenttiosuus on pojilla 67,6, haastatteluissa 35,7. Toisaalta kyse voi olla osittain myös harjaantumattomuudesta oman puhekielen analysointiin. Yleiskielinen vastine on helppo valinta.

Tytöt tiedostavat *ee*-variantin yleisyyden suhteellisen hyvin. He kuitenkin käyttävät *ee*-varianttia vielä enemmän kuin ajattelevat käyttävänsä: kirjoitelmissa 73,6 prosenttia varianteista on *ee*:llisiä, kun haastatteluissa *ee*-variantin osuus on jopa 80,3 prosenttia. Tytöt sen sijaan ajattelevat käyttävänsä Oulun murteen mallin mukaista *iA*-vastinetta enemmän kuin sitä haastatteluissa esiintyy. Nauhoitetussa aineistossa *iA*:n osuus tytöillä

jää marginaaliseen 0,4 prosenttiin, mutta kirjoitelmissa sen esiintyvyys on 8,1 prosenttia.

3.2. *iA*-yhtymän vastineet

3.2.1. *iA*-yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan

iA-yhtymän alkuperäinen murteenmukainen edustus Kuusamossa on muotoa *pappie*, *poekie* (Kettunen 1999: kartta 197; Räisänen 1972: 230). Zaman-Zadehin aineistossa *iA*-yhtymän yleiskielinen variantti on hallitseva, sillä sen osuus on noin 70 prosenttia kaikista esiintymistä murteisen *ie*-variantin ollessa enää noin 30 prosenttia, ja nuorilla informanteilla *ie*-variantin osuus on alle 10 prosenttia. Monoftongiutunut *ii*-variantti ja Oulun seudun murteen *ijA* ovat hänen aineistossaan harvinaisia. (Zaman-Zadeh 1995: 54.)

Partasen pro gradu -tutkielmassa *iA*-varianttia käyttää jopa 99 prosenttia informanteista muiden varianttien jäädessä marginaalisiksi. Alkuperäistä murteenmukaista *ie*-muotoa hänen informanttinsa eivät käytä lainkaan. (Partanen 2009: 32.)

3.2.2. *iA*-yhtymän vastineet haastatteluissa

iA-yhtymän vastineiden käytössä aineistoni tytöt ja pojat ovat hyvin yksimielisiä. Vaikka *ii*-variantti on – kuten muidenkin jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumisen – yleistyvää kielenpiirre (Mantila 2004: 327), ei se ole saanut juurikaan jalansijaa kuusamolaisnuorten puhekielessä, kuten taulukosta 3 havaitaan. Toisaalta *iA*-yhtymä ei monoftongiudu kuitenkaan yhtä nopeasti kuin esimerkiksi *eA* (Lappalainen 2001: 82).

TAULUKKO 3. *iA*-yhtymän vastineet haastatteluissa.

	<i>iA</i>	<i>iA</i> , %	<i>ii</i>	<i>ii</i> , %	Yht.
Pojat	195	95,6	9	4,4	204
Tytöt	314	95,7	14	4,3	328
Yht.	509	95,7	23	4,3	532

Sekä tytöt että pojat käyttävät selkeästi eniten yleiskielistä *iA*-varianttia. Eroja sukupuolten välillä ei ole käytännössä lainkaan: poikien puheessa *iA*-variantin esiintyvyys on 95,6 prosenttia, tyttöillä 95,7 prosenttia. Ainoa muu aineistossa esiintyvä jälkitavujen *iA*-yhtymän vastine on *ii*, jolle jää pojilla 4,4 ja tyttöillä 4,3 prosentin edustus. Kuusamon murteen mukainen *ie*-variantti ei esiinny haastatteluissa kertaakaan. Tämä on mielestäni hieman yllättävää, sillä olen itse kuullut kuusamolaisten nuorten joskus käyttävän sitä. Aineistossani ei esiinny myöskään selkeästi siirtymä-äänteellistä *ijA*-varianttia, jota voitaisiin pitää Oulun seudun murteen vaikutuksena.

Esimerkkejä *iA*-variantin käytöstä:

- (40) - - ja opettajat semmosia ystävällismielisiä - - (P2)
 (41) - - eipä tässä kyllä oov vielä kiirettä miettiinä. (P5)
 (42) - - ku me ollaan taas vähän tämmösiä rönssysempiä. (T4)
 (43) - - kaikki huolehtia' itet tavallaan eikä ook kukkaam patistamassa - - (T6)
 (44) - - vähän samammielisempiä ihmisiä ehkä ku' yläasteella - - (P4)

ii-variantin käyttö jakautuu informanttieni kesken mielenkiintoisesti. Sitä käyttää kuusi informanttia, joista kolme on poikia ja kolme tyttöjä: P3, P4, P6, T1, T3 ja T5. Kukaan informanteistani ei kuitenkaan suosi *ii*-varianttia, vaan jokaisen puheessa *iA* on selkeästi hallitseva vastine. Usein *iA* ja *ii* esiintyvät haastatteluissa jopa peräkkäin, kuten esimerkeistä 45–47 voi huomata. *iA*-yhtymän kohdalla Zaman-Zadehin (1995: 73–76) huomioilla yleisgeminan ja monoftongiutumisen keskinäisestä korreloinnista ei omassa aineistossani ole merkitystä, sillä informanttini eivät käytä *ii*-varianttia kertaakaan sellaisissa äänneympäristöissä, jotka mahdollistaisivat yleisgeminan.

- (45) - - fysiikasta tulee niih hirveesti semmosii, ylimääräsiä kursseja - - (P4)
 (46) - - pakolliset mitkä pitää käyä, aina mahollisimman äkkii alta pois! (T5)

(47) - - uusia kavereita mutta niinkuj just semmosia koulukavereita et voi tunnilla tehät tehtävii - - (T5)

Informantti T3 käyttää *ii*-varianttia tytoista eniten. Hänen puheessaan *iA*-variantti esiintyy 46 kertaa ja *ii*-variantti kahdeksan kertaa. Hänellä monoftongiutunut muoto esiintyy kuitenkin ainoastaan muodossa *semmosii*, ja kaikki muut jälkitavujen *iA*-yhtymän vastineet ovat yleiskielen mukaisia. Lisäksi hän tosin käyttää myös muotoa *semmosia*.

(48) - - ehkä, helsinkiläiset enemmän semmosii leuhkia ja sellasia - - (T3)

(49) - - oon, semmosia just, semmosii perinteisiä tavallaan tyttökirjoja - - (T3)

Pojista *ii*-varianttia käyttää eniten P3, jonka puheessa esiintyy *iA* 33 kertaa ja *ii* 6 kertaa. Hänellä *ii*-variantin käyttö ei kuitenkaan ole sidoksissa tiettyihin sanoihin, kuten vaikka T3:lla (ks. esimerkit 48,49). P3:n vanhemmat ovat kotoisin Koillismaalta, mutta hän on lapsuudessaan asunut pääkaupunkiseudulla. Voi siis pohtia, vaikuttaako etelässä asuminen P3:n idiolektissä vielä nykyäänkin.

(50) - - ettei tarvi, viiskyt kilometrii joka aamu kulkee. (P3)

(51) - - pelaavat biljardii - - (P3)

(52) - - baareissa istui keski'ikäisiä masentuneennäköisiä miehiä, siinä oli uudenvuoden, bileet. (P3)

3.2.3. *iA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa ja tulosten vertailua

TAULUKKO 4. *iA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa.

	<i>iA</i>	<i>iA</i> , %	<i>ii</i>	<i>ii</i> , %	Yht.
Pojat	95	95,0	5	5,0	100
Tytöt	54	94,7	3	5,3	57
Yht.	149	95,0	8	5,1	157

iA-yhtymän vastineiden käytöstä aineistoni tytöt ja pojat ovat yksimielisempiä kuin *eA*-yhtymän kohdalla. Nuoret mieltävät yleiskielisen *iA*-variantin lähes täysin hallitsevaksi puhekielessään, sillä pojat käyttävät sitä kirjoitelmissaan 95 prosentissa kaikista tapauksista ja tytötkin 94,7 prosentissa. Ainoa variantti, jota nuoret *iA*:n lisäksi käyttävät kirjoitelmissaan, on monoftongiutunut *ii*. Sen sijaan Kuusamon murteen mukaista *ie*:tä tai siirtymä-äänteellistä *ijA*:a kuusamolaisnuoret eivät pidä lainkaan puhekieleensä kuuluvina. Puhujakohtaista vaihtelua esiintyy jonkin verran, sillä *ii*:tä käyttää kaksi poikaa (P2, P5) ja kaksi tyttöä (T1, T3). Heidänkin teksteissään *iA* on kuitenkin kaikilla yleisempi.

(53) *Tääl on vaa sairaan paljon vanhuksia ja vähän nuorii.* (P5)

(54) *Täällä asuu paljon tyhmiä ihmisiä* - - (P6)

(55) - - *pilttiä vähä välipalaksi et ei ois nälkä ja pari karkkiiki löysin* - - (T1)

(56) - - *ossaa kuvitella elävänsä elämänsä viimesiä vuosia missään muualla* - - (T6)

(57) *Kuusamossa elämä on mukavaa kun asiaa ajattelee positiivisesti.* (P1)

Yleisesti ottaen kuusamolaisnuoret näyttävät tiedostavan oman puhekielensä *iA*-yhtymän vastineiden käytön erittäin hyvin. Erot kirjoitelmissa ja haastatteluissa käytettyjen vastineiden välillä ovat marginaalisen pienet – haastatteluissa *iA*-variantin esiintyvyys on 95,7 prosenttia, kirjoitelmissa 95,0 prosenttia. Sukupuolten välilläkään ei ole merkittävän suuria eroja.

3.3. *OA*-yhtymän vastineet

3.3.1. *OA*-yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan

Jälkitavun *OA*-yhtymän alkuperäinen kuusamolainen muoto on Kettusen (1999: kartta 194) mukaan diftongiutunut *verkkoa*, *näkköä*. Pari vuosikymmentä myöhemmin Räisänen (1972: 223) toteaa diftongiutuneen *OA*-tyypin olevan yleisin, mutta sen rinnalla esiintyvät myös tyypit *O(v)A*, *U(v)A*, *UO* ja *AA*: *verkko(v)a*, *verkk(v)a*, *verkkuo*, *verkkaa*.

Zaman-Zadehin mukaan valtaedustuksena Kuusamon nykypuhekielessä on kuusamonmurteinen diftongiutunut *OA*-variantti (1995: 41). Myös Partasen tutkimuksessa *OA*-varianttia esiintyy eniten, noin 86 prosenttia kaikista esiintymistä, ja *OO*-varianttia noin 10 prosenttia. Oulun murteen mukainen *U(v)A*-variantti on molempien aineistoissa harvinainen. (Partanen 2009: 26–27; Zaman-Zadeh 1995: 41.)

3.3.2. *OA*-yhtymän vastineet haastatteluissa

Jälkitavujen *OA*-yhtymän vastineita esiintyy nauhoitetussa aineistossani yhteensä 107 kappaletta. Esiintymien vähyden vuoksi taulukossa 5 esittämiäni prosenttiosuudet eivät ole tilastollisesti täysin päteviä, mutta niitä voitaneen tarkastella suuntaa-antavina. Kuten *eA*-yhtymässä, myös *OA*-yhtymää analysoidessani tulkitseen diftongiutuneiksi ja siten Kuusamon murteen mukaisiksi yleis- tai erikoisgeminanation jälkeiset *OA*-tapaukset (*sannoa*). Tällaisia tapauksia ei kuitenkaan esiinny aineistossani lainkaan; niinpä taulukossa 5 ei ole sille omaa saraketta.

TAULUKKO 5. *OA*-yhtymän vastineet haastatteluissa.

	<i>O_lA</i>	<i>O_lA</i> , %	<i>OO</i>	<i>OO</i> , %	Yht.
Pojat	35	74,5	12	25,5	47
Tytöt	43	71,7	17	28,3	60
Yht.	78	72,9	29	27,1	107

Informanttini ovat *OA*-yhtymän käytössä melko yksimielisiä sukupuolesta riippumatta. Valtaedustuksena on yleiskielinen *O_lA*-variantti. Sen kokonaisedustus nuorten puheessa on 72,9 prosenttia. Tyttöjen ja poikien välille ei synny suurta eroa. Pojat käyttävät *O_lA*-varianttia aavistuksen enemmän, 74,5 prosenttia, kun tytöillä *O_lA*-variantti edustuu 71,7 prosentissa kaikista mahdollisista tapauksista.

(58) - - mää itev vähän inhosin hiihto_la yläasteella - - (P2)

(59) - - varmaan jollain tavalla ero_laa - - (P6)

(60) - - täyttö_lä se oli ja siivo_lamista - - (T1)

(61) - - otetaa' aurinko_la, pelataan just jotain rantalentopallo_la ja hengataan. (T3)

Ainoa muu informanttien puheessa esiintyvä variantti on *OO*, jolle jää pojilla 25,5 ja tytöillä 28,3 prosentin edustus. Lähes kaikki informantit käyttävät *OO*-varianttia ainakin kerran. Ainoat informantit, joiden puheessa sitä ei esiinny lainkaan, ovat P1 ja P5. Harvinaiseksi monoftongivarianttia voi luonnehtia P4:n ja T6:n puheessa. Kumpikin käyttää *OO*-varianttia kerran, minkä lisäksi kummallakin on yhdeksän *OA*-esiintymää. Heistä molemmat käyttävät *OO*-varianttia yleisgeminointuneessa *sannoo*-muodossa. Yhden esiintymän perusteella on kuitenkin mahdotonta sanoa, onko monoftongiutunut muoto näillä puhujilla leksikalisoitunut juuri *sannoo*-muotoon vai onko kyseessä vain satunnainen monoftongiesiintymä.

(62) *No ihar rento ja mukavvaa ku, ei oom mittään kiirettä - - (P1)*

(63) *- - mukava kuh heijastaa tuo lumi tuota auringovvalo - - (P5)*

(64) *Emmää kyllä ossaas sannoo. (T6)*

(65) *No, eeemmä tiijä, jotenki vaikea sannoo, no ehkä se kuppikuntautunu on just paras - - (P4)*

OO-variantti on hallitseva P3:n ja T2:n puheessa. P3 käyttää *OA*-varianttia kahdesti ja *OO*-varianttia seitsemän kertaa. Tässä kohtaa täytyy muistaa, että hän on asunut lapsena pääkaupunkiseudulla, mikä saattaa vaikuttaa monoftongivariantin suosimiseen. T2 puolestaan käyttää *OA*-varianttia kolme kertaa ja *OO*-varianttia viidesti.

(66) *Mää en niillep paljoo anna' arvo niillej juoruille. (P3)*

(67) *- - on hyvä polkupyöräillät tavallaan ku on niim paljol luontoo - - (P3)*

(68) *Emmää ossaas sannoos sitä kyllä. (T2)*

(69) *- - kaks vuotta ikäeroo. (T2)*

Murteenmukainen, diftongiutunut *OA* vaikuttaa puuttuvan informanttien idiolekteistä kokonaan. Osasyynä voi olla sama kehitys kuin *eA*-yhtymän kohdalla. Zaman-Zadehin (1995: 75) mukaan geminaation ja monoftongiutumisen yhdistelmä on vienyt tilaa murteenmukaiselta geminaatta ja diftongi -yhdistelmältä. Esiintymien vähäisyyden vuoksi monoftongiutumisen ja yleisgeminointuneen suhteesta voi tehdä vain varovaisia tulkintoja. Informantit käyttävät *OO*-varianttia yhteensä 29 kertaa, ja näistä tapauksista 10 mahdollistaa yleisgeminointuneen. Monoftongivariantti yhdistyy

yleisgemiaatioon kuudessa tapauksessa, jotka ovat kaikki *sannoo*-esiintymiä. Samatkin puhujat käyttävät kuitenkin sekä geminoituneita että geminoitumattomia muotoja:

(70) - - *herranjestas, miten toinev voi sanoo noin, kuitenki' aikuinen ihminen!* (T5)

(71) - - *silleen, mikä tuntuu luontevalta, ei tarvim mieltiäm mitä sannoo.* (T5)

3.3.3. *OA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa

TAULUKKO 6. *OA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa.

	<i>OA</i>	<i>OA</i> , %	<i>OO</i>	<i>OO</i> ,%	Yht.
Pojat	23	88,5	3	11,5	26
Tytöt	11	55,0	9	45,0	20
Yht.	34	74,0	12	26,1	46

OA-yhtymän esiintymiä ei kirjoitettuunkaan aineistoon osunut kovin suuria määriä. Yhteensä kirjoitelmissa esiintyy 46 sellaista sanaa, joissa on jälkitavun *OA*-vokaaliyhtymä. Tämän vuoksi laskemani prosenttiosuudet eivät ole tilastollisesti päteviä, mutta ne antavat kuitenkin jonkinlaisen käsityksen käytöstä.

Oulun murteen mukaista *U(v)A*-varianttia ei käytetä aineistoni kirjoitelmissa yhtään kertaa. Nuoret eivät ylipäättään tunnista käyttävänsä Räisäsen (1972: 223) mainitsemia siirtymä-äänteellistä *O(v)A*-varianttia saati sitten *UO*- tai *AA*-variantteja. Tosin siirtymä-äänten merkitseminen voi kenties ollakin asia, joka nuorelle, naiiville kielenpuhujalle ei välttämättä pälkähdä mieleen, kun hän kirjoittaa omaa puhekieltään. Informanttini eivät käytä myöskään yleis- tai erikoisgemiaatioon yhdistyvää *OA*-varianttia, jota voitaisiin pitää Kuusamon murteen mukaisena, diftongiutuneena varianttina.

Yleisin kirjoitelmissa esiintyvä *OA*-yhtymän vastine on yleiskielinen *OA*, jonka osuus aineistossani on 74,0 prosenttia. Sukupuolten väliset erot ovat kuitenkin melko suuret. Poikien kirjoitelmissa esiintyvistä vastineista *OA*:llisia on peräti 88,5 prosenttia, kun tyttöjen teksteissä sen osuus jää 55,0 prosenttiin. Suurin osa informanteistani suosii

nimenomaan *OA*-varianttia. Alla on esimerkkejä *OA*-variantin käytöstä eri puhujilla ja eri muotoryhmissä.

(72) *Kevät taas tarjoaapi mahtavat hanget ja kevät on hienoa aikaa - - (P1)*

(73) *Kun vilkasen rannekelloa, mä lasken nukkuneeni 6 tuntia. (P2)*

(74) *Kuusamo ei tarjoa paljoa valinnanvaraa miten viettää hyvä kesäpäivä, hengailu kavereiden kanssa, ainoa oikea vaihtoehto - - (P3)*

(75) *Sit rentoa ko kaikki kaverit ollan siellä yhdessä, niin on mukavaa! (T3)*

Nykypuhekielen *OO*-varianttikin on saanut jalansijaa kuusamolaisnuorten keskuudessa. Kaikista esiintymistä 26,1 prosenttia on *OO*:llisia. Tyttöjen kirjoitelmissa *OO*-variantin osuus on jopa 45,0 prosenttia. Tyttöinformanteistani neljä kuudesta käyttää *OO*:ta tekstissään. T1:llä monoftongiutunut muoto on säännöllinen, ja myös T5 käyttää *OO*-varianttia useaan kertaan. T2:lla ja T4:llä *OO*-esiintymiä on molemmilla yksi. Pojista vain yksi (P5) käyttää *OO*-varianttia. Hänellä *OO* on yhtä yleinen *OA*:n kanssa; molempia esiintyy tekstissä kolmesti.

(76) - - *jos on sotkunen, reilu nelkyt neliöö siivoo nyt puolessa tunnissa - - (T5)*

(77) - - *sitte rupesin siivoamaan, imuroimaan - - (T1)*

(78) *Ei tääl voi harrastaa ku laskettelua, jääkiekkoo, hiihtoa tai jalkapalloa. (P5)*

3.3.4. Tulosten vertailua

Kun verrataan nuorten jälkitavujen *OA*-yhtymän käyttöä ja tiedostamista toisiinsa, vaikuttaa siltä, että informanttini tiedostavat omaa puhekieltään tämän kielenpiirteen osalta hyvin – kokonaisuutena käyttö ja tiedostaminen ovat lähellä toisiaan, sillä yleisin *OA*-vastine saa haastatteluissa 72,6 prosentin osuuden ja kirjoitelmissa 74 prosentin. Kokonaisprosentit kuitenkin hämäävät, sillä poikien ja tyttöjen aineistoissa on eroja. Pojat käyttävät kirjoitelmissaan enemmän yleiskielistä *OA*-vastinetta kuin todellisuudessa käyttävät: kirjoitelmissa lähes neljä viidesosaa (88,5 %) heidän käyttämistään *OA*-yhtymän vastineista on *OA*:llisia, mutta haastatteluissa yleispuhekielinen *OO* sai kuitenkin osuudekseen lähes yhden neljäsosan (25,5 %).

Tytöillä tilanne on päinvastainen. Kirjoitelmissaan he käyttävät *OO*-varianttia huomattavasti enemmän (45,0 %) kuin mitä puheessaan (28,3 %).

Erojen syytä voi vain arvailla. Voi olla, että pojat eivät halua käyttää prestiisin asemassa olevaa *OO*-varianttia, vaan haluavat pitäytyä yleiskielisessä *O_{CA}*:ssa varsinkin sen ollessa hyvin lähellä Kuusamon murteen mukaista *OA*:aa. Siksi he käyttävät tätä varianttia kirjoittaessaan; haastattelutilanteessa monoftongimuoto kuitenkin lipsahtaa puheeseen. Toisaalta syynä *OA*-variantin yleisyyteen poikien kirjoitelmissa voi olla sekin, etteivät pojat osaa havainnoida omaa puhekieltään tarkasti ja ovat käyttäneet yleiskielistä muotoa epähuomiossa.

Tyttöjä puolestaan pidetään yleisesti ottaen prestiisinhaluisempina kuin poikia. Ehkä *OO*-variantin yleisyys tyttöjen kirjoitelmissa kertoo siitä, että tytöt haluavat suosia *OO*-varianttia – spontaaneissa puhetilanteissa *O_{CA}*-variantti kuitenkin tuntuu luontevammalta.

3.4. *UA*-yhtymän vastineet

3.4.1. *UA*-yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan

Sekä Kettunen että Räisänen toteavat, että Koillismaalla *UA*-yhtymän murteenmukainen vastine on *UO* (*piippuo*); Räisänen huomauttaa kyseen olevan osittaisesta assimilaatiosta (Kettunen 1999: kartta 197; Räisänen 1972: 231).

Niin Zaman-Zadehilla kuin Partasellakin yleiskielen mukainen *UA* on yleisin variantti. Zaman-Zadehin aineistossa sen osuus on nuorten informanttien puheessa 74,5 prosenttia kaikista esiintymistä, kun taas Partasella kuusamolaisten puhujien *UA*-edustus on jopa noin 98 prosenttia. (Partanen 2009: 31; Zaman-Zadeh 1995: 48.)

Mantilan (2004: 326) mukaan *UU*-variantti on nykypuhekielessä yleistynyt piirre. Koillismaalla se on kuitenkin ollut tähän saakka harvinainen. *UU*-variantti esiintyy Zaman-Zadehilla 7 prosentissa kaikista vastineista, ja Partasen aineistossa se saa vain 1,6 prosentin esiintyvyyden. (Partanen 2009: 31; Zaman-Zadeh 1995: 48.)

3.4.2. *UA*-yhtymän vastineet haastatteluissa

Taulukosta 7 löytyvät haastatteluaineistoni *UA*-yhtymän vastineet määrittäin ja sukupuolittain luokiteltuina. Yleiskielen *UA*-variantti on informanttieni puheessa hallitseva, sillä sitä käytetään yhteensä 78,7 prosentissa kaikista mahdollisista tapauksista. Ainoa tämän lisäksi esiintyvä variantti on nykypuhekielinen *UU*, jonka edustukseksi jää 21,6 prosenttia.

TAULUKKO 7. *UA*-yhtymän vastineet haastatteluissa.

	<i>UA</i>	<i>UA</i> , %	<i>UU</i>	<i>UU</i> ,%	Yht.
Pojat	70	79,5	18	20,5	88
Tytöt	41	77,4	12	22,6	53
Yht.	111	78,7	30	21,3	141

Aineistoni tytöt ja pojat ovat melko yksimielisiä varianttien käytön suhteen. Pojat käyttävät *UA*-varianttia 79,5 prosentissa kaikista mahdollisista tapauksista, ja tytöt lähes yhtä paljon, 77,4 prosentissa kaikista tapauksista. Suurin osa puhujista suosii selkeästi *UA*-varianttia. Pojista kahdella (P1, P5) ja tytöistä kolmella (T3, T4, T6) *UA* on ainoa käytetty variantti.

(79) - - tarkoitus heti sittel lähtees sitte, syksyä kohti, kohtis sinne. (P1)

(80) - - saatam puhuar rauhallisempaan tempoon ku' useimmat - - (P2)

(81) - - ei ehkä halua asua niin suuressa kaupungissa tälleen. (T6)

Huomionarvoista on, että *UA*-yhtymän vastineita esiintyy poikien haastatteluissa enemmän kuin tyttöillä, vaikka kaikkien muiden jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien kohdalla tytöiltä on enemmän esiintymiä. Tätä selittää ainakin osaksi P4:n ja P5:n paljon käyttämä *tulee tehtyä* -rakenne. Molemmilla heistä *UA*-variantti on dominoiva.

(82) Joo syntymästä asti' että, missääm muualla ei oot tullu' asuttua. (P4)

(83) - - siellä tulee kans kulettua. (P4)

(84) - - aina välillä tulee käytyä, pingistä pellailemassa. (P5)

(85) - - kotona tulee aika paljov vietettyä aikaa - - (P5)

Monoftongiutunut *UU*-variantti on tytöillä aavistuksen verran yleisempi kuin pojilla. Tytöillä sen edustus on 22,6 prosenttia, pojilla 20,5 prosenttia. Selkeästi yleisin variantti *UU* on ainoastaan informantilla P6, joka käyttää haastattelussaan *UA*-varianttia viidesti ja *UU*-varianttia peräti 14 kertaa. Tytöistä T1 ja T2 käyttävät niin ikään *UU*-varianttia useammin kuin yleiskielistä vaihtoehtoa, mutta heillä jakauma ei ole yhtä selkeä. Muilla informanteillani *UU*-varianttien esiintymät ovat vähäisiä ja satunnaisia: yksi tai kaksi esiintymää haastattelussa. Monoftongiutumisella vaikuttaa olevan jonkin verran yhteyttä yleisgemiaatioon Zaman-Zadehin (1995: 73–76) havaintojen mukaisesti. Kaikista 30 *UU*-tapauksesta yleisgemiaation mahdollistaa 24, ja geminaatio toteutuu niistä 12 tapauksessa.

Muutamalla niistä puhujista, jotka käyttävät *UU*-varianttia, sen käyttö liittyy vain tiettyihin sananmuotoihin. T2 käyttää *UU*-varianttia säännönmukaisesti yleisgeminointuneessa *halluu*-muodossa; muissa *UA*-yhtymän vastineissa hän käyttää yleiskielen mukaista muotoa. Myös P6:lla *UU*-variantti on vahvasti kytköksissä juuri *haluta*-sanaan. Hän tosin käyttää *UU*-varianttia yhtä usein (seitsemän kertaa) geminaatan kanssa kuin ilman sitä.

(86) - - *että mä en niinkuh halluu, ite, kokeas sitä samaa.* (P6)

(87) - - *ne jotka haluu opiskellaj ja jotka haluu tietää' enemmän ne tulee sitten tänne, jotka haluu semmosta sivistystä - -* (P6)

(88) - - *halluun niinkuk kokean ne ku, kuitenkin niinkuk kerran elämässä - -* (T2)

(89) - - *niiltä kuulee juttua että siellon ollu melkein kaikki ihmiset - -* (T2)

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siis siltä, että yleiskielen *UA*-vastine on selkeästi kuusamolaisnuorten suosiossa, mutta yleispuhekielessä leviävä *UU*-variantti on saanut jo jonkin verran jalansijaa Kuusamossakin. Sen sijaan alun perin Kuusamon murteen mukainen *UO*-vastine ei enää kuulu nuorten puhujien idiolektiin.

3.4.3. *UA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissaTAULUKKO 8. *UA*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa.

	<i>UA</i>	<i>UA</i> , %	<i>UU</i>	<i>UU</i> ,%	Yht.
Pojat	30	90,9	3	9,1	33
Tytöt	13	62,0	8	38,1	21
Yht.	43	79,6	11	20,4	54

UA-yhtymän vastineita esiintyy kirjoitelmissa yhteensä 54 kappaletta. Näistä prosentuaalisesti suurin osa, 79,6 prosenttia, on yleiskielen *UA*-varianttia. Loput 20,4 prosenttia muodostaa nykypuhekielinen *UU*-variantti.

(90) - - *käytiin ostamassa kahvimaijot ja muut jutut reissua varte.* (P4)

(91) *Tääl kaikki tuntee toisensa tai on toisilleen jotain sukua.* (P5)

(92) - - *mut se on iha kivaa, sellasta perus hengailua! Just chilling!* (T3)

(93) *Pikkunen kaupunki luo turvallisuuden tunnetta ja täällä onki lasten hyvä kasvaa ja varttua.* (T6)

Murteenmukaista *UO*-varianttia tai siirtymä-äänteellistä *UvA*:a informanttini eivät miellä käyttävänsä lainkaan. Tytöt ovat tässäkin poikia prestiisinhakuisempia, sillä heidän kirjoitelmissaan *UU*-variantti esiintyy 38,1 prosentissa kaikista tapauksista. Pojilla vastaava prosentti on 9,1.

Näyttää siltä, että vain osa kuusamolaisnuorista on omaksunut monoftongiutuneen muodon – informanteistani neljä ajattelee käyttävänsä *UU*-varianttia. Pojista P2 ja P3 käyttävät kirjoitelmissaan monoftongiutunutta muotoa, mutta heilläkin yleiskielinen *UA* esiintyy useammin. Tytöistä T1 suosii *UU*-varianttia, sillä *UA* esiintyy hänen tekstissään kahdesti ja *UU* kahdeksan kertaa. Lisäksi T5 käyttää monoftongiutunutta varianttia kerran, mutta useammin hän päätyy *UA*-varianttiin. Alla olevat esimerkit havainnollistavat, kuinka eri variantit vaihtelevat näiden informanttien teksteissä:

(94) - - *se johti usein siihen, että saatiin juteltuu ja kuntoiltuu.* (P3)

(95) - - *söin yleisimmin jotain itsetehtyä, superhyvää ruokaa - -* (P3)

(96) - - *saan varmaan rytmin siirrettyy kuntoon taas viikon sisällä - -* (P2)

- (97) - - jolloin saisi nukuttua muutenki enemmän kuin tarpeeksi. (P2)
- (98) - - rupesihan se vähä naurattaan mut sain kasattuu itteni - - (T1)
- (99) - - oon sen verra hyvä lukuaineissa mutta en vaa tajuu matikkaa. (T5)
- (100) Totta se siitä selkeytyy, on sitä usseempi sata sivua vielä jälellä..... (T5)

3.4.4. Tulosten vertailua

UA-yhtymän tiedostamisesta verrattuna sen todelliseen käyttöön voidaan oikeastaan todeta samaa kuin *OA*-yhtymässä. Kun vertaillaan *UA*-yhtymän vastineiden tiedostamista ja käyttöä kokonaisuutena, voidaan todeta, että informanttini tiedostavat *UA*-yhtymän käytön puhekielessään erittäin hyvin – haastatteluissa *UA*-variantin esiintyvyys on 78,7 prosenttia, kirjoitelmissa 79,6 prosenttia, ja kaikki loput esiintymät ovat *UU*-variantillisia niin haastatteluissa kuin kirjoitelmissakin. Sukupuolten välillä on kuitenkin melko suuri ero. Kirjoitelmissaan pojat käyttävät *UA*-vastinetta peräti 90,9 prosentissa kaikista vastineista, mutta haastatteluista tulee ilmi, että tämän vastineen käyttöprosentti on vain 79,5 prosenttia. Pojat siis kenties ajattelevat olevansa yleiskielisempiä kuin todellisuudessa ovatkaan, tai sitten he eivät osaa havainnoida puhekieltään kirjallisessa muodossa.

Tytöt puolestaan käyttävät *UU*-varianttia vähemmän kuin ajattelevat käyttävänsä: kirjoitelmissa heidän osaltaan monoftongiutuneen variantin osuus on 38,1 prosenttia, mutta haastatteluissa *UU*-variantti esiintyy vain 22,6 prosentissa tapauksista. Ehkäpä tytöt haluavat mieltää käyttävänsä prestiisimuotoa, vaikka spontaanissa kielenkäytössä *UA*-varianttia kuitenkin vielä käytetään paljon.

4. *ts*-YHTYMÄN VASTINEET

4.1. *ts*-yhtymän vastineet tähänastisen tutkimuksen mukaan

Vanhastaan Kuusamon murteessa *ts*-yhtymän vastineena on ollut *ht* : *t* eli tyyppi *mehtä* : *metän* (Kettunen 1999: kartta 8). Myös Alpo Räisänen mukaan vaihtelu *ht* : *t* on Koillismaalla yleisedustus. Ensimmäisen ja toisen tavun rajaa kauempana edustus on vaihtelematon *ht*. Ylipäänsä *ht* onkin ehkä tyypillisin kaikkia savolaismurteita yhdistävä ja ne muista murteista erottava piirre. (Räisänen 1998: 103, 104, 107.)

Tuikkala (1997: 91) toteaa, että *ht*-varianttia voidaan nykyään pitää vältettävänä stigmapiirteenä. Tällaisille kielenpiirteille on tyypillistä, että niitä ei juurikaan esiinny kaupunkien kielessä. Maaseudullakin ne osoittavat sosiaalista variaatiota ja ovat tyypillisempiä miesten kuin naisten kielessä. (Mantila 2004: 328.)

Nykypuhekielessä *ts*-yhtymän vastineena käytetään yhä useammin alkuperältään läntistä *tt*-varianttia, jonka Mantila (2004: 327) laskee yleistyviin puhekielen piirteisiin. Kuusamon puhekieleen *tt*-variantin voisi olettaa leviävän siksikin, että se kuuluu Koillismaalla pitkään prestiisin asemassa pidettyyn Oulun seudun murteeseen. Vanhastaan Oulun seudun murteen *ts*-yhtymän vastineena on pidetty vaihtelematonta *tt*:tä (Kettunen 1999: kartta 8). Myöhemmin Pääkkönen (1971: 195–196, 200) kuitenkin osoittaa käsityksen *tt*:n vaihteluttomuudesta virheelliseksi ja toteaa, että *tt*-variantin lisäksi yksinäis-*t*:llinen variantti on Oulun seudun murteessa mahdollinen umpitavun edessä.

Markku Outila on tutkinut pro gradussaan *ts*-yhtymän vastineita Pudasjärven puhekielessä. Hänen mukaansa itämurteinen *ht* : *t* -vaihtelu on harvinaistumassa Pudasjärvellä. Sen tilalle on yleistynyt vaihtelu *tt* : *t*. Outilan aineisto koostuu kahden kylän, Syötteen ja Kollajan, informanteista. Syötteen nuorten informanttien keskuudessa vahvan asteen *tt*:n suhteellinen osuus on 69,6 prosenttia ja Kollajan nuorilla jopa 92,1 prosenttia. (Outila 1999: 30, 39, 47.)

Posion murteen *ts*-yhtymän vastineita ja niiden muutosta viime vuosikymmenten aikana on tutkinut Kaija Oikarainen. Myös Posiolla vahvan asteen itämurteisen *ht*-variantin

käyttö on vähentynyt ja läntinen *tt* saanut siltä jalansijaa. Heikossa asteessa valtaedustus on *t*, ja länsimurteinen *tt*-variantti on harvinaistunut. Yleiskielen *ts*-variantin osuus on kasvanut niin heikossa kuin vahvassakin asteessa. (Oikarainen 2002: 84–85.)

Partanen tutkii pro gradussaan *ts*-yhtymän vastineiden esiintyvyyttä Kuusamosta ja Taivalkoskelta Ouluun muuttaneiden nuorten kielessä. Partanen ei kerro tutkielmassaan tarkkoja lukumääriä tai prosenttilukuja *ts*-yhtymän vastineiden käytöstä, vaan kuvaa vaihtelua ympyrädiagrammin avulla. *tt*-variantti on hänen aineistossaan yleisin, mutta myös yleiskielen mukaista *ts*:ää esiintyy paljon. Variantti *ht* on melko harvinainen, eikä yksikään tyttöinformanteista käytä sitä. Heikossa asteessa Partasen informantit käyttävät yleensä *t*- tai *ts*-variantteja. (Partanen 2009: 43, 45.)

Aineiston rajaamisessa olen noudattanut Mustanojan mallia: pyrin karsimaan aineistoani mahdollisimman maltillisesti. En ole pitänyt rajaamisen kriteerinä sitä, että jokaisen sanan täytyisi esiintyä omassa aineistossani varioivana. Tyypillisesti aina *ts*:llisinä eli varioimattomina rajataan pois esimerkiksi uudehkot lainasanat, slangii- ilmaukset, murteissakin vaihteluttomina esiintyvät sanat sekä erisnimet; tosin *Ruotsin* osalta aiempien tutkimusten käytännöt vaihtelevat. (Mustanoja 2011: 176.) Itse sisällytän sen laskelmiini, sillä Räisäseltä (1998: 106) löytyy esimerkkejä muotojen *Ruottissa* ja *Ruohtiin* esiintymistä Koillismaalla.

Mustanojan mukaan (2011: 176) yleiskielen *ts*:n vastineiden variaatio on melko lekseemisidonnainen piirre, ja se supistuu käytännössä vajaaseen kymmeneen sanaan. Myös omassa aineistossani selkeästi suurin osa *ts*-yhtymän esiintymistä ilmenee sanoissa *itse*, *katsoa* ja *seitsemän*. Hyvin yleinen on myös *ruotsi* joko yleis- tai erisnimenä. Sen yleisyys aineistossani selittyy sillä, että yksi keskustelunaiheista oli koulunkäynti; hyvin moni informantti puhuu *ruotsista* nimenomaan kouluaineena.

4.2. *ts*-yhtymän vastineet haastatteluissa

Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt pois lainasanan *pitsa* sekä vaihteluttomat yleiskielen sanat *kutsunnat* ja *paitsi*. Kun nämä jätetään huomiotta, esiintyy haastatteluissa yhteensä 208 *ts*-yhtymän vastinetta. Niistä vahvan asteen vastineita on 77 kappaletta ja heikon asteen vastineita 131 kappaletta.

Aineistoni perusteella *tt* : *t* -vaihtelu on valtaedustus informanttieni kielessä. Vahvan asteen varianttina *tt*:n osuus on 61,0 prosenttia, ja heikon asteen *t*:n osuus on jopa 74,0 prosenttia. Toiseksi yleisin käytetty variantti sekä vahvassa että heikossa asteessa on yleiskielinen *ts*, jonka osuus on vahvassa asteessa 36,4 prosenttia ja heikossa asteessa 19,8 prosenttia. Muut käytetyt variantit (vahvassa asteessa *ht*, heikossa asteessa *tt* ja *ht*) ovat aineistossani harvinaisia, ja ne esiintyvät vain muutaman kerran. Periaatteessa mahdollinen olisi myös heikon asteen *h* ensi tavua kauempana (Räisänen 1998: 104), mutta tätä varianttia aineistossani ei esiinny.

Taulukoissa 9 ja 10 on mukana suhteellisiin osuuksiin perustuva kvantitatiivinen tarkastelu. Esiintymien vähyydestä johtuen prosenttiosuudet eivät ole tilastollisesti luotettavia. Halusin kuitenkin sisällyttää prosenttiosuudet analyysiini, sillä mielestäni suhteellisten osuuksien laskeminen helpottaa tulosten vertailua ja tarkastelua. Seuraavaksi tarkastelen aineistossani esiintyviä *ts*-yhtymän vastineita erikseen vahvassa ja heikossa asteessa.

TAULUKKO 9. *ts*-yhtymän vahvan asteen vastineet haastatteluissa.

	<i>ts</i>	<i>ts</i> , %	<i>tt</i>	<i>tt</i> , %	<i>ht</i>	<i>ht</i> , %	Yht.
Pojat	10	25,6	27	69,2	2	5,1	39
Tytöt	18	47,4	20	52,6	0	0,0	38
Yht.	28	36,4	47	61,0	2	2,6	77

Vahvan asteen vastineena *tt*-variantti on siis aineistossani yleisin. Sen kokonaisedustus on 47 esiintymää eli 61,0 prosenttia. Yleisempi vastine *tt* on poikien aineistossa, missä sen esiintyvyys on peräti yli kaksi kolmasosaa (69,2 %) kaikista esiintymistä. Tätä voi pitää yllättävänä tuloksena, sillä kyseessä on yleistyvä puhekielen piirre, jotka yleensä ovat tyypillisempiä naisten kielessä (Mantila 1997: 16). Toiseksi yleisin vahvan asteen

vastine pojilla on yleiskielen *ts* 25,6 prosentilla. Tyttöjen haastatteluissa *ts*-yhtymän vastineiden käyttö jakaantuu lähes tasan nykypuhekielen *tt*-variantin ja yleiskielisen *ts*-variantin kesken. Hieman yleisempi variantti on *tt*, jonka osuus on 20 esiintymää ja 52,6 prosenttia. Yleiskielen *ts*-variantti saa 18 esiintymällä 47,4 prosentin osuuden. Ilmeisesti yleiskielisellä variantilla on prestiisiä kuusamolaistytöjen keskuudessa.

Kuusamon murteen mukainen vahvan asteen *ht* vaikuttaa aineistoni perusteella hävinneen lukiolaisnuorten kielestä lähes kokonaan. Ainoat kaksi esiintymää ovat informantilta P4. Hän käyttää *ht*-varianttia sekä ensitavun jälkeen että myöhempänä sanassa. Yleisempi vahvan asteen vastine P4:nkin puheessa on kuitenkin *tt*.

(101) - - *nii ei kehtaah hirveestiv väsyttää ihteään sillä että, raahautuu eestaas joka paikkaan.* (P4)

(102) - - *ne tietää ettei siellä ook kettääm muuta häirihtemässä* - - (P4)

TAULUKKO 10. *ts*-yhtymän heikon asteen vastineet haastatteluissa.

	<i>ts</i>	<i>ts</i> , %	<i>t</i>	<i>t</i> , %	<i>ht</i>	<i>ht</i> , %	<i>tt</i>	<i>tt</i> , %	Yht.
Pojat	14	25,5	33	60,0	1	1,8	7	12,7	55
Tytöt	12	15,8	64	84,2	0	0,0	0	0,0	76
Yht.	26	19,8	97	74,0	1	0,8	7	5,3	131

Yleisin aineistossani esiintyvä heikon asteen vastine, *t*-variantti, on sekä määrällisesti että suhteellisesti laskettuna yleisempi tyttöjen kuin poikien kielessä. Tyttöillä 84,2 prosenttia kaikista heikon asteen vastineista on muotoa *t*, kun pojilla vastaava prosentti on 60,0. Pojilla variaatiota on enemmän, sillä kaikki mahdolliset heikon asteen vastineet epäodotuksenmukaista *h*-varianttia lukuunottamatta esiintyvät vähintään kerran. Tyttöjen osalta käytetyt variantit jakautuvat *ts*:n ja *t*:n kesken.

Vielä 1960-luvulla on ollut havaittavissa, että Pohjois-Pohjanmaan alueella Paavolan ja Yli-Iin puhujien edustus on siirtynyt itäiseen suuntaan, Kettusen aikaisesta vaihteluttomasta *tt* : *tt* -edustuksesta *tt* : *t* -edustukseen (Palomäki 1998: 168). Nykypuhekielessä tilanne voi toki olla jo erilainen; Tuikkala (1997: 85) pitää todennäköisenä, että nimenomaan vaihteluton *tt* on saanut prestiisiarvon. Aineistossani heikon asteen *tt*-esiintymät ovat kuitenkin vähäisiä. Kolme informanttia (P1, P2 ja P6)

käyttää heikon asteen vastineena *tt*-varianttia, mutta esiintymät eivät heilläkään ole säännönmukaisia tai yleisiä. Toisaalta *kattoin*-tapauksissa kyse voi olla myös siitä, että *katoin*-muoto on yleisgeminoitunut eikä niinkään siitä, että informantit tietoisesti käyttäisivät heikon asteen *tt*-varianttia.

(103) - - *en nyv varmaav viitti' enää tota millekkään neljännellev vuodelle' enää vettä.* (P6)

(104) - - *mitä mää kattoin, kattoo et mikä kiinnostaisi niin* - - (P2)

(105) - - *mie kattoin että ne on kohta.* (P6)

(106) - - *mää kattoin netistä että, että ketä tai ketkä äänesti täällä* - - (P6)

(107) - - *mää itte' en kyllä persoonallisestit tiijä' että* - - (P6)

Heikon asteen varianteista *ht* on kaikista harvinaisin yhdellä esiintymällä. Tämä on odotuksenmukaista kahdestakin syystä. Ensinnäkään *ht* : *ht* -vaihtelu ei kuulu Kuusamon murteeseen, vaan sitä esiintyy keskipohjalaisissa ja päijäthämäläisissä murteissa (Tuikkala 1997: 91, Kettunen 1999: kartta 8). Kun *ht*-variantti lisäksi on ylipäätään kartettava stigmapiirre (Tuikkala 1997: 85), eivät kuusamolaisnuoretkaan sitä usein valitse. Aineistoni ainoa esiintymä on informantilta P6:

(108) - - *jolloim minäkij joskus satun, niin tota puhumaa, ihtekseni.* (P6)

Seuraavaksi tarkastelen haastatteluissa esiintyviä *ts*-yhtymän vastineita sanoittain. Lekseemi *katsoa* esiintyy haastatteluissa useimmiten *tt*:llisenä vahvassa asteessa. Tästä poikkeavat ainoastaan P2 ja P3, jotka kumpikin käyttävät yleiskielistä muotoa kerran haastattelunsa aikana. Molemmat heistä käyttävät kuitenkin useammin *tt*-varianttia myös *katsoa*-sanassa. *Katsoa*-tapausten heikon asteen muodoissa yleiskielinen *ts*-variantti ei esiinny yhtään kertaa. Yleisin heikon asteen vastine on *t*-variantti, jota informanttini käyttävät yhteensä 15 kertaa. Lisäksi jo aiemmin käsittelemäni heikon asteen *tt*:llinen muoto *kattoin* esiintyy kolme kertaa. Esimerkkejä vahvasta (esimerkit 109–113) ja heikosta (esimerkit 114–118) asteesta:

(109) *Noo nyt mää oon kattonu' Oulua jaaa, Jyväskylä.* (P2)

(110) - - *enemmän katsovat omien asioijensap perään kum muijjen.* (P2)

(111) - - *osallistuin vaan kattomalla siskoni tanssit.* (P3)

- (112) - - voit tulla katsomaan sitte' ensi-iltaa. (P3)
- (113) - - tänä vuonnakik kattoon kuk kavereita om paljon siellä niim meen kattomaan. (T1)
- (114) - - se ei silleen ollut niin, mukavaa katottavaa, hirveen. (T3)
- (115) - - katottiin presidentivvaaleja ja kaikkea mahollista. (P4)
- (116) - - jottai' elokuvia ja sarjoja tulee katottua - - (P5)
- (117) - - katotaaj jottail leffaa ja, sitte jutellaaj ja - - (T2)
- (118) - - jos mää oisin täällä esim hakenuk kesätöihin jonnekki nii sitähä ois katottuh heti hyvällä - - (T6)

Lekseemi *itse* on vahvassa asteessa käytettynä *tt*:llinen yhtä poikkeusta lukuunottamatta; sen sijaan aineistoni ainoat kaksi *itsenäisen*-sanan esiintymää ovat molemmat *ts*:llisiä. Kaiken kaikkiaan vahvan asteen *itse*-esiintymiä on haastatteluissa 11 kappaletta. Heikon asteen *itse*-muodot, varsinkin yksinäis-*t*:llinen *ite*, ovat huomattavasti yleisempiä (88 esiintymää). *Ite* esiintyy jokaisen informantin haastattelussa ainakin muutamaan kertaan. Se vaikuttaa olevan suosittu tapa viitata itseän – saman havainnon on aiemmin tehnyt Pudasjärven puhemieheistä Outila, jonka aineistossa lähes kaikki heikkoasteiset *itse*-muodot ovat muotoa *ite* (Outila 1999: 30, 40). Huomattavan yleinen *ite* on T3:n puheessa, sillä hän käyttää sitä jopa 16 kertaa haastattelussaan. Muut kuin *t*-variantilliset heikon asteen *itse*-esiintymät ovat aineistossani vähäisiä. P2 ja T5 käyttävät *ts*:llistä muotoa muutaman kerran, ja P6 käyttää kerran muotoja *ihtekseni* ja *itte*. Myös näillä kolmella informanteilla *ite* on kuitenkin yleisin *itse*-sanan heikon asteen variantti. Esimerkkejä vahvasta (esimerkit 119–123) ja heikosta (esimerkit 124–129) asteesta:

- (119) - - koska Kuusamossa, jutut leviää nii ei saan nolata' itseääm missää. (P3)
- (120) Ööö, viis, yks on itsenäisesti. (P5)
- (121) - - minä pijän itteä kuusamolaisena ihan. (P1)
- (122) - - mää ev vaan saa' itteeni ja sit mä oon iham poikki aina koulussa - - (T1)
- (123) - - ehkä pääsee vähä enemmän, niihi asioihim mitä itteä kiinnostaa - - (T3)
- (124) - - en oo' iten niinkum missäät töissäkää. (P1)
- (125) - - em muista' ees ite' että millo' oisiv viimeks käyny. (P5)
- (126) - - mää oon huomannu itessä että mää rupeen aika helposti - - (T5)
- (127) Joo, itse' asiassa uutenavuotena Rukalla oli viimeksit tuo - - (T5)

(128) - - *kaikki tietää kaikki, toistej ja vähä' enemmänkim mitä ite' itestään tietää.*

(T3)

(129) - - *mulla on ite' asiassa tässä jaksossa tosi, lyhyitä päiviä - - (T3)*

Yleiskielen mukaisen *ts*-variantin yleisyys aineistossani selittyy osittain *ruotsi*-sanankäytöllä. Lukiolaisille *ruotsi* kouluaineena on hyvin yleinen puheenaihe, ja moni informanteistani puhuu myös *Ruotsista* maana. Suurin osa sekä vahvan että heikon asteen *ts*-variantin esiintymistä on juuri *ruotsi*-sanankäytön eri muotoja. Yleiskielisen vastineen käyttöä voi selittää se, että usein erisnimet esiintyvät vain yleiskielisinä. Informanteilla P6 ja T4 jako on selkeä: *ts*-varianttia käytetään *ruotsi*-sanankäytössä sekä vahvassa että heikossa asteessa, mutta missään muussa sanassa yleiskielen variantti ei esiinny. Ainoastaan P1 käyttää yhden kerran muotoa *Ruottissa*. Räisänen (1998: 106) mukaan tämä asu onkin Kainuun murteissa melko tavallinen. Alla on esimerkkejä sekä vahvasta että heikosta asteesta:

(130) - - *noo, ei ook ku, luokkaretkellä käyty, Ruottissa.* (P1)

(131) - - *mää pystyn sittes siiher ruotsiin samalla niinku, petraamaan.* (P6)

(132) - - *jotaiv viis henkilöä, vaihtais niinkuk kouluja että Ruotsiim menis täältä ja Ruotsista tänne.* (T4)

(133) - - *tullee tuolta etelästä ja onhan ne vähän erillaisia suumerruotsalaisia nii - - (T6)*

Seitsemän ei ole aineistossani kovinkaan yleinen, sillä esiintymiä on yhteensä vain yhdeksän kappaletta. Se esiintyy aineistossani vain avotavun edessä ja aina *tt*:llisenä. Myös Outilan (1999: 30, 40) aineistossa se on vahvassa asteessa aina *tt*:llinen. Toisaalta jo Räisänen (1998: 106) toteaa, että *seitsemän* esiintyykin Kainuun murteissa usein *tt*:llisenä – hänen mukaansa tämä asu on ilmeisesti kaupankäynnin mukana rannikolta tullut. Esimerkkejä:

(134) - - *onkohan nyttes seittemäs vai kaheksas vuosi.* (T4)

(135) - - *teillä oikeesti' ollus seitsemänkymmenenvijjem minuutin tunnit - - (T5)*

(136) - - *Kuusamossa se on seittemäm minuuttia.* (P1)

(137) - - *esitettään seittemäs kahetta asti.* (P3)

Muiden lekseemien kuin jo käsiteltyjen *katsoa, itse, ruotsi* ja *seitsemän* esiintymät ovat haastatteluissa harvinaisia. Aiemmissa yleiskielen *ts*-yhtymän vastineita käsittelevissä tutkimuksissa käsitellään paljolti *metsä*-sanaa ja sen eri muotoja. Nykykuusamolaisten lukiolaisnuorten elämässä *metsä* ei vaikuta olevan kovinkaan tärkeässä asemassa, sillä nauhoitetussa aineistossani *metsä* ja sen eri johdokset esiintyvät yhteensä vain kolme kertaa:

(138) - - *em minä oom metästäny, ei se oikein, oikeen kiinnosta.* (P1)

(139) - - *kesällä voi vaikkaa, juostam metsissä ja liikkua' ihav vapaastim missä hyvänsä* - - (P2)

(140) - - *metässä semmosessa hirsitalossa ja siellä ei ook kauheena muita* - - (T6)

Tämän lisäksi haastatteluissa on vain muutamia muiden *ts*-yhtymällisten sanojen esiintymiä. Niiden osalta ensimmäisen ja toisen tavun rajan *ts*-yhtymän vastineista kolme on *etsiä*-sanan eri muotoja. Sen osalta vastine on vahvassa asteessa *tt* ja heikossa asteessa *t*. Lisäksi informantti P2 käyttää *kutsua*-verbiä *ts*:llisenä heikossa asteessa ja P6 *viitsiä*-verbiä *tt*:llisenä heikossa asteessa.

(141) - - *tietenki' asiakkaita piti auttaas siellä ettimääj jotaij ja* - - (T1)

(142) - - *niinku, etitään semmonen, kuusamolaiset om monestis semmosia että ne etti semmosen omam porukan ja sit ne niinkuv vaal liikkuu sen kanssa* - - (P4)

(143) - - *enemmänkim mä kutsun kavereita kotiin* - - (P2)

(144) - - *en nyv varmaav viitti' enää tota millekkään neljännelle vuodelle' enää vettää.* (P6)

Myöhemmin kuin ensimmäisen ja toisen tavun rajalla esiintyviä *ts*-yhtymän vastineita on aineistossani vain viisi kappaletta. Niistä kaikki P4:n *häirihtemässä*-muotoa lukuunottamatta ovat yleiskielen mukaisia:

(145) - - *ne tietää ettei siellä ook kettääm muuta häirihtemässä* - - (P4)

(146) - - *ei sitä aina pystyv valitseen opettajam mukaan sitä* - - (T1)

(147) - - *ja ei se mua häiritsek kuk kyllä mä tiijän että emmää ikinä tuu suuntautumaam millekkääs sellaselle' alalle* - - (T5)

(148) - - *nii se ov vähän häiritsevää mutta* - - (T5)

(149) - - *tosi monestit tulee jos, mainitsee vaikka että* - - (T5)

Puhujakohtaisesta vaihtelusta voi tehdä joitain havaintoja. Selkein jakauma vaikuttaa olevan informantilla T3, jolla on selvä *tt : t* -variaatio: avotavun edessä esiintyy aina *tt*, umpitavun edessä aina *t*. Eniten variaatiota puolestaan on informantilla P6. Hänen puheessaan esiintyvät vahvan asteen *ht*-varianttia lukuunottamatta kaikki heikon ja vahvan asteen vastineet. Toisaalta kaikki hänen *ts*:lliset esiintymänsä ovat *ruotsi*-sanan eri muotoja, mikä voi vääristää tuloksia. Samoin informanteilla T2 ja T4 juuri *ruotsi* esiintyy aina *ts*:llisenä, mutta muuten heidän puheessaan on variaatio *tt : t*. Informantilla T6 vaikuttaa olevan selvä *ts : t* -variaatio, mutta kaikki hänen puheessaan esiintyvät vahvan asteen *ts*-yhtymälliset sanat ovat *ruotsi*-esiintymiä.

Informantit P2 ja P3 turvautuvat yleiskieliseen varianttiin myös sellaisissa tapauksissa, jotka tavallisimmin esiintyvät *tt*-muodossa, kuten *katsoa*, *itse* ja *seitsemän*. Varsinkin P2 erottuu muista informanteista muita yleiskielisempänä. Heikon asteen vastineista *ts* on hänen yleisin käyttämänsä variantti viidellä esiintymällä, jotka kaikki ovat eri sanoista (*itse*, *metsissä*, *tarvitsen*, *ruotsistaki*, *kutsun*).

Yleiskielistä *ts*-varianttia karttaa P4. Hän on lisäksi ainoa informanteistani, joka käyttää murteenmukaista vahvan asteen *ht*-varianttia, vaikka yleisempi vahvan asteen vastine hänelläkin on *tt*. Heikossa asteessa P4 käyttää ainoastaan *t*-varianttia.

4.3. *ts*-yhtymän vastineet kirjoitelmissa

Kirjoitelmissa *ts*-yhtymän vastineita esiintyy hyvin vähän. Yhteensä niitä on 60 kappaletta, joista vahvan asteen vastineita on 18 ja heikon asteen vastineita 43. Tämän vuoksi en tässä yhteydessä käsittele eri varianttien suhteellisia osuuksia vaan tarkastelen aineistoani ainoastaan määrällisesti. Olen rajannut laskelmistani pois lainasanat *tsaari* ja *pitsa*, slangimuodosten *amitsu* ('ammattiopisto') sekä kirosan *hiksi*.

TAULUKKO 11. *ts*-yhtymän vahvan asteen vastineet kirjoitelmissa.

	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>	Yht.
Pojat	4	2	0	6
Tytöt	1	11	0	12
Yht.	5	13	0	18

ts-yhtymän vahvan asteen varianteista informanttini käyttävät eniten nykypuhekielen prestiisin mukaista *tt*-varianttia. Sitä on kaikista esiintymistä 13 kappaletta. Ainoa tämän lisäksi esiintyvä variantti on yleiskielinen *ts*, joka esiintyy viidesti. Tämän perusteella nuoret eivät pidä kuusamonmurteista *ht*-varianttia lainkaan omaan puhekieleensä kuuluvana elementtinä. Kaikista poikien kuudesta vahvan asteen esiintymästä *ts*-variantillisia on neljä kappaletta. Tyttöillä *ts*-variantti esiintyy vain yhden kerran.

TAULUKKO 12. *ts*-yhtymän heikon asteen vastineet kirjoitelmissa.

	<i>ts</i>	<i>t</i>	<i>ht</i>	<i>tt</i>	Yht.
Pojat	14	11	0	0	25
Tytöt	3	15	0	0	18
Yht.	17	26	0	0	43

Yleisin käytetty heikon asteen *ts*-yhtymän vastine on *t*, joka esiintyy aineistossani yhteensä 26 kertaa. Toiseksi yleisin on yleiskielinen *ts* 17 esiintymällä. Heikon asteen *ht*- tai *tt*-variantteja ei esiinny lainkaan. Tytöt suosivat yksinäis-*t*:llistä varianttia suhteellisesti enemmän kuin pojat: se esiintyy tyttöjen teksteissä 15 kertaa, kun *ts*-esiintymiä on vain kolme. Pojilla hieman yli puolet (14 kappaletta) esiintymistä on *ts*:llisiä, ja *t*-variantti esiintyy 11 kertaa.

Seuraavaksi tarkastelen *ts*-yhtymän vastineiden esiintymistä sanoittain, kuten tein myös haastatteluiden käsittelyn yhteydessä. *Katsoa*-sanana eri muotoja esiintyy kirjoitelmissa yhteensä 16 kertaa, joista vahvan asteen asemassa on seitsemän ja heikon asteen asemassa yhdeksän kappaletta. Yleiskielen mukaisena se esiintyy kahdesti: kerran vahvassa (P3) ja kerran heikossa (T5) asteessa. Muutoin *katsoa*-tapausten variaatio noudattaa vaihtelua *tt* : *t*.

- (150) *Koneelta katsotaan onko ketään online ja jos ei ole, sammutetaan kone heti.*
(P3)
- (151) *Ei kai sitä kukkaan ees vakavissaan katso?* (T5)
- (152) *Käytiin siinä kattelemassa sisätiloja, ei ollu tullu aiemmin kato käytyä kysesessä paikassa.* (P4)
- (153) *Ajattelin että sit viel kattosin subilta tulevan maanantaileffan - -* (T1)
- (154) *Loppuillasta katon frendit ja touhuan jotain vielä - -* (P6)
- (155) *Kuusamossa on monia eri kuppikuntia nuorten keskuudessa ja toisia katotaan päästä varpasiin ja mulukastaan.* (T4)

Myös *itse* esiintyy kirjoitelmissa useimmiten heikon asteen asemassa. Vahvan asteen esiintymiä on vain yksi informantilla T1, ja se on *tt*:llinen. Heikon asteen *itse*-esiintymistä kaikki tyttöinformanttien käyttämät esiintymät ovat yksinäis-*t*:llisiä. Pojilla variaatiota *t*- ja *ts*-vaihtoehtojen välillä on enemmän. Yleisempi on *ts* 12 esiintymällä, ja *t*-variantillinen *ite* esiintyy poikien teksteissä kuusi kertaa. Murteellista *t*-varianttia käyttävät P3, P4 ja P5, mutta toisaalta heistä P4 on ainoa, jonka kirjoitelmassa ei esiinny myös *ts*-varianttia *itse*-sanon heikon asteen vastineena. P1 ja P6 käyttävät vain *ts*-varianttia; P2:n tekstissä *itse*-sanon muotoja ei esiinny kertaakaan. Esimerkkejä:

- (156) - - *se vähä naurattaa mut sain kasattuu itteni kuitenkin lopulta:D* (T1)
- (157) - - *että ku eka opiskelen itelleni ammatin ja saan nähä maailmaa - -* (T6)
- (158) - - *ei oo kivaa sit odotella kun että ite täyttäs.* (T3)
- (159) - - *mutta jos ei itsellä kiinnostasta jokin hardcore urheilu - -* (P3)
- (160) - - *ite ollaan kavereitten kanssa vähän tämmösiä eräjormia.* (P4)

Seitsemän-esiintymiä kirjoitelmista löytyy vain viisi, ja niistä kaikki ovat vahvan asteen asemassa. P3 käyttää sen yhteydessä *ts*-varianttia – hänen kirjoitelmassaan yleiskielinen variantti on muutenkin yleisempi *ts*-yhtymän vastine kuin muilla informanteilla. Muut neljä *seitsemän*-esiintymää ovat *tt*:llisiä. Huomionarvoinen on T2:n käyttämä *seittämän*. Kyseessä ei vaikuta olevan lipsahdus, sillä T2 käyttää samaa sanaa kahdesti kirjoitelmassaan. Itse asiassa T2 oli informanttina myös kandidaatintutkielmassani, ja myös silloin *seittämän* esiintyi hänen kirjoitelmassaan useammin kuin kerran. Alpo Räisäsen (1998: 106) mukaan lukusana *seitsemän* esiintyy koko Kainuun ja Koillismaan alueella usein asussa *seittemen*, mutta *seittämän*-muotoa hän ei mainitse ollenkaan.

- (161) *Aamulla herätään seitsemän ja kaheksan välillä, mennään kouluun - - (P3)*
 (162) *Se sitten soitti mulle että se on puoli seitsemän aikaa kuusamossa - - (T2)*
 (163) *- - mutta heräsin sitten vasta kymmentä vaille seitsemän. (T2)*
 (164) *- - ja sit syödä ruoka ja lähtee harkkoihin puol seitsemäksi. (T1)*
 (165) *Normisti herään puoli seitsemän, mutta olin jo käyny illalla suihkussa - - (T3)*

*Katsoa-, itse- ja seitsemän -lekseemien lisäksi mikään muu ts-yhtymällinen sana ei nouse kirjoitelmissa erityisen frekventiksi. Ensimmäisen ja toisen tavun rajalla esiintyviä muiden tapausten ts-yhtymän vastineita on yhteensä kahdeksan kappaletta. Vahvan asteen vastineita näistä on kolme: T2:n käyttämä *ruotsia* ja T5:n kahdesti käyttämä *viitsiä*, joka esiintyy *tt*:llisenä. Heikon asteen viidestä vastineesta kolme on *ts*:llisiä. Lisäksi P2 käyttää *etsiä*-verbiä kahdesti *t*-variantillisena.*

- (166) *Onha se varmaan omasta viitteliäisyydestä kiinni, muttaku en oo viittini nähä vaivaa aikasemminkaan niin nytte alkaa olla vähä myöhästä. (T5)*
 (167) *Seuraava tunti alko ja se oli ruotsia. (T2)*
 (168) *Mä etin taas kerran kaverini heti sen jälkeen - - (P2)*
 (169) *- - superhyvää ruokaa joka täytti vatsan vähän ylikin. (P3)*
 (170) *Ja kyllähän siellä varmaan tulee aina joskus nyt ainaki, joitakin ei kutsuttuja käymää - - (T3)*
 (171) *- - Kuusamon metsät on tullu hyvinki tuttuiksi. (T6)*

Myöhemmin kuin ensimmäisen tai toisen tavun rajalla esiintyviä *ts*-yhtymän vastineita on kirjoitelmissa vain kolme kappaletta, ja ne ovat aina yleiskielisessä muodossa:

- (172) *Yksinasumisen yksi hyvä puoli on se kun herätessä ei tarvitse ajatella - - (P3)*
 (173) *Kuusamon päivänvietto mahdollisuudet talvella sijaitsevat määrällisesti nollan ja nollan välissä. (P3)*
 (174) *Täällä lukiossa ainakin on mukavia tyyppejä, jotka puhhu ihan järkevistä asioista ja joilla on oikeasti sitä suvaitsevuutta. (P6)*

4.4. Tulosten vertailua

Haastattelu- ja kirjoitelma-aineistoja verratessa voi huomata, että informanttini tiedostavat ainakin *ht*-variantin harvinaisuuden puheessaan oikein hyvin: kirjoitelmissa *ht*-varianttia ei esiinny kertaakaan, ja haastatteluissa se on marginaalinen yhteensä kolmella esiintymällä. Ehkäpä lukiolaisnuoret pitävät *ht*-varianttia jo sen verran stigmatisoituneena, etteivät halua käyttää sitä.

Kirjoitelmien perusteella nuoret arvioivat yleisimmäksi käyttämikseen *ts*-yhtymän vastineiksi vahvassa asteessa *tt:n* ja heikossa asteessa *t:n*, mikä haastatteluaineiston perusteella pitääkin paikkansa. Yleiskielen vaihtelematon *ts* kuuluu kuitenkin myös informanttieni puheeseen niin heidän oman arvionsa kuin nauhoitetun aineistonkin perusteella. Heikon asteen *tt*-varianttia informanttini eivät tunnista käyttävänsä lainkaan. Haastatteluissa sen suhteellinen osuus on yhteensä 5,3 prosenttia kaikista heikon asteen varianteista. Vaikuttaa siis siltä, että heikon asteen *tt* ei ole kovin hyvin tiedostettu piirre.

Poikien osalta yleiskielinen *ts*-variantti esiintyy suhteellisesti useammin kirjoitelmissa kuin puheessa. Haastatteluissa noin neljäsosa poikien käyttämistä *ts*-yhtymän vastineista on juuri *ts*:llisiä niin vahvassa kuin heikossakin asteessa. Kirjoitelmissa esiintymiä on vähemmän, mutta niissä sekä vahvan että heikon asteen vastineista yli puolet on *ts*:llisiä. Tästä voi päätellä, että joko pojat eivät tiedosta *tt : t* -vaihtelua puhekielessään niin hyvin kuin mahdollista tai sitten he pitävät itseään yleiskielisempinä kuin todellisuudessa ovat.

Tytöt taas käyttävät puheessaan yleiskielistä *ts*-vastinetta vahvassa asteessa enemmän kuin mitä he kirjoitelmissaan arvioivat. Kirjoitelmissa vahvan asteen *ts*:llisiä esiintymiä on vain yksi, mutta haastatteluissa lähes puolet vahvan asteen *ts:n* vastineista on yleiskielen mukaisia. Ero voi johtua siitä, että tytöt hakevat prestiisiä. Kenties he haluavat ajatella käyttävänsä *tt*-varianttia, mutta päätyvätkin usein yleiskielen vastineeseen. Toisaalta yleiskielisellä *ts*-variantillakin voi katsoa olevan prestiisiasema. Heikossa asteessa tytöt arvelevat ihan oikein, että heidän selkeästi eniten käyttämänsä vastine on *t*.

5. SVAAVOKAALI

5.1. Svaavokaali tähänastisen tutkimuksen mukaan

Vanhastaan Kuusamon murteessa on käytetty svaa- eli välivokaalia *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä (Kettunen 1999: kartta 199). *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä svaaavokaali esiintyy savolaismurteissa konsonanttiyhtymissä *lk*, *lkk*, *lp*, *lpp*, *lm*, *lv* ja *lh* (Räisänen 1972: 322).

h-alkuisissa konsonanttiyhtymissä svaaavokaalia ei vanhassa Kuusamon murteessa esiinny (Räisänen 1972: 326). Omien havaintojeni mukaan nykyisessä Kuusamon puhekielessä svaata kuitenkin kuulee myös *h*-alkuisissa yhtymissä, ja siksi käsittelen analyysissani myös näitä tapauksia. Koillismaalla *h*-alkuisten konsonanttiyhtymien svaa lienee pohjalaismurteiden, kuten Oulun seudun murteen vaikutusta. Oulun seudun murteessa svaaavokaali on mahdollinen yhtymissä *hl*, *hm*, *hn*, *hr*, *hv* ja *hj* (Mantila & Pääkkönen 2010: 96–98).

h-alkuisten konsonanttiyhtymien lisäksi Kainuussa ja Koillismaalla näkyy pohjalaismurteiden vaikutus *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä *lj* ja *rj*. Siinä missä savolaismurteissa ei käytetä svaata näissä yhtymissä, on Kainuussa ja Koillismaalla kuultu svaata myös tässä äänneympäristössä. Tavallisesti kyseessä on ylilyhyt *ĭ*. Tällöin svaan laatua ei määrää edeltävä vokaali, kuten muissa konsonanttiyhtymissä, vaan *lj*-yhtymän *j*. Toisaalta Koillismaalla, myös Kuusamossa, tavataan *lj*-yhtymässä myös edeltävän vokaalin kaltaista svaata, esim. *palajo*. Näiden rinnalla on kuitenkin perinteisesti käytetty myös svaattomia muotoja; svaaavokaalin yleisyydestä *lj*-yhtymässä Räisänen ei anna tietoja. Lisäksi hän mainitsee, että joskus ylilyhyttä *ĭ*:tä kuulee Koillismaalla myös *rj*-yhtymässä. (Räisänen 1972: 324–325.) *nj*-yhtymästä Räisänen ei mainitse mitään. Oulun seudun murteeseen se kuuluu (Mantila & Pääkkönen 2010: 92), ja koska Oulun seudun murteella on ainakin aiemmin ollut Kuusamossa prestiisiasema (Zaman-Zadeh 1995: 88), selvitän analyysissani myös *nj*-yhtymän esiintymistä kuusamolaisnuorten puhekielessä.

Tarkastelen analyysissani myös *nh*-yhtymää. Kettusen (1999: kartta 200) mukaan Kuusamossa on aiemmin käytetty svaaavokaalia myös tässä konsonanttiyhtymässä.

Uudemmissa tutkijoista Räisänen (1972: 325) mainitsee, että *nh*-yhtymässä svaavokaalia kuulee käytettävän myös Koillismaalla, mutta se on siellä harvinaisempi kuin välivokaaliton variantti. Myös Oulun seudun murteessa *nh*-yhtymän svaavokaalin edustus horjuu, sillä Mantilan ja Pääkkösen (2010: 100) aineiston esimerkeistä noin kolmannes on svaattomia.

Nykypuhekielessä svaavokaali on laskettavissa maantieteellisesti laaja-alaisiin puhekielen piirteisiin. Niillä tarkoitetaan sellaisia kielenpiirteitä, jotka ovat kaikille suomalaisille tuttuja ja joista ei voi tarkasti tunnistaa puhujan kotiseutua. Maantieteellisesti laaja-alaisille puhekielen piirteille on tyypillistä, että ne ovat maaseudulla erittäin yleisiä edelleenkin, mutta kaupungeissa naiset ja nuoret välttävät niitä. (Mantila 2004: 326.)

Kati Pinola on koonnut yhteen Oulun yliopistossa tehtyjen opinnäytetöiden tuloksia svaavokaalin käytöstä nykypuhekielessä. Hänen mukaansa näyttää siltä, että svaat säilyy parhaiten *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä, kun taas *h*-alkuisista yhtymistä se katoaa helpommin. Lisäksi Pinola arvelee, että svaavokaalin käyttö tulee leksikaalistumaan tiettyihin sanoihin. *nh*-yhtymässä näin on jo tapahtunutkin *vanha*-sanan osalta. (Pinola 1997: 65.) Nykyisessä Koillismaan puhekielessä svaavokaalin esiintymistä on tutkinut Partanen. Hänen aineistossaan suurin osa informanteista käyttää oman murteensa mukaista, svaatonta muotoa. Svaavokaalia hänen informanttinsa käyttävät *h*-alkuisista konsonanttiyhtymistä vain *hm*-yhtymässä. (Partanen 2009: 52.)

Savolaismurteissa svaata ei Räisänen mukaan esiinny yhtymissä *ls*, *lsk* ja *lst*, vaikka etelä- ja keskipohjalaismurteissa tällaista svaata on tavattu. Räisänen toteaa, että Kainuussa nämä yhtymät esiintyvät toisinaan svaallisina, mutta Koillismaalta svaallisia tapauksia on vain yksi. Omassa aineistossani nämä konsonanttiyhtymät ovat aina välivokaalittomia, enkä ole analyysissäni ottanut niitä huomioon prosenttiosuuksia laskiessani. Toinen rajaus liittyy sivupainollisen tavun jälkeiseen svaahan. Räisänen mukaan savolaismurteissa svaavokaali esiintyy toisinaan myös sivupainollisen tavun jälkeen (*suunniteleva*). Omassa aineistossani sivupainollisen jälkeistä svaata ei esiinny kertaakaan. En ole myöskään laskenut prosenttiosuuksiini mukaan sellaisia tapauksia, joissa svaat voisi toteutua sivupainollisen tavun jälkeen. (Räisänen 1972: 322–324.)

5.2. Svaavokaali haastatteluissa

Svaavokaalin analyysissä noudatan samaa jaottelua kuin Mantila (Mantila & Pääkkönen 2010: 94–101): käsittelen omana ryhmänään *j*-loppuisia konsonanttiyhtymiä, eli *lj*:tä, *rj*:tä ja *nj*:tä, joissa svaava eroaa laadultaan muista konsonanttiyhtymistä. Näin ollen taulukoissa 1 ja 2 on neljä eri svaaympäristöä: *l*-alkuiset konsonanttiyhtymät, *h*-alkuiset konsonanttiyhtymät, *j*-loppuiset konsonanttiyhtymät ja *nh*-yhtymä. Myös svaavokaalin merkinnässä olen toiminut saman mallin (Mantila & Pääkkönen 2010: 31, 98) mallin mukaan, eli karkeistan svaan lyhyen vokaalin veroiseksi paitsi *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä, joissa merkitsen sitä ylilyhyellä *ĩ*:llä.

Olen laskenut aineistooni mukaan myös erisnimet (esim. *Tolpanniemi*), sillä välillä nekin esiintyvät aineistossani svaallisina. Kaiken kaikkiaan sellaisia muotoja, joissa svaavokaali on mahdollinen, on haastatteluaineistossani 805 kappaletta. Näistä svaavokaalia käytetään 180 tapauksessa, mikä tekee 22,4 prosenttia kaikista mahdollisista tapauksista. Välivokaalin käyttö ei siis ole kovin yleinen ilmiö informanttien kielessä. Seuraavaksi tarkastelen svaan käyttöä sukupuolittain ja konsonanttiyhtymittäin jaoteltuna.

TAULUKKO 13. Svaavokaalit poikien haastatteluissa.

	Svaavokaali, lukumäärät	Svaavokaali, %	Ei svaavokaalia, lukumäärät	Ei svaavokaalia, %	Yht.
<i>l</i> -alkuiset	72	47,7	79	52,3	151
<i>h</i> -alkuiset	14	17,7	65	82,3	79
<i>j</i> -loppuiset	50	33,3	100	66,7	150
<i>nh</i>	0	0,0	31	100	31
Yht.	136	33,1	275	66,9	411

Svaavokaalin mahdollistavia sanoja on poikien haastatteluissa 411 kappaletta. Poikien kielessä svaallisia sanoja on yhteensä noin kolmasosa, 33,1 prosenttia, kaikista mahdollisista tapauksista. Yleisimmin pojat näyttävät käyttävän svaavokaalia *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Tämä on odotuksenmukaista, sillä näissä

konsonanttiyhtymissä svaavokaali on Kuusamon murteen mukainen. Kaikista poikien käyttämistä *l*-alkuisista konsonanttiyhtymistä lähes puolet (47,7 prosenttia) ottaa svaan väliinsä. Svaatonta muotoa suosivat P2 ja P3, jotka kumpikaan eivät käytä svaata kertaakaan *l*-alkuisissa yhtymissä. Svaavokaaliton muoto on yleisempi myös P6:lla; hänen *l*-alkuisista konsonanttiyhtymistään svaallisia on vain kaksi, ja niistä kummatkin ovat *kylmä*-sanan muotoja. Kahdesta esiintymästä ei toki voi vielä liikoja päätellä, mutta kenties *kylmä* on hänellä leksikaalistunut svaalliseksi.

Sen sijaan informantit P1, P4 ja P5 suosivat svaavokaalia *l*-alkuisissa yhtymissä. Heillä selkeästi yli puolet *l*-alkuisten konsonanttiyhtymien esiintymistä on svaallisia. Kaikilla kuitenkin on myös joitain svaattomia esiintymiä. Eniten svaata näyttää suosivan P4, jonka puheessa esiintyy *l*-alkuinen konsonanttiyhtymä svaallisena 36 kertaa ja svaattomana seitsemän kertaa.

Seuraavassa on esimerkkejä kaikkien poikien *l*-alkuisista konsonanttiyhtymistä:

- (175) - - *kaikemmittasia matkoja ja, kilipailujakik käynty* - - (P1)
- (176) - - *mä jouvun aina, täällä, kouluj jälkeen odottamaan ku, vanhemmat* - - (P2)
- (177) - - *varsinkij jos siinä on jotain asiakaspalvelua.* (P2)
- (178) - - *ku alko, huomaamaan että, ilmat kylmenee ja päivä lyhenee* - - (P3)
- (179) - - *niinkuh halavalla haluaa päästän niij joku Marmariksseem pitsalle* - - (P4)
- (180) - - *niinkuk kulukemaaj jalan ku, pyörävvaihteet jäätyy kylymässä* - - (P4)
- (181) - - *joka päivä melekein kaheksalta torstaina alkaa vaan kymmeneltä* - - (P5)
- (182) - - *miksi penkkareissa on aina niin kauheen kylymä* - - (P6)
- (183) - - *siellä se ainaki on näkky selvästi, miten iskä puhuu* - - (P6)

Pojilla toiseksi yleisin svaat on *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä, joissa svaallisten tapausten prosenttiosuus on 33,3. Näistä *nj*-yhtymässä svaata ei käytetä kertaakaan. Tosin *nj*-yhtymälliset sanat ovatkin suomessa melko harvinaisia. Poikien haastatteluissa *nj*-yhtymän esiintymiä on ainoastaan kaksi:

- (184) - - *linja autolla Oulluuj ja siitähän sitä sittep pääsee.* (P5)
- (185) - - *kauheesti' oon niitä, linjoja* - - (P6)

Suurin osa poikien *j*-loppuisten konsonanttiyhtymien esiintymistä on *lj*-yhtymästä, jossa pojat käyttävät svaata yhteensä 41 kertaa. Svaattomia *lj*-esiintymiä on kuitenkin 59 kappaletta. Tässä yhteydessä välivokaalin käyttö jakautuu informanttien kesken tasaisemmin kuin muiden konsonanttiyhtymien osalta, sillä jokainen pojista käyttää svaata *lj*-yhtymässä ainakin kerran. Informantit P3 ja P6 eivät juuri muuten käytä svaata, mutta heillä on kuitenkin kummallakin yksi *palijon*-esiintymä – itse asiassa P3:lla tämä on ainoa hänen käyttämänsä svaavokaali koko haastattelussa. Muut pojat käyttävät svaata *lj*-yhtymässä useaan kertaan. Vain P4:lla svaaton muoto on hieman yleisempi kuin svaallinen. Vaikuttaa siltä, että suurifrekventtiset *paljon* ja *neljä* svaallistuvat usein. Svaavokaalin leksikaalistumisesta tiettyihin sanoihin on siis merkkejä. Toisaalta muita *lj*-yhtymällisiä tapauksia aineistossani onkin ylipäätään vähänlaisesti. Esimerkkejä:

(186) - - *mutta kyllähän täällä venäläisiä palijol liikkuu että sillee* - - (P1)

(187) - - *siinä oli neljä, vaikea muistaa* - - (P2)

(188) - - *koko Eurooppa nähäk koska se Eurooppa nyt kiinnostaa niim palijo*. (P3)

(189) - - *ja sit siellä käy, niidem pikkuveljet ja pikkusisaret sitte* - - (P3)

(190) - - *oli vähän sit semmonen, hiljasempi viikoloppu* - - (P4)

(191) - - *sitä on yllättäväm palijo tullu, nyttej joululoma' aikana justiisa* - - (P5)

(192) - - *jollain tavalla inhoan sitä kännäämistä kuiteski' aika palijo*. (P6)

(193) - - *että ku meillon kaikki veljet katok käynyn niinku* - - (P6)

Poikien puheessa esiintyvistä *rj*-yhtymistä suurin osa, 39 kappaletta, esiintyy aineistossani svaattomina, mutta peräti neljällä informantilla esiintyy myös välivokaalillista vaihtoehtoa. Yhteensä svaallisia *rj*-tapauksia on yhdeksän. Svaata tässä konsonanttiyhtymässä käyttävät informanteistani P1, P4, P5 ja P6. Svaallinen *rj*-yhtymä on svaatonta yleisempi ainoastaan P1:llä, joka muutenkin käyttää svaavokaalia puheessaan paljon. Hänen ainoa svaaton *rj*-esiintymänsä taitaakin johtua siitä, että kyseessä on erisnimi. Muilla informanteilla svaalliset *rj*-esiintymät ovat harvinaisempia kuin svaattomat, mutta varsinaista vaihtelusääntöä ei tapauksista löydy kenenkään informantin kohdalla – moni käyttää jopa samasta sanasta sekä svaallista että svaatonta muotoa. Esimerkkejä:

(194) - - *Lapin Ilmatorjuntarykmenttiin, jollei sitä lakkauteta* - - (P1)

- (195) - - ja ne, pitkät kirijat ne om meleko työläitä. (P1)
- (196) - - vähä, rasittavvaakis sittev välillä ku aina löytyy joku virhej jostaki mitä voipi korjata. (P4)
- (197) - - en tiijä on tämä vähän niinku, syjänem paikka sillee - - (P5)
- (198) - - perijantaina oltiin, kaverim mökillä tuolla - - (P5)
- (199) - - ja sitten ne jotka ei koulussa pärjääm muuten niin ne menee sitte - - (P6)

Myös *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä esiintyy pojilla svaata 17,7 prosentissa kaikista mahdollisista esiintymisympäristöistä, vaikka Kuusamon murteessa *h*-alkuiset konsonanttiyhtymät ovat perinteisesti olleet svaattomia. Prosenttiosuudet eivät kuitenkaan kerro koko totuutta, sillä itse asiassa vain kaksi informantia, P4 ja P5, käyttävät svaavokaalia *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä, ja kaikilla muilla nämä yhtymät esiintyvät ainoastaan svaattomina. P4:llä noin puolet, 11 kappaletta 24:stä, *h*-alkuisesta yhtymästä on svaallisia. Näyttää siltä, että hänen puheessaan svaat esiintyy *ihme*- ja *ihminen*-tapauksissa, mutta esimerkiksi *ryhmä* ja *ohjata* esiintyvät aina ilman svaata. P5 käyttää puheessaan *h*-yhtymällisiä muotoja kuusi kertaa: kolme kertaa svaan kanssa ja kolme kertaa ilman sitä.

- (200) - - nii' iso kaupunki siinähan sekoais, liikaa ihimisiä - - (P5)
- (201) - - heiluu missä sattuu, missä, vaa, sattuu olemaan ihmisiä. (P5)
- (202) - - aloin puhumaar ritilöistä yhen ihimisen kanssa kerran nii ihimetteli että mitkä ihimeer ritilät - - (P4)
- (203) - - kaks aikuisryhmää ja sittek kaks laster ryhmää. (P4)
- (204) - - käyttääv vähä' aikaa siihen ohjelmointiinki - - (P2)
- (205) - - kierähtämässä kaupungilla että oisko täällä jotkut juhlat mutta - - (P3)
- (206) - - aika monestikki' oon nähny - - (P6)
- (207) - - Rovaniemi on kuitenkin' aika iso paikka, se on semmonem pohjosen keskus ku aattellee. (P1)

Sen sijaan *nh*-yhtymässä pojat eivät käytä svaavokaalia yhtään kertaa. *nh*-yhtymän sisältäviä sanoja ei ylipäätään ole olemassa kovin paljoa. Poikien haastatteluissa tällaisia tapauksia esiintyy 31 kappaletta. Räsänen (1972: 325) mukaan svaavokaali tässä äänneympäristössä on Koillismaalla mahdollinen, mutta ei säännöllinen. Onkin mielenkiintoista, että informanteistani kukaan ei valitse svaata tässä äänneympäristössä,

vaikka muissa konsonanttiyhtymissä svaa olisi heillä yleinenkin. Aineistoni *nh*-esiintymistä valtaosa on *vanha*-sanana eri muotoja tai siitä johdettuja muotoja – lukiolaisinformanteille myös *vanhojentanssit* ovat tärkeä puheenaihe, ja niistä puhuukin moni informantti. Muut *nh*-esiintymät ovat joko *inhota*-verbin tai *inhottava*-adjektiivin muotoja. Esimerkkejä:

(208) - - *ikinä pijäp pukua mut nyt oli vanhojentansseis pakko pitää.* (P3)

(209) - - *ja, vanhuksille’ om piettyh hyväm mielen konserttia ja - -* (P4)

(210) - - *mää että jos mulla vielä on vanhojentanssit niim mää sekoan - -* (P4)

(211) *Ehkä syy miksi mää aikasemmin inhosin sitä oli osittain se että mulla oli huonot sukset.* (P2)

(212) - - *ikärakennep painottuu noihiv vanhuksiin nii, niillä ei sitte’ ehkä oon niin kiire - -* (P1)

(213) - - *se niinku, ainaki vanhemmilla ihmisillä levveetä Kuusamom murretta.* (P5)

(214) - - *että, vanhemmat ostaa lapsillensa isät ainaki’ ostaa pojillensa - -* (P6)

Pojista huomattavan murteenmukainen on P1, jonka *l*-alkuiset konsonanttiyhtymät ovat yleensä svaallisia ja *h*-alkuiset sekä *nh* aina svaattomia. Tämän lisäksi hän käyttää jonkin verran svaata *lj*- ja *rj*-yhtymissä, mutta ei säännöllisesti. P2 ja P3 käyttävät svaata ainoastaan *lj*-yhtymässä – P2 useaan kertaan, P3 vain kerran. P4 ja P5 käyttävät svaata sen kaikissa mahdollisissa esiintymisympäristöissä *nh*- ja *nj*-yhtymiä lukuunottamatta. P5:n puheessa svaavokaali on yleisempi kuin svaaton vaihtoehto, kun taas P4:lla svaallinen ja svaaton muoto ovat kokonaisuudessaan yhtä yleisiä. P6 puolestaan käyttää svaavokaalia satunnaisesti *l*-alkuisissa ja *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä, mutta kokonaisuutena hänen puheessaan svaaton muoto on huomattavasti yleisempi kaikissa äänneympäristöissä.

TAULUKKO 14. Svaavokaalit tyttöjen haastatteluissa.

	Svaavokaali, lukumäärät	Svaavokaali, %	Ei svaavokaalia, lukumäärät	Ei svaavokaalia, %	Yht.
<i>l</i> -alkuiset	9	6,5	130	93,5	139
<i>h</i> -alkuiset	10	10,1	89	89,9	99
<i>j</i> -loppuiset	25	19,8	101	80,2	126
<i>nh</i>	0	0,0	30	100	30
Yht.	44	11,2	350	88,8	394

Tyttöjen haastatteluissa sellaisia tapauksia, joissa svaavokaali voisi esiintyä, on 394 kappaletta. Svaallisten muotojen suhteellinen osuus näistä on 11,2 prosenttia, mikä on huomattavasti vähemmän kuin pojilla. Tyttöjen ja poikien aineistot eroavat toisistaan myös siinä, missä konsonanttiyhtymissä svaata eniten käytetään. Tyypillisimmin tytöt käyttävät svaavokaalia *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä, joista viidesosa (19,8 prosenttia) on svaallisia. Voi olla, että tytöt haluavat välttää selkeää svaavokaalia, mutta *j*-loppuisiin konsonanttiyhtymiin svaata helposti lipsahtaa jo ääntämisen helppouden vuoksi.

Murteenmukaisuuden kannalta mielenkiintoista on, että tytöillä svaavokaali on yleisempi *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä (10,1 prosenttia) kuin *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä (6,5 prosenttia). Itse asiassa *l*-alkuisten konsonanttiyhtymien svaallisuusprosentti on jopa yllättävän pieni. Koillismaalla svaata ei perinteisesti ole käytetty *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä lainkaan, vaan se on ennemminkin Oulun seudun murteeseen kuuluva piirre. *nh*-yhtymän suhteen tytöt ja pojat ovat yksimielisiä: yhtään svaallista esiintymää ei haastatteluissani ole.

Tytöistä T1, T4 ja T5 käyttävät svaavokaalia *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Hekin valitsevat silti selvästi useammin svaattoman vaihtoehdon, sillä kaikkien puheessa svaata esiintyy *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä vain muutamia kertoja. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että tyttöjen puheessa svaavokaalin käyttö on ainakin osittain yhteydessä tiettyihin sanoihin. Tyttöjen *l*-alkuisten konsonanttiyhtymien svaavokaalit esiintyvät kolme, kylmä, melkein ja ilman -tapauksissa. Lisäksi T5:lla on yksi *kulukee*-esiintymä.

Aina informanttini eivät kuitenkaan valitse svaata näihinkään, kuten T1:n ja T5:n esimerkeistä (esimerkit 41, 42, 47, 48) voi huomata. T4:n molemmat *melko*-esiintymät ovat svaallisia, kaikki muut *l*-alkuiset tapaukset svaattomia. Alla on esimerkkejä kaikkien informanttieni *l*-alkuisista konsonanttiyhtymistä:

- (215) - - *täällä mulla on kyllä joka päivä kolomeen* - - (T1)
 (216) - - *kolmetoist, niinku, yli kolmetoistvuotiaita siinä sivussa.* (T1)
 (217) - - *ei välttämättä ossaa, sitte, jää jälkeen hirveesti.* (T2)
 (218) - - *mut emmä sillee, istunu, nokka kiinnit telkkarissa ja.* (T3)
 (219) - - *semmosta meleko vaikeeta aina välissä* - - (T4)
 (220) - - *om mulla tietekin niitä vanhempiakik kavereita, tai meleko palijon* - - (T4)
 (221) - - *me ollaankis sanottuj just siitä että ei siellä luokissa olek kylmä.* (T5)
 (222) - - *on täällä vissiin kylymä kuk kaikki on vuojusta toiseev valittanu* - - (T5)
 (223) - - *niin niillä on ne omat piirit liikkuu niissä alppiireissä ja* - - (T6)
 (224) - - *ehkä sittel loppuvaiheessa että tulis talvi että pääsis hiihtämää* - - (T6)

j-loppuisista konsonanttiyhtymistä on svaallisia siis tytöillä viidesosa kaikista esiintymistä. ainoa *nj*-esiintymä on informantilta T1:

- (225) - - *jos ois alkanu parturilinja nii* - - (T1)

rj-yhtymässä svaavokaalia käyttävät T1, T2 ja T4. Yhteensä kaikilla tytöillä *rj*-yhtymä esiintyy svaallisena kahdeksan kertaa, svaattomana 39 kertaa. Myös svaavokaalia käyttävillä tytöillä svaaton muoto on yleisempi. Svaallinen muoto ei kuitenkaan vaikuta olevan kenelläkään sidoksissa tiettyihin sanoihin, vaan samat sanat esiintyvät sekä svaallisina että ilman välivokaalia, kuten esimerkeistä voi huomata.

- (226) - - *niinkus säästänyn niitä just silleen että jos mää vaikka kirjotan sen.* (T2)
 (227) - - *sanoja, tai siis niitä, niinku, kirjaimia siihen* - - (T2)
 (228) - - *me järjestettiin sillon, tai saatiiv vielä järjestää' aika palijon niitä.* (T4)
 (229) - - *juttuja järjestetä, ja jos järjestetään nii sittek kukaan ei tuun niihin* - - (T4)
 (230) - - *jääpi sittep periaatteessa tiistai ja perjantai vapaaksi* - - (T1)
 (231) - - *maanantai tiistai keskiviikko perjantai niinku, vartin yli kaheksan* - - (T1)
 (232) - - *että, silleen, hyvin kuitenkin' oom pärjänny.* (T3)

(233) - - *mut tosi harvoin ja sit se itekkik korjaa sem monestis sitte.* (T5)

(234) - - *varmaan sitte' ennää jatkaj jos ei pärjää.* (T6)

Suurin osa *j*-loppuisten vokaaliyhtymien esiintymistä on tyttöilläkin *lj*-yhtymän esiintymiä. Svaallisena *lj*-yhtymä esiintyy tyttöjen puheessa 17 kertaa, svaattomana 61 kertaa. Tässäkin konsonanttiyhtymässä kaikki tytöt suosivat kuitenkin svaatonta muotoa. Svaalliset *lj*-esiintymät jakautuvat informanteille T1, T4, T5 ja T6. Tasaisin jakauma on T4:lla, jolla svaallinen muoto on lähes yhtä yleinen kuin svaaton. Muilla tytöillä svaallisia *lj*-esiintymiä on vain muutama, ja svaaton muoto on selvästi yleisempi. Pojilla suurin osa svaat-tapauksista oli sanoissa *paljon* ja *neljä*. Tyttöjen puheessa svaan leksikaalistuminen näihin sanoihin vaikuttaa olevan vielä pidemmällä, sillä kaikki tyttöjen svaalliset *lj*-yhtymät ovat juuri *paljon*- tai *neljä*-tapauksia, vaikka toisaalta samat sanat esiintyvät usein myös svaattomina.

(235) - - *sinnep pääsee vaan niinkut tyylit, neljätoista kaksytnelijä - -* (T4)

(236) - - *tää koulu on semmonem mikä yhittää kuitenkin' aika paljom niinku, näitä lukiolaisia - -* (T5)

(237) - - *itekki rupeem puhumaan väärin pikkuhiljaa.* (T5)

(238) - - *kaikki silleen kuntoilee aika paljo.* (T6)

(239) - - *venäjähän ois täällä silleen hyvä ku on niim paljov venäläisiä - -* (T6)

(240) - - *tosi rankalta varsinkik ku jos on koulussa tosi paljom pitäis tehdä - -* (T1)

(241) - - *ei kauheen kovaäänisiä ja tämmösiä että, aika semmosia, hiljasia kissuttelijoita - -* (T1)

(242) - - *pietääj jollain tavalla hirveinä nörtteinä tai että ne lukee paljo - -* (T3)

(243) - - *neljäkymmenenviiden kilometrim päähāj ja siellä mää kävin sitte - -* (T2)

h-alkuisista konsonanttiyhtymistä 10,1 prosenttia esiintyy tyttöinformanttieni puheessa svaallisina. Määrällisesti tämä on 10 esiintymää. Lainkaan svaata *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä eivät käytä T1 ja T3. Muista informanteista T2:lla ja T6:lla svaallisia esiintymiä on yksi, T4:lla ja T5:lla muutamia. Kaikki informanttini siis suosivat svaatonta muotoa. Tätä voi pitää toisaalta murteenmukaisena tuloksena, toisaalta se voi kieliä siitäkkin, että svaavokaalin käyttö ylipäätään on tyttöinformanteillani vähäistä. Voi olla niinkin, että svaat kiteytyy sanoihin *ihminen* ja

kahvi, sillä kaikki svaalliset esiintymät ovat juuri näiden tapausten esiintymiä. Esimerkkejä:

- (244) - - *musta on tosi kivaa ohjata, mä ohjaam mun kaverin kans* - - (T1)
 (245) - - *nii että oon kahavilla*. (T2)
 (246) - - *assuu Kuusamossa, se on niinkuk kihloissa* - - (T2)
 (247) - - *nii sittek käyvvään siellä kahvilla ja, sitte' ylleensä kottiin*. (T3)
 (248) - - *eri niinkö' ryh- ryhmiä än äs, et kyllähän sitten niinkö' ihimiset tulee toimmeen keskenää* - - (T4)
 (249) - - *istutaan tuossa kahaviossa ja juuaan kahvia* - - (T5)
 (250) - - *kyllähän ne ihimiset ov vähän, niinkup pukeutuuki vähä erillailla ku Helsingissä* - - (T6)
 (251) - - *niinku alpit ja, lukio, niinkuk kaks erillistä ryhmää*. (T6)

Tyttöjen haastatteluissa *nh*-yhtymän esiintymiä on 30, mikä on yhtä paljon kuin pojilla. Svaavokaalia tyttöinformanttinikaan eivät käytä *nh*-yhtymässä kertaakaan. Poikia mukaillen myös tyttöjen *nh*-esiintymät ovat tapauksista *vanha* ja *inhota* tai niiden johdoksista:

- (252) - - *aina inhottava kup pitää niim paljol laittaaas sitä vaatetta päälle* - - (T1)
 (253) - - *me ollaa jo liiav vanhoja sinne* - - (T2)
 (254) - - *oli se lukio mielessä sen takia että pääsee vanhojentansseihin* - - (T2)
 (255) - - *kuitenki, tuttu paikka ja vanhemmat assuu täällä*. (T3)
 (256) - - *nii siellä on niinköv vanhempia kokeneita, nii ne niinkö' auttaa* - - (T4)
 (257) - - *meillä oli vanhojentanssit, nii menin sittem mun kaverin luokse* - - (T4)
 (258) - - *niin et silleen se on vähä' inhottavaa mutta* - - (T5)
 (259) - - *takasit tänne, koska sittev vanhempana varmaaj just* - - (T6)

T1 käyttää svaata satunnaisesti Kuusamon murteen mukaisissa äänneympäristöissä: hänellä on siis muutamia svaallisia sanoja *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä sekä *lj*- ja *rj*-yhtymissä. Myös T2:lla ja T6:lla esiintymät ovat satunnaisia – itse asiassa niitä on molemmilla vain kaksi kappaletta. Molempien toinen sva-esiintymä on *h*-alkuisessa konsonanttiyhtymässä. Lisäksi T2:lla on yksi esiintymä *rj*-yhtymässä ja T6:lla *lj*-yhtymässä. T3:n idiolekti on svaavokaalin suhteen ristiriidaton, sillä hän ei käytä svaata

kertaakaan. Tytöistä svaavokaalia suosii eniten T4, jonka kaikista esiintymistä kolmasosa on svaallisia. Hänellä svaata esiintyy kaikissa konsonanttiyhtymissä paitsi *nh*- ja *nj*-yhtymissä. Toiseksi yleisin svaavokaali on T5:lla, jonka esiintymät jakautuvat *l*-alkuisten, *h*-alkuisten ja *lj*-yhtymän välille.

5.3. Svaavokaali kirjoitelmissa

Aineistoni kirjoitelmissa esiintyy yhteensä 293 sellaista tapausta, joissa svaavokaali olisi mahdollinen. Kaikista näistä svaavokaalia on käytetty vain 19 kertaa, mikä on 6,5 prosenttia. Informanttini eivät siis vaikuta pitävän svaavokaalia omaan kieleensä kuuluvana ilmiönä. Seuraavaksi tarkastelen svaan esiintymistä sukupuolittain ja konsonanttiyhtymittäin jaoteltuna, kuten toimin haastattelujenkin kohdalla.

TAULUKKO 15. Svaavokaalit poikien kirjoitelmissa.

	Svaavokaali, lukumäärät	Svaavokaali, %	Ei svaavokaalia, lukumäärät	Ei svaavokaalia, %	Yht.
<i>l</i> -alkuiset	8	9,4	77	90,6	85
<i>h</i> -alkuiset	2	7,1	26	92,9	28
<i>j</i> -loppuiset	0	0,0	34	100	34
<i>nh</i>	0	0,0	6	100	6
Yht.	10	6,5	143	93,5	153

Poikien kirjoitelmissa svaavokaalin mahdollistavia konsonanttiyhtymiä on 153 kappaletta. Svaavokaalia niissä on käytetty 10 kertaa, mikä tekee 6,5 prosenttia. Kaikki poikien svaat esiintyvät *l*-alkuisissa tai *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä. Prosentuaalisesti murteenmukainen *l*-alkuisten konsonanttiyhtymien svaat on hieman yleisempi (9,4 prosenttia) kuin pohjalaisvaikutteinen *h*-alkuisten yhtymien svaat, jonka esiintyvyys on 7,1 prosenttia. Ainoat pojat, jotka ylipäättään käyttävät svaata kirjoitelmissaan, ovat P4 ja P6. Suurimman osan poikien svaat-esiintymistä kirjoittaa P4, ja P6:lla on kirjoitelmassaan yksi svaallinen tapaus.

l-alkuisissa konsonanttiyhtymissä P4 käyttää svaata seitsemän kertaa ja P6 kerran. Lisäksi P6:lla on kahdeksan svaatonta esiintymää, P4:llakin kuusi. Säännöllisestä svaavokaalin käytöstä ei siis voida puhua kummankaan kohdalla. Svaan kiteytymisestä tiettyihin muotoihin on vaikea tehdä johtopäätöksiä näin vähäisillä sanamäärillä – P6:n ainoa svaallinen *kolome* on hänen ainoa *kolme*-esiintymänsä. P4 käyttää svaata monessa eri lekseemissä, mutta hänen svaankäyttönsä ei vaikuta olevan sidoksissa tiettyihin sanoihin. Toisaalta esimerkiksi *kilpailu* esiintyy hänen kirjoitelmassaan kahdesti, molemmilla kerroilla svaattomana. Esimerkkejä:

- (260) *Huipulle kapuaminen oli kyllä melekosta hommaa - - (P4)*
- (261) *Oli aika viliposta mutta kävellessä tuli kuuma ni että aina ku pysähty levähtämään ni meinas paleltua ku vaatteet oli läpimärät ja viima sitte alako kuivattamaan. (P4)*
- (262) *Niistä kilpailuista sai sitte pisteitä sen mukkaan että - - (P4)*
- (263) *Mun tavallinen päivä alkaa tässä jaksossa aina kaheksalta ja loppuu siinä kolomelta. (P6)*
- (264) *Helposti tulee kylmä, jos ei pukeudu tarpeeks hyvin. (P6)*
- (265) *- - palvelut ovat häviämästä ihan keskustasta ja kaikki palvelut siirtyvät yhä enemmän markettien yhteyden tuonne lähemmäksi valtateitä, hyvien kulkyhteyksien juurelle. (P1)*
- (266) *- - nimittäin ruokana oli halpaa, teollisesti valmistettua lasagnea - - (P2)*
- (267) *- - ulkoilmaan siirtyessä ja polkupyörän selkään päästyään se on menoa. (P3)*
- (268) *Kaikki nuoret kumminki muuttaa pois täältä opiskelee lukion tai amitsun jälkeen. (P5)*

Molemmat *h*-alkuisten konsonanttiyhtymien svaavokaalit ovat informantilta P4, ja molemmat ovat sanan *kahvi* muotoja. Toisaalta sama informantti käyttää *kahvi*-sanaa myös svaattomana useaan kertaan. Muut pojat eivät käytä svaata *h*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä kertaakaan. Esimerkkejä:

- (269) *Juotiin siinä sit kahveet ja tulipahan taas todettua että kyllä ne kahvit vaan luonnossa maistuu - - (P4)*
- (270) *Tuli kuitenkin kahavit sielläki keitettyä ja hyvältäähän nehi maistu - - (P4)*

- (271) - - *meiän ryhmä toimi parhaten yhteen ja meiän tulokset sitten vaikutti siihen viimesen päivän ohjelmaan.* (P4)
- (272) - - *ihmisten ikärakenne Kuusamossa on hyvinkin painottunut iäkkäisiin ihmisiin ja eläkeläisiin.* (P1)
- (273) - - *kun olin tarkistanut, mitä kahviossa sattui olemaan myynnissä.* (P2)
- (274) - - *voidaanki ruveta soittelee ihmisille että miten ois, lähetkö mukkaa?* (P3)
- (275) *No jos täältä itelleen naisen tai miehen ottaa nii onko ihme jos on sisäsiittosta porukkaa.* (P5)
- (276) - - *jotka on ihan oikeasti kunnan ihmisiä. Ne on niitä viisaita ihmisiä.* (P6)

j-loppuisissa konsonanttiyhtymissä yksikään poika ei käytä svaata kertaakaan. Niissä svaata voikin kenties olla vaikeampi tiedostaa sen erilaisen laadun vuoksi. Kirjoitelmissa ei esiinny lainkaan *nj*-yhtymällisiä tapauksia, mutta *lj*- ja *rj*-yhtymiä löytyy kyllä. Esimerkkejä:

- (277) - - *jokainen omassa loukossa istuu näpyttelemässä koneen edessä ja myöskin nuoret syrjäytyvätkin hyvin paljon* - - (P1)
- (278) - - *aina menevän vuosikautia pikkuisten ongelmien korjaamiseksi.* (P2)
- (279) - - *hardcore urheilu, se kun tuppaa näemmä stressaamaan aika paljon.* (P3)
- (280) - - *ku skootterin tankkiin ny ei paljoa bensaa loppujen lopuksi mahu.* (P4)
- (281) - - *on aika ajoin aika paljo varsinkin joulun aikoihi, venäläisiä lähinnä.* (P5)
- (282) - - *ilman lentokenttää tää oliskin aika syrjänen paikka* - - (P6)

nh-yhtymän sisältäviä tapauksia esiintyy pojista ainoastaan P1:llä ja P5:llä, mutta svaata heistä ei käytä kumpikaan. Kaikki *nh*-yhtymälliset muodot heidän kirjoitelmissaan ovat *vanha*-sanan eri muotoja tai siitä johdettuja sanoja. Kumpikin sattuu vieläpä käyttämään näitä sanoja samankaltaisessa, Kuusamon väestöä koskevassa diskurssissa:

- (283) - - *vaikkakin täällä asukkaat yhä vanhenevat ja nuorien osuus vähenee huimaa ja uhkaavaa vauhtia.* (P1)
- (284) - - *nuoret lähtee pois täältä ja vanhemmat jotka on asunu tääl aina jää ja väki vanhenee.* (P5)

TAULUKKO 16. Svaavokaalit tyttöjen kirjoitelmissa.

	Svaavokaali, lukumäärät	Svaavokaali, %	Ei svaavokaalia, lukumäärät	Ei svaavokaalia, %	Yht.
<i>l</i> -alkuiset	9	9,7	84	90,3	93
<i>h</i> -alkuiset	0	0,0	16	100	16
<i>j</i> -loppuiset	0	0,0	28	100	28
<i>nh</i>	0	0,0	3	100	3
Yht.	9	6,4	131	93,6	140

Tyttöjen kirjoitelmissa sellaisia konsonanttiyhtymiä, joissa svaavokaali on mahdollinen, on 140 kappaletta. Svaavokaalia tytöt käyttävät yhteensä yhdeksän kertaa eli 6,4 prosentissa kaikista mahdollisista äänneympäristöistä. Tyttöjen kaikki svaavokaalin esiintymät ovat Kuusamon murteen mukaisissa *l*-alkuisissa konsonanttiyhtymissä.

Kaikista *l*-alkuisista konsonanttiyhtymistä svaata käytetään 9,7 prosentissa. Tytöistäkään kaikki eivät käytä svaata kirjoitelmissaan lainkaan, vaan esiintymät ovat informanteilta T1, T4 ja T5. Heilläkin esiintymät ovat silti melko satunnaisia, ja pääasiassa jokaisen tekstit ovat svaattomia. T1:llä on yksi svaaesintymä, T4:llä kolme ja T5:llä viisi. Selkeitä merkkejä svaan kiteytymisestä tiettyihin sanoihin ei ole, vaan tytöt käyttävät jälleen samojakin sanoja sekä svaallisena että ilman sitä. Esimerkkejä:

(285) - - *suhuttelin vähä lakkaa sinne tänne ja valamista tuli.* (T1)

(286) - - *uskonnon jälkeen mulla alkoki sitte hyppäri ja lähion käveleen - -* (T1)

(287) - - *saahan sieltä sentään hyvät makkaraperunat ja melekeen kaikki palvelut on siinä lähellä.* (T4)

(288) - - *on kumminki pakko syyä nälkääsä. Sen jälakee ruokavälkällä totesin taas että jaa - -* (T5)

(289) - - *niin sen jälkeen sitten piti alkaa kattoo vaatteita.* (T2)

(290) *Sit ei muutako ulkovaatteet päälle, ja jopo alle ja kouluun.* (T3)

(291) - - *missään suurkaupungissa niinku esimerkiksi Helsingissä.* (T6)

h-alkuisissa konsonanttiyhtymissä tytöt eivät siis käytä svaata kirjoitelmissaan kertaakaan. Esiintymiäkin tosin on vähänlaisesti, yhteensä vain 16 kappaletta. T4:n ja T6:n teksteistä ei löydy yhtään sellaista tapausta, jossa olisi *h*-alkuinen konsonanttiyhtymä. Svaan puuttuminen *h*-alkuisista yhtymistä on kuitenkin sinänsä huomionarvoista, että haastatteluissa jotkut tytöt kuitenkin käyttävät svaata tässä äänneympäristössä – jopa enemmän kuin *l*-alkuisissa yhtymissä. Svaata omassa puheessa ei siis tiedosteta, tai sitten tytöt tahtovat vaikuttaa yleispuhekielisemmiltä kuin todellisuudessa ovatkaan. Kuusamon lukion kahvio tuntuu olevan informanteilleni tärkeä paikka, sillä esimerkiksi T1:n ja T2:n kirjoitelmien ainoat *h*-alkuiset konsonanttiyhtymät ovat juuri *kahvio*-tapauksia. Esimerkkejä:

- (292) - - *kahvioon sit istuun ja oottelin josko kaverit kohta tulis ja niihän ne* - - (T1)
 (293) *Lähin sitten pois sieltä tunnilta ja menin koulun kahvioon oottaa* - - (T2)
 (294) - - *ku laittaa lauantai makkaraa siihe päälle, niin ei maistu ihan pahville*. (T3)
 (295) *Tänään ei kai oo mitään muuta ihmeempää tekemistä, K varmaan tulee kahville* - - (T5)

Kukaan tytöistä ei käytä svaata myöskään *j*-loppuisissa konsonanttiyhtymissä, joita kirjoitelmissa on yhteensä 28 kappaletta. Kuten pojilla, myös tyttöjen kirjoitelmien *j*-loppuiset konsonanttiyhtymät ovat kaikki joko *lj*- tai *rj*-yhtymien esiintymiä. Niitä esiintyy kumpiakkin lähes kaikkien tyttöinformanttien kirjoitelmissa. Tästä on kaksi poikkeusta: T4:llä ei ole yhtään *rj*-esiintymää tekstissään, ja T6:n tekstiin ei ole osunut yhtään sellaista tapausta, jossa olisi *j*-loppuinen konsonanttiyhtymä. Esimerkkejä:

- (296) *Meillä piti vaan kirjottaa aika paljo ni ei oikeen jaklsanu, mut ihanh hyvin sitä sit kumminki tuli kuunneltuu*. (T1)
 (297) *Mutta järjellä ku sen ajatteli niin se meni hyvin*. (T2)
 (298) - - *pieni kutkutus, ku koulu loppuu jo 11, ja yks tuntii enää jäljellä, JES!* (T3)
 (299) - - *tullee ne sekavat vuodet, on neljänkymppin kriisiä sun muuta* - - (T4)
 (300) *Otin takin pois ja harjasin hiuksia ku ne jäätty ulkona ja sitte ku suli niin meni ihan klönteiksi, vaikka oli huppuki päässä*. (T5)

Tyttöjen kirjoitelmissa on vain kolme *nh*-konsonanttiyhtymän sisältävää tapausta. Niistä kaksi on T4:n tekstissä ja yksi T5:n kirjoitelmassa. Svaata ei niissäkään esiinny:

- (301) *Lubilla on aina jotain vanhoja rokuja ja siellä soitetaan vaan Nrj:n listahittejä.* (T4)
- (302) *Kunnon nostalgiat, vanhat pelit on parhaita.* (T5)

5.4. Tulosten vertailua

Kokonaisuutena kuusamolaisnuoret tiedostavat svaavokaalin omassa puheessaan jopa yllättävän heikosti. Kirjoitelmissa svaata käytetään vain 6,5 prosentissa kaikista mahdollisista esiintymisympäristöistä. Haastatteluaineiston perusteella nuoret kuitenkin todellisuudessa käyttävät svaata 22,4 prosentissa mahdollisista ympäristöistä.

Kirjoitelmissa tytöt ja pojat käyttävät svaata suhteellisesti lähes saman verran: poikien kirjoitelmissa kokonaisprosentti on 6,5 ja tytöillä 6,4. Siinä, kuinka paljon nuoret puheessaan svaata käyttävät, on suuremmat erot sukupuolten kesken. Tyttöjen puheessa svaavokaalillisten konsonanttiyhtymien osuus on 11,2 prosenttia, kun pojat puolestaan käyttävät svaata puheessaan 33,1 prosentin verran. Sekä tytöt että pojat siis ajattelevat käyttävänsä svaata vähemmän kuin mitä he todellisuudessa tekevät.

Nämä suhteelliset osuudet tukevat niitä tietoja, joita ylipäätään tiedetään kielen tiedostamisesta: naiset osaavat reflektoida kielenkäyttöään paremmin kuin miehet (Nuolijärvi 1988: 78). Tyttöinformanttini tiedostavat svaan yleisyyden puheessaan poikia paremmin, vaikka toisaalta tytöilläkin tiedostamisen ja todellisen käytön prosentiosuuksien välillä on monen prosenttiyksikön ero. Poikien aineistossa ero svaan tiedostamisen ja käytön välillä on kuitenkin hyvin suuri.

On monia mahdollisia syitä sille, että svaan tiedostamisen ja käytön välillä on näinkin suuret erot. Svaavokaali ei ole prestiisin asemassa oleva kielenpiirre, vaan maantieteellisesti laaja-alaisena piirteenä nuoret ja kaupunkilaiset välttelevät sitä. Voi siis olla, että informanttini eivät halua myöntää käyttävänsä svaavokaalia, vaikka tavallisissa puhetilanteissa se välillä puheeseen lipsahtaa. Tästä voi olla kyse

varsinkin tyttöinformanttieni kohdalla, sillä svaa ei ole heidän puheessaan kuitenkaan järin yleinen. Kenties he pyrkivät siitä eroon. Erittäin onnistuneesti omaa svaan käyttöään analysoi T3, jolla ei esiinny yhtään svaavokaalia sen paremmin kirjoitelmassa kuin haastattelussakaan. Myös T2, jolla ei kirjoitelmassaan ole yhtään svaata, käyttää haastattelunsa aikana svaata vain kahdesti. Muilla tytöillä on pieniä, mutta ei kovin merkittäviä eroja svaan tiedostamisen ja käytön osalta. T6:n kirjoitelmassa tosin on harmillisesti vain kaksi sellaista tapausta, joissa svaa ylipäättään on mahdollinen, joten hänen osaltaan tiedostamisesta on mahdotonta sanoa kovin paljon.

Poikien osalta suurta eroa svaan tiedostamisen ja käytön välillä voi prestiisin hakemisen lisäksi selittää se, että miehet eivät yleensäkään ole yhtä taitavia havainnoimaan omaa kieltään kuin naiset. Kaikkien informanttieni osalta tämä selitys ei päde, sillä esimerkiksi P3, jonka kirjoitelmassa ei ole yhtään svaallista konsonanttiyhtymää, ei haastattelussaankaan käytä svaata kuin kerran. Hän siis vaikuttaa tiedostavan svaan omassa kielenkäytössään varsin hyvin. Osalla informanteista on kuitenkin suurempia eroja tiedostamisen ja käytön välillä: P1 ja P5 eivät käytä kirjoitelmissaan svaavokaalia yhtään kertaa, vaikka haastatteluissa kummankin svaan mahdollistavista tapauksista yli puolet on svaallisia. Muilla pojilla tiedostamisen ja käytön väliset erot ovat pienempiä, mutta kaikilla niitä kuitenkin on.

6. GEMINAATIOT

6.1. Yleisgeminatio

6.1.1. Yleisgeminatio tähänastisen tutkimuksen mukaan

Yleisgeminatio tarkoittaa, että lyhyen painollisen tavun jälkeen seuraavan painottoman tavun alkukonsonantti on geminoitunut, kun tavuun on muodostunut pitkä vokaali tai pitkänarvoinen diftongi (Rapola 1966: 25). Se koskee koko konsonantistoa ja on geminatioista suomen murteissa laajimmalle alueelle levinnyt laji (Palander 1987: 10). Lauri Kettusen (1999: kartta 2) mukaan Kuusamossa ei tavata konsonanttien geminatioita tai se on heikkoa. Alpo Räisänen (1998: 16) toteaa, että Koillismaan puolella yleisgeminatio on jo osittain vakiintunut murteeseen, mutta se on Kuusamossa heikompaa kuin Kainuussa.

Mantilan (2004: 326) nykypuhekielen jaottelun mukaan yleisgeminatio on maantieteellisesti laaja-alainen puhekielen piirre, joka on laajasti käytössä maaseudulla, mutta jota nuoret ja kaupunkilaiset herkästi karttavat. Yleisgeminatation esiintymistä nykypuhesuomessa on tutkittu melko paljon. Oulun yliopistossa tehtyjen opinnäytetöiden tuloksia on koonnut yhteen Anu Laakko. Hän toteaa, että yleisgeminatio on edelleen hyvin yleistä niin itä-, länsi- kuin pohjoismurteissakin niillä paikkakunnilla, joiden murteeseen se kuuluu. Kaupunkilaisnuorten puheessa yleisgeminatio on kuitenkin vähenemään päin. (Laakko 1997: 73.)

Savolaismurteiden alueelta ilmiötä on tutkinut esimerkiksi Seija Makkonen vieremäläisnuorten puhekielestä. Hänen aineistossaan yleisgeminatio on parhaiten tiedostettu murrepiirre, ja nuoret käyttävätkin sitä hyvin paljon, jopa yli 90-prosenttisesti. (Makkonen 1997: 92–93.)

Oman aineistoni käsittelyssä huomioin myös erisnimet, sillä havaintojeni mukaan niissäkin kuulee Kuusamossa käytettävän yleisgeminatioita. Samoin lasken mukaan uudehkot lainasanat, kuten *fysiikka* ja *musiikki*, sillä olen kuullut Kuusamossa käytettävän yleisgeminatioita myös niissä. Tarkastelun ulkopuolelle sen sijaan olen jättänyt *eA-* ja *OA-*loppuiset vokaaliyhtymät silloin, kun ne esiintyvät yleiskielen

mukaisessa asussa eli konsonanttiyhtymänä, joka ei sinänsä mahdollista yleisgemmaatiota. Otan huomioon sekä pääpainollisen tavun jälkeisen yleisgemmaation (*tekkee*) että sivupainollisen tavun jälkeisen (*inhottavvaa*).

6.1.2. Yleisgemmaatio haastatteluissa

TAULUKKO 17. Yleisgemmaatio haastatteluissa.

	Geminoitunut	Geminoitunut, %	Ei gemmaatiota	Ei gemmaatiota, %	Yht.
Pojat	224	48,5	238	51,5	462
Tytöt	235	44,3	295	55,7	530
Yht.	459	46,3	533	53,7	992

Sellaisia muotoja, joissa yleisgemmaatio on mahdollinen, käytetään haastatteluissa yhteensä 992 kappaletta. Kaikista näistä muodoista informanttini käyttävät yleisgemmaatiota 459 tapauksessa eli 46,3 prosentissa, kun taas 533 tapausta (53,7 prosenttia) on yleiskielen mukaisia eli geminoitumattomia. Tytöt ja pojat käyttävät yleisgemmaatiota lähes yhtä paljon. Pojilla se on neljän prosenttiyksikön verran yleisempää: heidän haastatteluissaan yleisgemmaation esiintyvyys on 48,5 prosenttia, tytöillä 44,3 prosenttia.

Pojista yleisgemmaatiota puheessaan suosivat P1, P4 ja P5. Heillä yli puolet mahdollisista yleisgemmaatiotapauksista on geminoituneita. Suhteellisesti yleisintä yleisgemmaatio on P5:n puheessa. Toiseksi eniten yleisgemmaatiota käyttää P4. P1 käyttää yleisgemmaatiota muuten suhteellisen säännöllisesti ja kaikissa mahdollisissa tapauksissa, mutta *yleensä*- ja *yleinen*-sanat esiintyvät hänellä useimmiten ilman gemmaatiota, mikä laskee yleisgemmaation suhteellista yleisyyttä hänen puheessaan. Myös lainasana *minuutti* on hänellä geminoitumaton. Ylipäätään yleisgemmaatio vaikuttaa olevan poikien puheessa tavallisempi pää- kuin sivupainollisen tavun jälkeen. Tästä kertoo se, että muuten hyvin paljon yleisgemmaatiota käyttävillä P4:llä ja P5:llä useimmat geminoitumattomat tapaukset ovat juuri sellaisia, joissa yleisgemmaatio

toteutuisi sivupainon jälkeen. P4 ja P5 eivät myöskään käytä yleisgemaatiota lainasanoissa, kuten *fysiikka* tai *musiikki*.

- (303) - - *osallistun näihin, en kovin issoihin kissoihin - - (P1)*
 (304) - - *se on se yleinen mitä, oon kuullu, mitä ne tekkee. (P1)*
 (305) - - *emmää ainakaam muista tallouvesta ennää yhtääm mittää. (P4)*
 (306) - - *kokoonnutaan kerrav viikossa järjestetään tapahtumat - - (P4)*
 (307) - - *mittääh hajua, sen näkkee sitte, nyt kevväällähän ne on kutsunnat. (P5)*
 (308) *Kyllä kait se käräyttelee porukkaa. (P5)*

Yleisgemaatiota käyttävät myös muut pojat, mutta heillä gemaation puuttuminen on yleisempää kuin sen ilmeneminen. P6:n puheessa gemaation puuttuminen on kuitenkin vain hieman yleisempää – yleisgemaatiota hän käyttää 45 kertaa, ja 53 tapausta on geminoitumattomia. P3:lla yleiskielen mukaisen muodon suosiminen on suhteessa tavallisempaa. P3:lla ja P6:lla yleisgemaatio ja sen puuttuminen vaikuttavat olevan jokseenkin vapaassa vaihtelussa keskenään, sillä samat sanatkin esiintyvät vuorotellen joko geminoituneina tai ilman gemaatiota. Tavuasemallakaan ei ole vaikutusta: P3 ja P6 käyttävät yleisgemaatiota myös sivupainollisen tavun jälkeen, mutta eivät sielläkään aina. Täysin muista informanteista eroaa P2, sillä hän käyttää yleisgemaatiota haastattelunsa aikana vain kahdesti, kun ilman yleisgemaatiota jää 72 mahdollista tapausta. Hän on yleisgemaation suhteen informanteistani yleiskielisin.

- (309) - - *oululaista kus se puhhuu nii sillon joskus jotenkik kiirek kus se puhhuu. (P3)*
 (310) - - *lukiossahan ei oo ennää kiusaamista ku ei tarviv välittääk kenestäkkää. (P3)*
 (311) - - *siellä mää assuin jonnekkiv vuoteen kakstuhatta. (P6)*
 (312) - - *pystyk keskittymää samalla ku pittäis kaikki koulujututkit tehä - - (P6)'*
 (313) - - *tää, rakennuski on semmonen et tästä tulee semmonev vapaus vaan mieleen. (P2)*
 (314) - - *usseimmiten varsinkij jos mä puhun vaikka kaverien kanssa. (P2)*

Kaikkien tyttöjen puheessa esiintyy yleisgemaatiota, mutta sen suosimisen osalta tytöt jakautuvat kahteen ryhmään. Yleisgemaatiota suosivat T2, T4 ja T6. Heistä murteenmukaisin on T2, jonka puheessa esiintyvistä 60 mahdollisesta

geminaatiotapauksesta yleisgeminaatio toteutuu jopa 53:ssa. Hän onkin yleisgeminaation osalta informanteistani kaikista murteenmukaisin. T2:n geminaatiottomat tapaukset ovat satunnaisia *jotain-*, *yleensä-* ja *enää* -esiintymiä, mutta niiden lisäksi nämä sanat esiintyvät kaikki geminoituneinakin, vieläpä useaan kertaan. Suhteellisesti toiseksi eniten yleisgeminaatiota käyttää T6, ja T4:lläkin suosiminen on selkeää. Heilläkään ei vaikuta olevan selkeää sääntöä siitä, mitkä muodot geminoituvat ja mitkä eivät, vaan samoista sanoista, jopa yleisistäkin sellaisista (*puhua, mitään*) käytetään useimmiten geminoitunutta muotoa, mutta toisinaan geminoitumatonta. Jotkin lainasanat (*musiikki, poliisi*) vaikuttavat kuitenkin pysyvän yleiskielen mukaisina. Sivupainollisen tavun jälkeinen yleisgeminaatio on harvinaista – tytöt turvautuvat niissä useammin yleiskielen mukaiseen muotoon.

(315) - - *nii sitte ku om pimmeetä nii tullee semmonen joo että ei jaksu' ennää tehä mittäät tänään* - - (T2)

(316) - - *Kuusamossa vanhemmat pittää aika hyvää huolta silleen kuitenkin* - - (T4)

(317) - - *ei ollu nii hirveen kiinnostavaa ku esimerkiks meikällä espanja ollu* - - (T4)

(318) - - *yläasteelta tullee, pittää kaikki huolehtia' itet tavallaan eikä ook kukkaam patistamassa vaa se on niinku, just vappaaehtosta*. (T6)

(319) - - *varmaan sitte' enempi ku' itep pystyy äänestämään*. (T6)

Toisen ryhmän tytöistä muodostavat T1, T3 ja T5. Heillä kaikilla yleisgeminaatiota kyllä esiintyy, mutta se on harvinaisempaa kuin geminaation puuttuminen. Kaikkein vähiten yleisgeminaatiota käyttää tytöistä T1, jonka puheen 124:stä mahdollisesta geminaatiotapauksesta vain 23 esiintyy geminaatallisena. T3 ja T5 käyttävät yleisgeminaatiota suhteessa hieman enemmän, mutta se on selvästi harvinaisempaa kuin geminaation puuttuminen. Tyttöillä, jotka käyttävät geminaatiota vähän, vaikuttavat geminoitumaan useimmin pyrkimään suurifrekventtiset sanat: *tullee, mitään, hyvää, puhuu*, joskin informantit T1, T3 ja T5 käyttävät näitä sanoja myös yleiskielen mukaisessa muodossa. Joskus yleisgeminaatio yhdistyy jälkitavujen *eA:n* monoftongiutumiseen, kuten T1:n esimerkissä.

(320) - - *menee sillon ku' on niinko' aika pimmeetä ja, silleen, sitte tullee takas nii on taas iham pimmeetä*. (T1)

(321) - - *useestik kehtaak käyväsi siellä on kumminki, menee paljor rahaa* - - (T1)

(322) - - assuu mum pari kaveria siellä ja, sitten, yhen kaverin isä asuu - - (T3)

(323) - - just ne pojat jotka on siellä alppikoulussa niin ne puhuu aika nopeesti, sit ku niillon ne oma ne, jos tulee Helsingistä niin ne omat slangisanat - - (T3)

(324) - - meitä vetäjiä tulee niinku' aina, pitään niitä kursseja mut tulee esim kans mukaan sinne - - (T5)

Kaiken kaikkiaan yleisgemmaatio vaikuttaa siis edelleen kuuluvan kuusamolaisnuorten puhekieleen, mutta geminoitumattomuus on jo hieman yleisempää kuin geminoituminen. Yleisgemmaation suosiminen jakautuu omassa aineistossani tasan niin, että kolme tyttö- ja kolme poikainformanttia suosii yleisgemmaatiota. Kuusamostakin kuitenkin vaikuttaa löytyvän nuoria, jotka eivät käytä gemmaatiota ollenkaan tai jotka käyttävät sitä vain harvoin.

6.1.3. Yleisgemmaatio kirjoitelmissa

TAULUKKO 18. Yleisgemmaatio kirjoitelmissa.

	Geminoitunut	Geminoitunut, %	Ei gemmaatiota	Ei gemmaatiota, %	Yht.
Pojat	26	13,3	170	86,7	196
Tytöt	44	24,0	139	76,0	183
Yht.	70	18,5	309	81,5	379

Informanttieni kirjoitelmissa esiintyy yhteensä 379 mahdollista gemmaatiotapausta, joista geminoitunutta muotoa käytetään 70:ssä. Prosentteina tämä on 18,5. Selkeästi suurin osa – 81,5 prosenttia – yleisgemmaation mahdollistavista sanoista on siis geminoitumattomia. Poikien kirjoitelmissa yleisgemmaatio on vielä harvinaisempaa kuin tyttöjen. Pojilla yleiskielen mukaisten tapausten osuus on 86,7 prosenttia, ja tyttöjen teksteissä 76,0 prosenttia. Kaiken kaikkiaan informanteistani kahdeksan käyttää yleisgemmaatiota tekstissään ainakin kerran, ja neljän informantin teksti on täysin yleisgemmaatioton.

Pojista P1:n, P2:n ja P5:n kirjoitelmissa yleisgemmaatiota ei esiinny kertaakaan. P3:lla on tekstissään kaksi yleisgemmaatiotapausta, kun yleiskielen mukaisia, geminoitumattomia muotoja hänen kirjoitelmastaan löytyy 53 kappaletta. P6:lla on seitsemän yleisgemmaatiotapausta ja 18 yleiskielen mukaista tapausta. Hän käyttää yleisgemmaatiota muodoissa *tullee*, *mittään*, *kottiin* ja *puhhuu*. Voi olla, että hän ajattelee yleisgemmaation yhdistyvän omassa kielenkäytössään vain näihin tiettyihin, melko yleisiin sanoihin; toisaalta hän käyttää kirjoitelmassaan niitäkin myös ilman gemmaatiota. Pojista ainoastaan P4:n kirjoitelmassa yleisgemmaatio on yleisempi kuin geminoitumaton muoto, mutta siinäkin yleisgemmaation suosiminen ei ole kovin selkeää: geminoituneita tapauksia on 17, geminoitumattomia 15. Sivupainollisen tavun jälkeen P4 käyttää yleisgemmaatiota vain kerran, vaikka kirjoitelmassa on muitakin sellaisia tapauksia, joissa yleisgemmaatio voisi toteutua sivupainollisen tavun jälkeen. Esimerkkejä kaikilta pojilta:

- (325) - - ja itse kokee sen tunteen, että valoa tulee kokoajan lisää ja lisää ja yö katoaa - - (P1)
- (326) Eka tunti kuluu hitaasti ja keskittyminen meneeki enemmän silmien auki pitämiseen kuin opettajan kuuntelemiseen. (P2)
- (327) - - tääl on salaisuuksia pitää, porukka on melko kovia juoruamaan. (P5)
- (328) Vähän sama kuin joskus puhun kirjakielellä, en voi sille mittään! (P3)
- (329) Voi voi, eli jotakin pitää keksiä että päivät menee ohi koulun jälkeen. Kuvaan astuu kone. (P3)
- (330) Kun pääsen kottiin niin oon jonkun aikaa koneella ja saatan käydä kaverin luona naapurissa tai sitten puuhastelen pikkusiskon kanssa jotai. (P6)
- (331) - - käet oli ainaki ihan tulipunaset ja paleltuneet ku viima käyny - - (P4)
- (332) - - en sitten tiä että mitä hauskaa sitä on kotonakkaa istua koko aikaa - - (P4)
- (333) Muita liikuntamahollisuuksia ois esim koripallokentät joilla pääsee vappaasti koripalloa pellailemaan. (P4)

Tytöistä T3 on ainoa, joka ei pidä yleisgemmaatiota lainkaan omaan puhekieleensä kuuluvana piirteenä – hänen kirjoitelmassaan sitä ei siis esiinny kertaakaan. T4 ja T6 suosivat gemmaatiota, mutta heidänkin teksteissään geminoitumaton muoto on lähes yhtä yleinen kuin geminoitunut. Heidän teksteissään yleisgemmaatiotapauksia tosin on harmillisen vähän: T4:n tekstissä on seitsemän yleisgemmaatiollista muotoa ja neljä

geminoitumatonta, T6:lla yleisgemmaatio esiintyy viidesti ja jää toteutumatta kahdessa tapauksessa. Joka tapauksessa kumpikin heistä käyttää yleisgemmaatiota kerran myös sivupainollisen tavun jäljessä. T1, T2 ja T5 puolestaan kyllä käyttävät yleisgemmaatiota, mutta heillä geminoitumaton muoto on yleisempi kaikilla selkeästi yleisempi. Heistä vain T1 käyttää kerran yleisgemmaatiota sivupainollisen tavun jäljessä, T2:n ja T5:n kaikki gemmaatiotapaukset ovat pääpainollisen tavun jäljessä. Esimerkkejä kaikilta tytöiltä:

- (334) - - meillä se menee yleensä vaan siihen ko pelataan kilpaa puhelimella, mut ei siinä, se on ihan kivaa. (T3)
- (335) Ku tullee teini-ikkään niin talvipakkasillakin pitää roikkua kylillä. (T4)
- (336) Noh, kolmikymppisenä sitä on käyty jos muualla opiskellee ja on perhettäki jo perustettu. (T4)
- (337) Yks juttu, mitä erityisesti nuoret kuusamolaiset harmittellee, on se ettei täällä oo oikeen mittään nuorten oleskelupaikkaa - - (T6)
- (338) - - nii palaan varmaanki tänne Kuusamoon takas. (T6)
- (339) - - meen suoraan vaan istuu telkkarin ettee ja istun siinä varmaan semmosen tunnin ja sitte vasta ruppeen tekee jottai muita juttui. (T1)
- (340) - - yritin keksiä jotai kivaa päälle laitettavvaa, eikä meinannu kyl mitään löytyy - - (T1)
- (341) - - sinne ei mahu paljo mitään kirjoja ja pittää sitten aina kantaa niitä silleen jossaki erillisessä pikku kassissa. (T2)
- (342) Tehtiin jotain tehtäviä ja sitten kuuntelu harjotusta, jee kaikki oikein ja pyssyin jopa hereillä. (T5)
- (343) - - eikä pressalla oo niihin mittää sanottavaa. (T5)

6.1.4. Tulosten vertailua

Yleisgemmaatio ei vaikuta olevan kovin hyvin tiedostettu piirre. Kokonaisuutena tarkasteltaessa kirjoitelmien yleisgemmaatioprosentti, 18,5, jää melko kauas informanttieni puheessa esiintyvistä yleisgemmaatioprosentista, joka on 46,3. Lisäksi neljä informanttia ei käytä yleisgemmaatiota kirjoitelmissaan kertaakaan, kun haastatteluissa vain yhden informantin puhe osoittautui täysin yleisgemmaatiottomaksi.

Pojilla yleisgemmaation tiedostaminen on heikompaa kuin tytöillä. Kirjoitelmissa geminaatio toteutuu vain 13,3 prosentissa mahdollisista esiintymisympäristöistä. Haastattelujen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että itse asiassa pojat käyttävät yleisgemmaatiota hieman tyttöjä enemmän: 48,5 prosentissa mahdollisista esiintymisympäristöistä. Poikien tiedostamisprosenttia laskevat etenkin informantit P1 ja P5. Heidän kirjoitelmissaan ei ole yhtään yleisgemmaatiotapausta, vaikka haastatteluissa juuri he käyttävät yleisgemmaatiota pojista kaikkein eniten. Ehkä yleisgemmaatio kuuluu heidän puheenparteensa niin itsestäänselvästi, ettei sitä tiedosteta.

P2 sen sijaan osaa reflektoida omaa yleisgemmaation käyttöään melko onnistuneesti, sillä hän ei käytä yleisgemmaatiota kertaakaan kirjoitelmassaan, ja hänen haastattelussaankin se esiintyy vain kahdesti. P4 suosii yleisgemmaatiota sekä haastattelussa että kirjoitelmassa, mutta todellisen kielenkäytön geminaatioprosentti on hänellä suurempi kuin kirjoitelmassa esiintyvä. Samoin P3 ja P6 käyttävät yleisgemmaatiota puhekielessään enemmän kuin mitä he kirjoitelmiansa perusteella tiedostavat käyttävänsä. Heidänkin havaintonsa omasta kielestään ovat kuitenkin oikeansuuntaisia: geminaation puuttuminen on tavallisempaa kuin sen olemassaolo.

Tyttöjen kirjoitelmissa yleisgemmaatioprosentti on 24,0. Puhekielessään tytöt kuitenkin käyttävät yleisgemmaatiota 44,3 prosentissa mahdollisista tapauksista. Voi siis todeta, että tytötkään eivät tiedosta yleisgemmaation kuulumista omaan kielenkäyttöönsä niin hyvin kuin mahdollista. Huonoimmin yleisgemmaation vaikuttaa tiedostavan T2. Hänen kirjoitelmansa 41 mahdollisesta yleisgemmaatiosanasta geminoituneena esiintyy 14 kappaletta. Haastattelussaan T2 käyttää yleisgemmaatiota eniten kaikista informanteista, ja geminoitumattomia muotoja on vain muutama. Oikeastaanhan sama ilmiö näkyy pojilla, P1:llä ja P5:llä: murteenmukaisimmat puhujat tiedostavat puhekielensä piirteet kaikkein heikoimmin.

Muiden tyttöjen havainnot omasta kielestään ovat oikeansuuntaisia. Moni tytöistä kuitenkin arvelee käyttävänsä yleisgemmaatiota vähemmän kuin mitä he todellisuudessa käyttävät, mikä laskee tiedostamisprosenttia kokonaisuutena. Kirjoitelmissaan yleisgemmaatiota suosiviksi paljastuvat T4 ja T6, jotka haastatteluissakin todella käyttävät yleisgemmaatiota useammin kuin jättävät sen pois.

Vastaavasti T1 ja T5 suosivat yleiskielen mukaista muotoa sekä kirjoitelmissaan että haastatteluissaan. Myös T3 jättää puheessaan yleisgeminäation pois usein. Toisaalta hänen kirjoitelmissaan yleisgeminäatiota ei esiinny yhtään kertaa, joten siltä osin yleisgeminäation tiedostaminen ei hänellä toteudu parhaalla mahdollisella tavalla.

Yleisgeminäatio toteutuu kuusamolaisnuorten puheessa tyypillisimmin pääpainollisen tavun jäljessä, ja siellä se on myös parhaiten tiedostettu. Aineistossani on joitain esiintymiä myös sivupainollisen tavun jälkeisestä yleisgeminäatiosta, mutta se tuntuu olevan harvinaisemmin käytetty ja tiedostettu. Näyttää siltä, että sivupainon jälkeistä yleisgeminäatiota käyttävät useimmin sellaiset puhujat, jotka muutenkin suosivat yleisgeminäatiota puheessaan.

6.2. Erikoisgeminäatio

6.2.1. Erikoisgeminäatio tähänastisen tutkimuksen mukaan

Itämurteiden erikoisgeminäatiolla tarkoitetaan ilmiötä, jossa konsonantti pidentyy pitkän vokaaliaineksen edellä pitkän painollisen tavun ja pitkän tai lyhyen painottoman tavun jälkeen. Ilmiö koskee kaikkia konsonantteja, ja se on mahdollinen myös konsonanttiyhtymän jälkikomponentissa ja svaavokaalin jäljessä. Geminoituvan konsonantin pituus vaihtelee puolipitkästä täyspitkään. (Palander 1987: 11.) Räisäsen (1998: 19) mukaan Koillismaalla erikoisgeminäatiota tavataan satunnaisesti, ja Palander (1987: 48, 278) laskee Kuusamon kuuluvan heikon erikoisgeminäation alueeseen.

Erikoisgeminäation on todettu edistyvän nopeammin vokaalien välissä kuin konsonanttiyhtymässä. Nykyisissä savolaismurteissa erikoisgeminäatio on kaikkein vahvinta sellaisissa tapauksissa, joissa pitkä painoton vokaali seuraa lyhyen painottoman vokaalin jälkeistä konsonanttia (*ottamaan, kärpäsi*). Toiseksi nopeimmin erikoisgeminäatio ilmenee painottomassa asemassa supistumadiftongin edellä (*lakanoin* 'lakanoiden, lakanoihin'). Heikompaa erikoisgeminäation on havaittu olevan pääpainollisen tavun jäljessä (*käymään*) ja sivupainollisen tavun alussa (*antamaannii**, *kappaleina*). Harvinaisinta konsonantin pidentyminen on sivupainollisessa asemassa alkuperäisen diftongin edellä (*vasikoita*). (Palander 1987: 241–242.)

Konsonanttiyhtymässä erikoisgemmaatio on yleisintä nasaali- tai likvida-alkuisissa klusiililoppuisissa yhtymissä (*ahertaa, perjantai*). Svaavokaalin jäljessä (*jalakoo*) erikoisgemmaatio taas on vahvempi kuin varsinaisessa konsonanttiyhtymässä, mutta silti heikompi kuin alkuperäisen lyhyen vokaalin jäljessä. Näiden äänneympäristöjen lisäksi erikoisgemmaatioalueen itä- ja pohjoisosissa tavataan myös sananalkuista erikoisgemmaatiota silloin, kun konsonantin aloittama tavu on lausepainoton (*ei kai*). (Palander 1987: 242.)

Erikoisgemmaation osalta Mika Hamari kokoaa artikkelissaan (1997: 171–179) yhteen tietoja joistain itäisten savolaismurteiden ja pohjoispohjalaismurteiden alueella tehdyistä tutkimuksista. Erikoisgemmaatiota on tutkittu melko vähän, ja sen esiintymisessä on suuria idiolektittaisia eroja. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että nuoret miehet käyttävät erikoisgemmaatiota naisia enemmän. Hamari arvelee, että erikoisgemmaatiosta on tulossa joillekin alueille leimallinen piirre, ja että sen vahvistuminen on epätodennäköistä. Toisaalta niin Palander kuin muutamat muutkin tutkijat ovat havainneet erikoisgemmaation vahvistuvan ja leviävän uusille alueille (Palander 1987: 244; Lappalainen 2001: 81).

Erikoisgemmaatio on vakiintumaton ja epäsäännöllinen piirre, eikä se ole millään alueella edennyt täydelliseksi äännevuokseksi (Rapola 1966: 32–33; Palander 1987: 14). Tämän vuoksi toimin erikoisgemmaation käsittelyssä hieman eri tavalla kuin muiden kielenpiirteiden analysoinnissa. En siis laske erikoisgemmaation yleisyyttä prosentuaalisesti kaikista sellaisista äänneympäristöistä, joissa erikoisgemmaatio periaatteessa voisi toteutua. Sen sijaan esittelen aineistossani esiintyviä erikoisgemmaatiotapauksia kvalitatiivisesti ja puhujittain.

6.2.2. Erikoisgemmaatio haastatteluissa

Erikoisgemmaation yleisyys yleisgemmaatioon verrattuna yllätti minut: jokainen informanttini käyttää puheessaan erikoisgemmaatiota, vaikkakin sen yleisyys ja gemmaatan pituus vaihtelevat. Täyspitkä gemmaatta on harvinainen. Määrällisesti suurin osa aineistossani esiintyvistä erikoisgemmaatiotapauksista on sellaisia, joissa gemmaatio tapahtuu pääpainollisen tavun jäljessä olevassa konsonanttiyhtymässä.

Tällaisia tapauksia haastatteluissa on peräti 101 kappaletta. Tätä voi pitää yllättävänä tuloksena Palanderin (1987: 242) yleisyyslaskelmat huomioon ottaen. Tällaista erikoisgminaatiota esiintyy kaikkien informanttien puheessa paitsi P2:lla. Erityisen tyypillistä pääpainollisen tavun jälkeisessä konsonanttiyhtymässä tapahtuva geminoituminen on *varmaan*-sanassa. Varsinkin P6:n erikoisgminaatioista suurin osa on juuri *varmaan*-esiintymiä.

- (344) - - *hirvee niinku, hirveetä nyt se pimenee* - - (P3)
 (345) - - *mutta silti' ei opettaja' ammatti kiinnosta' yhtää*. (P4)
 (346) - - *varmaan kysytään vaikkei sitä varmaan sais enää kysyy*. (P6)
 (347) - - *se on jännä että ku' opettaja aina vaihtuu* - - (T1)
 (348) - - *helsinkiäiset nuoret verrattuna kuusamolaisiin nuoriin, niin ne on kaikki jotenkih hirveev vanha' oloosia* - - (T4)
 (349) - - *siltä tulee semmonem määrä niinku' iham puhtaita juoruja* - - (T5)

Seuraavaksi eniten erikoisgminaatio ilmenee pääpainollisen, vokaaliloppuisen tavun jälkeen. Näitä tapauksia aineistossani on 46 kappaletta, ja esiintymät jakautuvat kaikkien informanttien kesken. T1:llä ja T2:llä tällaisia gminaatiotapauksia on vain yksi, muilla vähintään muutama.

- (350) - - *se laulaa yhdessä kuorossa* - - (P1)
 (351) - - *ellei joku sitteh halua iha' oikkeestis sanoa niinku* - - (P2)
 (352) - - *lähetään ylleesä käymää jossaki, ja sattet tulee kaverien kanssa muutenkis sovittua et, lähetään käymää jossaki* - - (P4)
 (353) - - *tai sitte' autolla justiisa Oulluuj ja siitä sitte* - - (P5)
 (354) - - *ei ainakaan tuum miellee*. (T4)
 (355) - - *huomaamatta mennee keskustelu jotenki' aina siihen kouluun* - - (T5)
 (356) - - *mut, huomaa just ku on tämmönem pikkupaikkakunta nii* - - (T6)

Palanderin (1987: 241) yleisimmäksi mainitsemaa erikoisgminaatiotyyppiä, jossa lyhyttä painotonta vokaalia seuraa geminoituva konsonantti ja pitkä painoton vokaali, informanttini käyttävät yhteensä 31 kertaa. Tällaista erikoisgminaatiota käyttävät kaikki informanttini paitsi P2 ja T6. Esiintymiä on kuitenkin informanteillani vähemmän kuin pääpainollisen tavun jälkeisen erikoisgminaation esiintymiä – osa

informanteistani käyttää erikoisgemaatiota tässä äänneympäristössä vain kerran, ja sen lisäksi heidän haastatteluissaan tämä äänneympäristö jää usein geminoitumatta. Melko yleisesti erikoisgemaatiota tässä äänneympäristössä käyttävät P4, T3 ja T4; muilla esiintymät ovat satunnaisia, yhtä tai kahta haastattelua kohden. Lisäksi aineistossani on kolme sellaista tapausta, joissa erikoisgemaatio tapahtuu pitkän painottoman vokaalin jälkeen ja sitä seuraa pitkä painoton vokaali (esimerkit 360–362). Esimerkissä 360 P1 käyttää lisäksi erikoisgemaatiota sananrajan yli.

- (357) - - *koskaam pääses semmosta samallaista soittamaan nii, sev verrah haastavva se.* (P4)
- (358) - - *pääsis enemmän, menemmäij ja tulemaan niitte, kanssa* - - (T3)
- (359) - - *se on iham mukavvaa.* (T4)
- (360) *No, eik kait siitä haittaakkaa oo.* (P1)
- (361) - - *emmä ook käyny ulkomailla kertaakaa.* (P2)
- (362) - - *kesällä ku' alko huomaamaan että, ilmat kylmenee* - - (P3)

Näiden erikoisgemaatioiden lisäksi aineistossani esiintyy 29 sellaista erikoisgemaatiotapausta, jossa gemaatio tapahtuu konsonanttiyhtymässä. Näistä 22 on Palanderinkin (1987: 242) yleisimmin geminoituviksi mainitsemia yhtymiä, joissa konsonanttiyhtymän ensimmäinen konsonantti on nasaali tai likvida ja jälkimmäinen konsonantti on klusiili.

- (363) - - *nelijä tai viis, ei oo sen enemppää.* (P1)
- (364) - - *mihinkää isoon kaupunkiinkaan tai mihinkääh Helsinkiin tai* - - (P6)
- (365) - - *sais nukkuup pitempään ja, tulis siihen kymmeneks mutta* - - (T1)
- (366) - - *kuitenkin niinkuk kerran elämässä semmosia tapahtuu* - - (T2)
- (367) - - *ainakis se että kuh helpommin tutusuu niihin.* (T5)

Koska en erikoisgemaation epäsäännöllisen luonteen vuoksi tarkastele erikoisgemaation esiintymistä prosentuaalisesti, voin tehdä ainoastaan joitain havaintoja informanttien murteellisuudesta erikoisgemaation suhteen. Määrällisesti vähiten erikoisgemaatiota esiintyy P2:n ja T6:n haastatteluissa. P2:lla myös yleisgemaatiota esiintyy merkittävän vähän, joten hänen tapauksessaan kyse voi olla tietoisesta yleiskieleen pyrkimisestä. T6 taas käyttää haastattelussaan yleisgemaatiota

melko runsaanlaisesti, mutta erikoisgemmaatiota hänellä esiintyy ainoastaan viisi kertaa. Toisaalta vähemmän puheliailta informanteilla on luonnollisesti vähemmän erikoisgemmaatiotapauksia haastatteluissaan, ja T6 on informanteistani hiljaisimmasta päästä. Hänenkin haastattelussaan kuitenkin esiintyy paljon sellaisia muotoja, joissa erikoisgemmaatio olisi mahdollinen, mutta se ei toteudu.

P6:lla erikoisgemmaatioesiintymiä on verrattain useita. Noin kaksi kolmasosaa hänen gemmaatioistaan on *varmaan*-esiintymiä. P6 käyttää tätä adverbia puheessaan huomattavan usein, ja lähes yhtä usein ilman gemmaatiota kuin sen kanssa. Muita erikoisgemmaatiotapauksia hänen haastattelussaan on vain muutama.

Informantit P1, P4, T4 ja T5 käyttävät erikoisgemmaatiota melko runsaasti. Heillä on kaikilla useita esiintymiä useassa eri äänneympäristössä. Kaikki heistä käyttävät välillä jopa täyspitkää gemmaattaa, mutta useammin heidänkin gemmaationsa ovat tätä lyhyempiä. Pituudeltaan vahvako erikoisgemmaatio on myös P5:llä, vaikka hänellä esiintymiä ei olekaan yhtä runsaasti. Myös T3 käyttää täyspitkää gemmaattaa muutamaan kertaan. Muut informantit sijoittuvat erikoisgemmaation suhteen aika lailla välimaastoon: heillä on kyllä useita esiintymiä, mutta gemmoituneet muodot ovat heidän puheessaan melko harvinaisia eikä niissä esiinny täyspitkää gemmaattaa.

6.3. Erikoisgemmaatio kirjoitelmissa ja tulosten vertailua

Kuusamolaisnuoret eivät aineistoni perusteella tiedosta erikoisgemmaation olemassaoloa omassa puhekielessään lähes ollenkaan. Kaikista kahdestatoista kirjoitelmasta ainoastaan yhdessä esiintyy yksi erikoisgemmaatiotapaus: T3 käyttää erikoisgemmaatiota sananrajan yli. Räisäsen (1998: 19–20) mukaan tällaisesta erikoisgemmaatiosta onkin esimerkkejä Kainuusta ja Koillismaalta.

(368) *No eikkait siinä, mentii nukkumaan ja sillälaila, mukava viikonloppu kuitenkin oli ja sillee - - (T3)*

Erikoisgemmaation lähes täydellinen tiedostamattomuus on mielenkiintoista, kun otetaan huomioon, että haastattelutilanteessa jokaisella informantillani esiintyy

kuitenkin ainakin joitain erikoisgemiaatiotapauksia. Aiemmassa tutkimuksessa on tehty samanlaisia havaintoja. Nuolijärven (1986: 61) tutkimuksessa jotkut savolaismurteiden alueelta Helsinkiin muuttaneet käyttävät erikoisgemiaatiota, vaikka he välttävät paremmin tiedostettua yleisgemiaatiota puheessaan – tiedostamattomat piirteet siis säilyvät tiedostettuja paremmin. Myös Palanderin (1987: 210) informanteista suurimmalle osalle erikoisgemiaatio on täysin tiedostamaton ilmiö, vaikka he sitä käyttävätkin.

Makkonen toteaa, että erikoisgemiaatio on foneettisen luonteensa takia vaikea tiedostaa. Hänen 27 informantistaan erikoisgemiaation tiedostaa kahdeksan tyttöä ja kolme poikaa, joista osa vain satunnaisesti. Haastatteluissa kaikki Makkosen informantit käyttävät erikoisgemiaatiota ainakin jonkin verran. (Makkonen 1997: 78.) Oman aineistoni perusteella voi todeta, että kuusamolaisnuoret tiedostavat erikoisgemiaation vielä huomattavasti heikommin kuin Makkosen vieremäläisnuoret.

7. PÄÄTÄNTÖ

Pro gradu -tutkielmassani olen tarkastellut kuusamolaisien lukiolaisnuorten puhekieltä ja sen tiedostamista. Aineistooni kuuluu kahdentoista informantin haastattelut ja informanttien kirjoittamat puhekieliset kirjoitelmat. Haastatteluiden avulla olen tutkinut sitä, millaisia kielenpiirteitä nuorten puhekielessä esiintyy. Kirjoitelmia puolestaan olen käyttänyt sen tutkimiseen, miten nuoret itse ajattelevat puhuvansa. Olen myös vertaillut haastattelujen ja kirjoitelmien kielenpiirteitä keskenään. Näin olen saanut tietoa siitä, vastaavatko nuorten ajatukset heidän puhekielestään heidän todellista kielenkäyttöään. Lisäksi olen tarkastellut sitä, onko tyttöjen ja poikien välillä eroja puhekielen piirteiden käytössä tai sen tiedostamisessa.

Tutkimiani kielenpiirteitä ovat jälkitavujen *A*-loppuiset vokaaliyhtymät *eA*, *iA*, *OA* ja *UA*, *ts*-yhtymän vastineet, svaavokaali sekä yleis- ja erikoisgeminaatiot. Olen selvittänyt, käyttävätkö nuoret näissä kielenpiirteissä Kuusamon murteen mukaisia, nykypuhekielisiä vai mahdollisia muita variantteja.

Jälkitavujen *eA*-yhtymän vastineena kuusamolaisnuoret käyttävät useimmiten nykypuhekielen prestiisin mukaista *ee*-varianttia. Toiseksi yleisin on yleiskielen mukainen *e_lA*. Harvinaisia variantteja ovat Oulun murteen mukainen *i_lA* ja Kuusamon murteen mukainen diftongiutunut *eA*. Tyttöjen puheessa *ee*-variantti on yleisempi kuin pojilla. Kirjoitelmissa *ee*-varianttia esiintyy sekä tytöillä että pojilla vähemmän kuin haastatteluissa, mutta tytöt kuitenkin tiedostavat sen yleisyyden paremmin kuin pojat. Poikien kirjoitelmissa *eA*-variantti on huomattavasti yleisempi kuin haastatteluissa.

Jälkitavujen *iA*-yhtymän käyttö on erittäin hyvin tiedostettu puhekielen piirre. Selkeästi yleisin nuorten käyttämä variantti sekä kirjoitelmissa että haastatteluissa on yleiskielinen *iA*. Se on yhtä yleinen tytöillä ja pojilla. Ainoa muu aineistossani esiintyvä variantti on monoftongiutunut *ii*, jonka esiintyvyys on noin viisi prosenttia sekä nauhoitetussa aineistossani että nuorten kirjoitelmissa. Kuusamon murteen mukainen *ie*-variantti vaikuttaa kokonaan hävinneen nuorten kielestä, sillä sitä ei käytä kukaan informanteistani sen paremmin kirjoitelmassaan kuin haastattelussaankaan.

Jälkitavujen *OA*-yhtymän vastineena informanttini käyttävät useimmin yleiskielen mukaista *O_ɔA*-varianttia. Käytössä ei sukupuolten välillä ole suurta eroa. Kuten *iA*-yhtymässä, myös *OA*-yhtymässä kuusamonmurteinen variantti on hävinnyt nuorten puhekielestä kokonaan. Kukaan informanteistani ei käytä sitä eikä kirjoitelmansa perusteella edes tiedosta sen olemassaoloa. Yleiskiellisen variantin lisäksi nuoret käyttävät sekä puhekielessään että kirjoitelmissaan vain nykypuhekielistä *OO*-varianttia. *OA*-yhtymän vastineiden tiedostamisessa on sukupuolten välisiä eroja: kokonaisprosentit *O_ɔA*- ja *OO*-varianttien välillä ovat hyvin lähellä toisiaan, mutta tytöt kokevat kirjoitelmiansa perusteella käyttävänsä *OO*-varianttia enemmän kuin mitä he haastatteluissaan todellisuudessa käyttävät. Pojilla tilanne on päinvastainen – kirjoitelmissa valtaosa *OA*-yhtymän vastineista on yleiskielen mukaisia, mutta haastatteluissa *OO*-yhtymääkin esiintyy.

Jälkitavujen *UA*-yhtymässä nuoret käyttävät useimmin yleiskielistä *UA*-varianttia. Ainoa muu esiintyvä vastine on nykypuhekielen mukainen *UU*. Tässäkin tapauksessa kuusamonmurteinen variantti, *UO*, puuttuu informanttieni kielestä kokonaan. Kirjoitelmien perusteella *UO*-variantin olemassaoloa ei myöskään tiedosteta lainkaan. Tiedostamisen ja käytön suhde on *UA*-yhtymän kohdalla samankaltainen kuin *OA*-yhtymässä. Kun tyttöjen ja poikien aineistoja tarkastellaan yhdessä, näyttää siltä, että käyttö ja tiedostaminen ovat prosentuaalisesti hyvin lähellä toisiaan. Pojat kuitenkin ajattelevat käyttävänsä yleiskielen mukaista *UA*-varianttia useammin kuin he todellisuudessa käyttävät, ja tytöt käyttävät kirjoitelmissaan nykypuhekielistä *UU*-varianttia enemmän kuin haastatteluissaan. Vaikuttaa siis siltä, että tytöt haluavat *OA*- ja *UA*-yhtymissä suosia prestiisimuotoa.

ts-yhtymän vastineena kuusamolaisnuoret käyttävät useimmiten vahvassa asteessa *tt*:tä ja heikossa asteessa *t*:tä. Toiseksi yleisin vastine on yleiskielen mukainen *ts* niin vahvassa kuin heikossakin asteessa. Lisäksi haastatteluissa esiintyy harvinaisena varianttina heikon asteen *tt*. Kuusamon murteen mukainen vahvan asteen *ht*-variantti on kaikista harvinaisin nuorten käyttämä *ts*-yhtymän vastine. Sitä voikin pitää leimautuneena stigmapiirteenä, jota ei haluta käyttää. Tiedostamisen suhteen informanttieni havainnot omasta puhekielestään ovat oikeansuuntaisia, sillä kirjoitelmissakin yleisin vastine on *tt* : *t* yleiskielen *ts*-variantin ollessa toisella sijalla. Kirjoitelmissa *ht*-varianttia tai heikon asteen *tt*-varianttia ei kuitenkaan esiinny lainkaan.

Pojat arvioivat olevansa yleiskielisempiä kuin he todellisuudessa ovat, sillä *ts*-variantti on heidän kirjoitelmissaan yleisempi kuin haastatteluissa; tytöillä tilanne taas on päinvastainen, ja *ts*-yhtymää esiintyy heillä haastatteluissa suhteellisesti enemmän kuin kirjoitelmissa.

Svaavokaali ei ole kuusamolaisten lukiolaisten kielessä kovin yleinen. Pojat käyttävät svaata noin kolmasosassa kaikista sen mahdollisista esiintymisympäristöistä, ja tytöillä svaata esiintyy enää reilussa kymmenesosassa mahdollisista tapauksista. Kirjoitelmiensa perusteella nuoret ajattelevat käyttävänsä svaata vielä huomattavasti vähemmän kuin mitä he todellisuudessa sitä käyttävät. Voikin olla, että svaavokaalia pidetään epämuodikkaana piirteenä, josta halutaan eroon.

Yleisgeminaation osalta tulokset ovat samansuuntaisia kuin svaavokaalin, vaikkakin yleisgeminaatio on informanttieni kielessä yleisempi kuin svaata. Tytöt ja pojat käyttävät yleisgeminaatiota puheessaan lähes yhtä paljon, mutta kirjoitelmissa se on tytöillä suhteellisesti yleisempi kuin pojilla. Kirjoitelmien yleisgeminaatioprosentti on kuitenkin pienempi kuin haastatteluiden, mikä voi kieliä siitä, ettei yleisgeminaatiota haluta pitää omaan puhekieleen niin vahvasti kuuluvana piirteenä kuin mitä se todellisuudessa on. Erikoisgeminaatiota esiintyy kaikkien informanttieni puheessa. Kirjoitelmissa sitä käyttää kuitenkin vain yksi informantti yhden ainoan kerran. Nuoret eivät siis tiedosta erikoisgeminaatiota omassa puheessaan.

Tiedostamisen osalta kaikissa kielenpiirteissä näkyy sama ilmiö: poikien kirjoitelmat ovat yleiskielisempiä kuin tyttöjen, ja tytöt suosivat useammin prestiisivariantteja. Voi olla, että pojille oman puhekielen kirjaamistehtävä on vaikea juuri siksi, että miesten on yleensäkin vaikeampaa havainnoida omaa kieltään. Poikien kirjoitelmista varsinkin P1:n teksti on todella kirjakielinen siihen nähden, että itse asiassa hän on poikainformanteistani murteenmukaisin. Toki poikien teksteissäkin esiintyy puhekielisyysä, mutta mielestäni kokonaisuutena tarkasteltuna vähemmän kuin tytöillä. Tyttöjen teksteistä moni todella tuntuu ”suuhun sopivalta” sillä tavalla, että sen voisi lukea ääneen ilman, että kuulija kiinnittäisi huomiota paperinmakuisiin virkerakenteisiin tai muihin kirjakielen piirteisiin. Pojilla tällaisia kirjakielisyysä esiintyy jonkin verran, tosin poikkeuksena on mainittava P4.

Kokonaisuutena kuusamolaiset lukiolaisnuoret vaikuttavat helposti luopuvan murteenmukaisesta variantista ja hakevan prestiisiä – useassa kielenpiirteessä murteenmukainen variantti joko puuttuu kokonaan tai jää harvinaiseksi. Poikkeuksena on erikoisgeminaatio, jota nuoret kyllä käyttävät. Erikoisgeminaatio tosin on yleensäkin vaikea tiedostaa, joten sen käyttöä omassa puheessa on vaikeaa kontrolloida.

Maantieteellisesti laaja-alaiset puhekielen piirteet, svaavokaali ja yleisgeminaatio, ovat informanttien puheessa yllättävän harvinaisia aiempaan tutkimukseen verrattuna eikä niitä tiedosteta kovin hyvin. Tämä herättää kysymyksen siitä, onko näiden kielenpiirteiden osalta Kuusamossa sosiaalista variaatiota – voihan olla, että lukiolaiset karttavat näitä piirteitä. Tämän vuoksi olisi mielenkiintoista tutkia kuusamolaisnuorten puhekieltä ja sen tiedostamista laajemminkin. Yksi tapa olisi vertailla lukiolaisten ja ammattiin opiskelevien kuusamolaisnuorten kieltä ja sen tiedostamista keskenään.

LÄHTEET

Aineisto

12 Kuusamon lukion opiskelijan haastattelua. Aineisto on nauhoitettu tammikuussa 2012, haastattelijana Iina Luosujärvi. Nauhoja säilytetään Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa, suomen kielen oppiaineessa.

12 Kuusamon lukion opiskelijan puhekielistä kirjoitelmaa. Aineisto on kerätty tammikuussa 2012. Tekijän hallussa.

Kirjallisuus

CHAMBERS, J.K. 2003: *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Second edition. Blackwell Publishers Ltd, Oxford.

HAMARI, MIKA 1997: Itämurteiden erikoisgemmaatio ja Oulun seudun murteen *tekkiin, näkkiin* -tyyppiset imperfektimuodot yleistyvinä puhekielisyyksinä. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 171–186. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.

HURTTA, HEIKKI 1999: Variaation tutkimuksen myytit ja stereotypiat. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* s. 53–101. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

ITKONEN, TERHO 1964: *Nimestäjän opas*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KETTUNEN, LAURI 1999: *Suomen murteet. Murrekartasto*. Viides, supistettu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LAAKKO, ANU 1997: Yleisgemmaatio. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 67–73. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.

LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. – *Virittäjä* 105 s. 74–101.

- LAPPALAINEN, HANNA 2004a: Uudistettu laitos variaation tutkimuksen metodeista. – *Virittäjä* 4/2004 s. 613–621.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004b: Voiko arkipuheen tutkimus olla hyödyllistä? – *Virittäjä* 2/2004 s. 266–270.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Vaihteleva kieli. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti* s. 66–85. Helsinki: Otava.
- LAPPALAINEN, HANNA – VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 1/2005 s. 98–110.
- MAKKONEN, SEIJA 1997: ”Ee tiällä nyt pelekkee savvoo puhuta.” *Vieremäläisnuorten murteen käyttö ja tiedostaminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MANTILA, HARRI 2008: Variaatiosta identiteettiin. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 63–80. Tietolipas 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen. Reaaliaikatutkimus Tampereen puhekielestä*. Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8417-9>
- NIEMINEN, TOMMI 1999: Kieli ja vaihtelu sosiolingvistiikassa. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* s. 1–22. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: ”Savon murre” savolaiskorvin. *Kansa murteen havainnoijana*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 11. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0354-9/urn_isbn_978-952-61-0354-9.pdf
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen*

- sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1988: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 73–91. Yliopistopaino.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2008: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara – Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 13–38. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankkeen pohjalta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- OIKARAINEN, KAIJA 2002: *Posion rajamurteen muutos ja variaatio*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- OUTILA, MARKKU 1999: *Mehtä kaatuu, mettä nousee. Pudasjärven puhekielen vaihtelu ja alueellinen tasoittuminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielten ja logopedian laitos.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 s. 147–151.
- PALOMÄKI, ULLA 1998: *Dentaalisen affrikaatan perilliset suomen murteissa. Kielikontakteihin perustuva selitysmalli*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 59.
- PARTANEN, PIRKKO 2009: *Voiko lehemää kahtoa? Koillismaalta Ouluun muuttaneiden nuorten kielellinen sopeutuminen*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen oppiaine.
- PINOLA, KATI 1997: Svaa-vokaali. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 59–66. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.
- PRESTON, DENNIS R. 1999: Introduction. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology vol 1* s. xxiii–x1. Amsterdam: Benjamin's.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: *Oulun seudun murteen äännehistoria I. Sanansisäiset klusiilit astevaihtelusuhhteineen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 289. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: *Kainuun murteiden äännehistoria 1. Vokaalisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 307. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RÄISÄNEN, ALPO 1998: *Kainuun murteiden äännehistoria 2. Konsonantisto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 699. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TRUDGILL, PETER 1983: *Sociolinguistics. An Introduction to Language and Society*. Middlesex: Penguin Books.
- TUIKKALA, PÄIVI 1997: Yleiskielen *ts:n* vastineet. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 85–93. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja N:o 8.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2005: Lisää lingvistiikkaa kansan käsityksistä. – *Virittäjä* 109 s. 466–475.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VALLI, RAINE 2001: *Johdatus tilastolliseen tutkimukseen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- ZAMAN-ZADEH, MINNA 1995: *Jälkitavujen A-loppuisten vokaalivyhtymien variaatio Kuusamon nykypuhekielessä. Muutoksen suunta ja taajuushypoteesin testaus*. Licensiaatintyö. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.

Internet-lähteet

- KS = Kielitoimiston sanakirja 2.0. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008.
<http://mot.kielikone.fi/mot/OUYO/netmot.exe>.
- Kuusamon kaupungin kotisivut. – <http://www.kuusamo.fi>. 29.4.2013.

Liite 1

Hei!

Opiskelen suomen kieltä Oulun yliopistossa. Teen pro gradu -tutkielmaani kuusamolaisnuorten puhekielestä. Haluan selvittää, millaisia kielenpiirteitä Kuusamossa asuvat nuoret käyttävät, mitä piirteitä he tiedostavat ja millä tavalla he puhekieltään kirjoittavat.

Tehtävänäsi on valita jokin alla olevista aiheista ja kirjoittaa siitä **omalla puhekielelläsi**. Unohda siis kirjakielen säännöt ja kirjoita aivan sillä tavalla kuin itse puhut. Merkitse jokainen sana mahdollisimman tarkasti.

Kirjoituksen tulee pituudeltaan **noin kaksi sivua**, mutta pidemmästikin saat kirjoittaa, jos ehdit ja haluat.

Käytän vastauksia tutkielmassani. Vastauksistasi on siis minulle paljon apua! Kiitos!

Iina Luosujärvi

Aihevaihtoehdot:

1. Minä, kuusamolainen
2. Ihan tavallinen päivä
3. Elämää Kuusamossa

Ennen kuin aloitat, täytä paperin kääntöpuolella oleva lomake. Lomakkeen tiedot ovat luottamuksellisia, ja käytän niitä ainoastaan vastausten ryhmittelyyn. Kukaan ulkopuolinen ei siis näe vastauksiasi.

Nimeni on _____ ja olen syntynyt vuonna _____

1. Oletko asunut koko ikäsi Kuusamossa?

- Kyllä
- En, vaan muutin Kuusamoon vuonna _____
- Missä muualla olet asunut?

2. Mistä Kuusamon kylästä olet kotoisin?

3. Ovatko vanhempasi kotoisin Kuusamosta?

- Kyllä, isäni on kotoisin _____ kylästä ja äitini _____ kylästä
- Ei, vaan äitini on kotoisin _____
- isäni on kotoisin _____

4. Pidätkö itseäsi kuusamolaisena?

- Kyllä
- En
- En osaa sanoa

5. Aiotko hakeutua lukion jälkeen jonnekin muualle opiskelemaan? Kerro, mihin mahdollisesti haluaisit.

6. Haluaisitko asua Kuusamossa myös aikuisena, jos se vain on mahdollista?

- Kyllä
- En
- En osaa sanoa

Liite 3
Esimerkki kirjoitelmasta (T4)

25 astetta pakkasta. Kylmä tuuli ja pimiää. Se on Kuusamo tiivistettynä.

Pienenä täällä opetellaan hiihtämään, luistelemaan ja laskeen mäkeä. Se on jokaisen kelpo kuusamolaisen osattava. Sitte ku niitä taitoja on opeteltu nii pitäs nelikymppisenäki niitä vielä harrastaa jos ei vanhempanaki.

Ku tulee teini-ikkään niin talvipakkasillakin pitää roikkua kylillä. Istutaan kaukalolla ja poltetaan tupakkia tai sitte lusmuillaan torin nurkalla muuten vaan. Joka viikonloppu pitää johonki olla menossa ja jos ei mee nii on nössykkä. Kuusamossa on monia eri kuppikuntia nuorten keskuudessa ja toisia katotaan päästä varpasiin ja mulukastaan. Erilainen ei saa olla ja auta armias jos on.

Sitte siinä kahenkymppin tuntumilla päästään jo baariin mutta sekään ei miellytä ku Kuusamossa on niin huonot bilemestat. Lubilla on aina jotain vanhoja rokuja ja siellä soitetaan vaan Nrj:n listahittejä. Mikä ei tietenkään kiinnosta kettään. Siinä vaiheessa sitä alkaa miettimään että kunpa assuis jossain muualla. Vaihtoehtoina on joku Oulu tai sitte joku muu kaupunki, mieluiten etelästä.

Noh, kolmikymppisenä sitä on käyty jos muualla opiskellee ja on perhettäki jo perustettu. Omakoti talo jostaki mukavalta tontilta, mökki järven rantaan ja jostaki mahdollisimman läheltä työpaikka. Luultavasti se on joku eräkauppa tai sitte jonkinlainen tärkeä virka joka matkaillufirmasta tai jostain pikkukaupasta, kuten Valintatalo tai M-market. Viikonloppusin käydään perheen kanssa pilkillä tai kelkkailemassa tai sitte Veijossa laulamassa karaokea.

Sen jälkeen tulee ne sekavat vuodet, on neljäkymppin kriisiä sun muuta ja lapset lähtee kotoa ja aikuistuu. Sitte jää vaan pariskunta, jotka istuu illat kotona kattomassa Kauniita ja Rohkeita, ku asutaan liian kaukana keskustasta että vois jossakin pyörähtää. Jos johonki lähetään niin vähintään käydään verikokeissa tarveyskeskuksessa tai sitte juoruilemassa muitten senioreiden kanssa torin ympärillä

Eli periaattessa pienestä asti täysverisen kuusamolaisen elämä pyörii lähinnä Torin Grillin ympärillä, ku saahan sieltä sentään hyvät makkaraperunat ja melekeen kaikki palvelut on siinä lähellä. Joten päästään johtopäätökseen että kun on kerran kuusamolainen, niin on aina kuusamolainen.